

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şenol TURAN

MAYIS-2014

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şenol TURAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan Çebi BAL

MAYIS-2014

TRABZON

ONAY

Şenol TURAN tarafından hazırlanan *Küreselleşen Dünyada Sürdürülebilir Kalkınmanın Önemi* adlı bu çalışma 09/06/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim* dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdülkadir TOPAL (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Hasan Çebi BAL (Danışman)

Doç. Dr. Cemalettin KALAYCI (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Şenol TURAN

05.05.2014

ONSÖZ

Sürdürülebilir kalkınma, küreselleşme eğilimin hemen akabinde uluslararası literatüre dâhil olmuş kavramlardan biridir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren muhtelif platformlarda tartışma konusunu haline gelmiştir. Çok boyutlu hususiyeti ve güncelliğini muhafaza kabiliyeti münasebetiyle, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün dünyayı yakından ilgilendirmektedir.

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışma, esas itibariyle sürdürülebilir kalkınma ekseninde hareket etmekte ve durum tespiti yapmak suretiyle bilinen bir gerçeği yeniden gündeme taşımaktadır. “İnsanlığın refahı için sürekli ekonomik büyüme” tezi artık iflâsın eşiğine gelmiştir. Zira ekonomide sürekli büyüme, ekolojide sürekli küçülmeye neden olmaktadır.

Çevre, ekonomi ve toplumsal dinamiklere eleştirel bir bakış açısıyla hazırlanan yüksek lisans tezi, son derece önemli manevî bir desteğin ürünüdür. Öncelikli olarak Karadeniz Teknik Üniversitesi ile yollarımızın kesişmesinde büyük rol oynayan Prof. Dr. Sayın Osman PEHLİVAN’a müteşekkirim. Çalışmanın her safhasında değerli fikirlerine başvurduğum Prof. Dr. Sayın Abdulkadir TOPAL’a ve Doç. Dr. Sayın Cemalettin KALAYCI’ya en kalbî duygularıyla şükranlarımı sunuyorum. Eleştiri, öneri ve katkılarıyla çalışmanın seyrine yön veren danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Hasan Çebi BAL’a samimî teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum.

Ve nihaî olarak; varlığına eşdeğer bir mutluluğun, yokluğuna eşdeğer bir hüznün asla ve kat’a mümkün olmadığı kıymetli ailem ve değerli dostlarıma şükranlarımı sunmayı büyük bir borç telâkki etmekteyim.

Trabzon, Mayıs 2014

Şenol TURAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
TABLOLAR LİSTESİ	XII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XIII
GRAFİKLER LİSTESİ	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ	XV
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KÜRESELLEŞME VE GELİŞİMİ.....	5-27
1.1.Küreselleşme	6
1.1.1. Küreselleşmenin Boyutları	9
1.1.1.1.Ekonomik Küreselleşme.....	10
1.1.1.2.Siyasî Küreselleşme	10
1.1.1.3.Sosyo-Kültürel Küreselleşme.....	12
1.1.1.4.Coğrafi ve Ekolojik Küreselleşme	13
1.1.1.5.Teknolojik Küreselleşme.....	15
1.2.Refahın Dağılımı İtibariyle Dünyaya Genel Bir Bakış	16
1.2.1. Triadizm: Üç Kutuplu Küresel Yapı	16
1.2.2. Kuzey-Güney İkilemi	23
1.3.Genel Değerlendirme	27

İKİNCİ BÖLÜM

2.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE GELİŞİMİ.....	28-52
2.1.Sürdürülebilir Kalkınma.....	29

2.1.1. “Kalkınma” İfadesinin Değişimi	29
2.1.2.Kavram Olarak Sürdürülebilir Kalkınma	31
2.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları.....	33
2.3.Sürdürülebilir Kalkınmanın İlke ve Amaçları.....	36
2.4.Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre	38
2.5.Sürdürülebilir Kalkınma ve Enerji	39
2.5.1.Yenilenebilir Enerji Kaynakları	40
2.5.2.Yenilenemez Enerji Kaynakları	41
2.6.Çevre Kirliliği	42
2.7.İklim Değişikliği	46
2.8.Kalkınmanın Faktörleri	49
2.8.1.Kalkınmada Ekonomi Faktörü	50
2.8.2.Kalkınmada Nüfus Faktörü	50
2.8.3.Kalkınmada Teknoloji Faktörü	51
2.8.4.Kalkınmada Eğitim Faktörü	52
2.8.5.Kalkınmada Kadın Faktörü	53
2.8.6.Kalkınmada Güvenlik Faktörü	54
2.8.7.Kalkınmada Sağlık Faktörü.....	55
2.9.Genel Değerlendirme	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ULUSLARARASI MAHİYETİ VE ÖLÇÜLEBİLİRLİĞİ	57-77
3.1.Uluslararası Resmî Metinlerde Sürdürülebilir Kalkınma.....	57
3.1.1 “Büyümenin Sınırları” Raporu.....	58
3.1.2.1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Sorunları Konferansı	59

3.1.3.Brundtland Raporu	60
3.1.4.Rio Deklarasyonu ve Gündem 21	61
3.1.5.Binyıl Deklarasyonu.....	62
3.1.6.Kyoto Protokolü	63
3.1.7.Rio+10.....	65
3.1.8.Rio+20-“İstedğimiz Gelecek”	65
3.1.9.Avrupa Birliği Çevre Politikaları	67
3.1.10.Akdeniz Eylem Planı.....	69
3.1.11.OECD ve Sürdürülebilir Kalkınma	70
3.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülebilirliği	70
3.2.1.Birleşmiş Milletler (BM).....	74
3.2.2.Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)	75
3.2.3. Avrupa Birliği (AB)	76
3.3.Küreselleşmenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri	78
3.4.Genel Değerlendirme	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA82-115

4.1.Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkeler Sorunu	83
4.1.1.Azgelişmiş Ülke Kavramı	83
4.1.1.1.Teorik Olarak “Azgelişmişlik”	83
4.1.1.2.Gelişmekte Olan Ülkelerin Yapısal Sorunları.....	84
4.1.1.3.Gelişmekte Olan Ülkeler ve Sürdürülebilir Kalkınma	85
4.1.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülemez Değerleri	87
4.1.2.1.Klasik Büyüme Teorisi.....	87

4.1.2.2.Dengeli ve Dengesiz Kalkınma Teorisi.....	88
4.1.2.3.Kutuplaşma Teorisi	88
4.1.2.4.Kuzey-Güney Diyalogu.....	89
4.1.3.Gelişmiş Ülkelerin Sorumluluğu.....	91
4.1.3.1.Gelişmiş Ülkelerin Malî Sorumluluğu	91
4.1.3.2.Gelişmiş Ülkelerin Teknik Sorumluluğu	92
4.1.3.3.Gelişmiş Ülkelerin Siyasî ve Ahlâkî Sorumluluğu	93
4.1.3.4.Çözüm Önerisi Olarak Yeşil Küçülme.....	94
4.2.Yeni Sürdürülebilirlik: Yeşil Ekonomi	95
4.2.1.Yoksullukla Mücadele.....	96
4.2.1.1.Küresel Açlık.....	97
4.2.1.3.Çalışma Saatleri.....	99
4.2.1.4. Eko-tarım.....	101
4.2.1.5.Nüfus Kontrolü.....	102
4.2.2.1. Yenilenebilir Kaynaklar	105
4.2.2.2.Elektrikli Araçlar.....	106
4.2.2.3.Ağaç Dikmek.....	106
4.2.2.4.Kamu Müdahalesi	107
4.2.2.5.Biyolojik Çeşitlilik	109
4.2.2.6.Yeşil Meslekler	110
4.2.3.Tüketici Eğilimleri	111
4.2.3.1.Obezite	112
4.2.3.2.Yeşil Din ve Ritüeller.....	112
4.2.3.3. Kanaatkâr Toplum- Post Tüketıcılık	113
4.2.3.4.Sürdürülebilir Gelecek: Çocuk Eğitimi.....	115

4.2.3.5.Sürdürülemez Davranışlar	116
4.3.Genel Değerlendirme	117
SONUÇ VE ÖNERİLER	120
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	127
ÖZGEÇMİŞ	140

ÖZET

Yüksek lisans tez çalışması, yirmi birinci yüzyılın en önemli paradigmaları arasında yer alan sürdürülebilir kalkınma kavramını, farklı bir üslûp ve yöntem çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Bu minval üzere hareket eden çalışma, kalkınmanın tarihsel gelişim sürecini ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme ve beraberinde getirdiği sürekli büyüme eğilimi, sürdürülebilir kalkınma tartışmalarının kilometre taşlarından ilki olarak ifade edilmiştir. Zira büyümenin sınırlarını zorlayan ve sınırsız kaynak tüketimine teşvik eden küreselleşme, kalkınmaya yönelik yeni ve sürdürülebilir bir stratejiyi gündeme taşımıştır. Sınırlı kaynaklarla sınırsız büyüme arzusu, Pandora'nın Kutusu'nun açılmasına neden olmuştur. İklim değişikliği, küresel ısınma, çevre kirliliği, aşırı tüketim, açlık ve yoksulluk gibi küresel ölçekli sorunlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ortak bir hedef doğrultusunda sık sık bir araya getirmektedir. Uluslararası konferanslar ve zirve metinleri, toplumsal ve ekolojik gerçeklere duyarlı daha yeşil bir ekonominin önemine dikkat çekmektedir.

Kalkınmanın sadece ekonomik değil, ekolojik ve toplumsal boyutları olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla gelecek nesilleri ön plana çıkarmakta, daha sistematik ve uzun vadeli bir sürdürülebilirlik felsefesi olan “yeşil ekonomi”ye vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda yeşil ekonomi; çevre ile dost, geleceğe saygılı, üretim ve tüketim alışkanlıklarında köklü değişimler öngören yeni bir “sürdürülebilirlik” anlayışı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma esas itibariyle, küreselleşme ve sürdürülebilir kalkınmayı eleştirel bir bakış açısıyla ele almaktadır. Mevcut sistemin aksaklığı üzerinde durmakta ve bu haliyle oldukça yetersiz kaldığını vurgulamak suretiyle çözüm önerisi olarak “yeşil ekonomi”yi takdim etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, küreselleşme, yeşil ekonomi, gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler.

ABSTRACT

This postgraduate thesis targets to deal with the sustainable development plan, which is one of the most vital paradigms of the 21. Century, in a different framework way and style. The study acting within this framework, exhibits basically the historical process of the development. In this sense, globalization and the continuous growth trend have been regarded as the mile stone of the sustainable growth conception. Because the globalization, which pushes the limits of growth and promotes an unlimited consumption of resources, has brought forward a new and sustainable strategy to the agenda. The desire for limitless development by means of limited resources has caused opening of the Pandora's Box. Such global problems as climate change, global warming, environmental pollution, over-consumption, hunger and poverty, often bring together those developing and developed countries for a common purpose. All of the world agrees upon the fact that an economy which is devoid of environmental and social sensitivity creates a gloomy atmosphere. Texts of international conferences and summit highlight the importance of a green economy, which is more sensitive to social and ecological fact.

It points out that the development has not only economical but also ecological and social dimensions. Therefore, it both highlights the next generations and emphasizes “the green economy” that is a long term sustainability philosophy. Within this context, the green economy reveals a new sustainability conception, which is environment-friendly, respectful to the future, and predicts radical changes in production and consumption patterns.

This study, basically, deals with the globalization and sustainable development in a critical perspective. It offers “the green economy” as a solution, by stressing the defects of the present system and is being rather inadequate.

Key Words: The sustainable development, the globalization, the green economy, developed countries, developing countries.

TABLolar LİSTESİ

<u>TabloNr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Uluslararası İhracat Verileri.....	18
2	Uluslararası İthalat Verileri.....	19
3	Kuzey ve Güney Ülkelerinden İktisadî Gelişme Göstergeler.....	24
4	Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri.....	34
5	2011 Yılı Ekonomik Faaliyete Göre Sera Gazı Emisyonları.....	35
6	İklimi Devrilme Noktasına Getiren Unsurlar.....	49
7	Dokuz Gezegen Sınırı.....	73
8	OECD Sürdürülebilir Kalkınma Gösterge Seti.....	76
9	2010 Yılı Çevresel Performans Endeksi Çerçevesi.....	78
10	Eko-Ekonomide Gelişecek Meslekler.....	111
11	Tüketim Konusunda Seçme Dinsel Yaklaşımlar.....	113

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Unsurları.....	36
2	2011 Yılı Dünya Ticaret Hacminin Coğrafi Dağılımı.....	90
3	2010-2015 Dünya Ülkeleri Toplam Doğurganlık Hızı.....	104

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafğin Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarındaki Hakim Ülkeler (1980-2010).....	22

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği – European Union
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri – United States of America
AB EKTS	: Avrupa Birliği Emisyon Kredi Ticaret Sistemi
AIDS	: Acquired Immune Deficiency Syndrome
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations – Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BÇS	: Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
BM	: Birleşmiş Milletler – United Nations
CEDAW	: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women – Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Anlaşması
CO ₂	: Karbondioksit
ÇPE	: Çevresel Performans Endeksi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü – World Trade Organization
Ed.	: Editör
EUROSTAT	: European Community Statistical Office – Avrupa Komisyonu İstatistik Ofisi
FAO	: United Nations Foundation Agriculture Organization – BM Gıda ve Tarım Örgütü
G-8	: Group of Eight
G-20	: Group of Twenty
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GİG	: Gerçek İlerleme Göstergesi
GSYİH	: GayriSafi Yurtiçi Hâsıla
HIV	: Human Immuno Deficiency Virus
ICT	: Information and Communications Technology - Bilgi ve İletişim

Teknolojileri

ILO	: International Labour Organization – Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: International Monetary Fund – Uluslararası Para Fonu
IIED	: International Institute for Environment and Development – Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü
İKV	: İktisadî Kalkınma Vakfı
MENA	: Middle East and North Africa - Orta Doğu ve Kuzey Afrika
MERCOSUR	: Mercado Comum do Sur – Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı
MSC	: Marine Stewardship Council – Deniz Koruma Konseyi
NAFTA	: North American Free Trade Agreement – Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Organization of Economic Cooperation and Development – Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OEEC	: Organization for European Economic Cooperation – Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAEK	: Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development – BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	: United Nations Development Programme – BM Kalkınma Programı
UNEP	: United Nations Environment Programme – BM Çevre Programı
UNFCCC	: United Nations Framework Convention on Climate Change – Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Antlaşması
UNFPA	: United Nations Population Fund – BM Nüfus Fonu
UNIDP	: United Nations Industrial Development Programme – BM Sınai Kalkınma Teşkilatı
WB	: World Bank – Dünya Bankası
WBCSD	: World Business Council on Sustainable Development –

Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi

WECD : World Environment Committe of Development – Dünya Çevre
Kalkınma Komisyonu

WEF : World Economic Forum – Dünya Ekonomik Formu

WHO : World Health Organization – Dünya Sağlık Örgütü

WWF : World Wild Fundfor Nature – Dünya Doğayı Koruma Vakfı

GİRİŞ

Tarih boyunca insanoğlu, kalkınma ve kalkınmanın beraberinde getirdiği birtakım maliyetler arasında kararsız bir tutum sergilemiştir. İki arasında bir seçim yapmak, birini diğerine tercih etmek hususunda her zaman net bir tavır ortaya koyamamıştır.

Bir taraftan sürekli bir devinim halinde olan teknik bilgi ve beraberinde getirdiği kalkınma, diğer taraftan ise onu elde etme uğruna ödenen bedel, çağımızın bir sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Her nimetin bir külfeti olduğu savından hareketle teknolojinin sağladığı refah ve bu refahın neticesinde ortaya çıkan muhtelif maliyetler, yeni ve farklı bir arayışı gündeme taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, işte bu ikilemin ortaya çıkardığı yeni bir tasarı olarak görölmektedir. Özetle, sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin yaşama hakkını ipotek altına almadan bir kalkınma sürecini öngörmektedir. Bu çalışma ile birlikte, ortaya çıktığı ilk günden bugüne değin söz konusu sürdürülebilir kalkınma, bilhassa gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında değerlendirmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla bu teorik çalışma, daha ziyade sürdürülebilir kalkınma ana ekseninde yoğunlaşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü, sürdürülebilir kalkınma konusuyla dolaylı yönden ilişkili küreselleşme eğilimi üzerine odaklanmaktadır. “İnsanoğlu niçin sürdürülebilir kalkınma modeline ihtiyaç duymaktadır?” sorusunun kaynağını esasında küreselleşme fenomeni açıklamaktadır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazanan sürekli büyüme politikasının doğurduğu sorunlar, küresel ekonomiyi daha sürdürülebilir bir kalkınma modeline sevk etmiştir. Her ne kadar çevre bilimlerindeki “bütünsellik” ilkesi gereği bu sorunlar küreselleşmeye destek veriyor ve hatta küreselleşmeyi zorunlu kılıyor gibi görünse de, sözgelimi, sürekli ekonomik büyüme neticesinde ortaya çıkan iklim değışikliği ve çevre felaketleri, küreselleşme politikalarının nihai sonucu olabilmekte, sürdürülebilir kalkınma hedefinin ortaya çıkışına zemin hazırlayabilmektedir. Diğer taraftan küreselleşme, dünya genelindeki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin sebepleri arasında yer almaktadır. Refahın ve gelirin dengesiz dağılımı, uluslararası ilişkilerde “gelişmiş” ve “gelişmekte olan ülke” sınıflandırmasına yol açmıştır. Doğal olarak sürdürülebilir

kalkınmanın, küreselleşmenin neden olduğu birtakım sorunlarla mücadele etmeye yönelik bir strateji olduğunu iddia etmek yanlış bir varsayım olmayacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde sürdürülebilir kalkınmanın gelişimine değinilmektedir. Bu bölümün başlangıç safhasını “kalkınma” ve “sürdürülebilir olma” kavramlarının açıklaması oluşturmaktadır. Bu süreç, ekonomi politikası tarihi referans alınmak suretiyle anlatılmaktadır. Bu bölümde, özellikle kalkınma ve kalkınmanın sürdürülebilir olması tartışmalarından yola çıkarak bir girizgâh yapılmaktadır. Teorik tartışmalardan yola çıkılarak kalkınmanın çevre, iklim ve enerji gibi başat konularla olan ilişkisi değerlendirilecektir. İkinci bölümde sürdürülebilir kalkınma biraz daha detaylı ele alınmaktadır. Bunu yaparken bu yeni kalkınma modelini oluşturan faktörler iki farklı başlık altında ortaya konulmaktadır. Bu başlıklardan biri, yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklar ile çevre kirliliği olarak sınıflandırılan çevresel faktörler; bir diğeri ise sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekonomik boyutlarını irdeleyen kalkınmaya yönelik faktörler. Bu aşamada konunun çevresel ve sosyo-ekonomik kökenleri birtakım örnekler yardımıyla izah edilmeye çalışılmaktadır.

Üçüncü bölüm, sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası mahiyeti ve ölçülebilirliği konularını içermektedir. Bu aşamada, “kalkınma” kavramının zaman içerisinde geçirdiği değişimler ve dönüşümler üzerinde durulmaktadır. Doğal olarak, bu süreci daha iyi anlayabilmek için, sürdürülebilir kalkınmayı hedef alan konferanslar, çevre raporları ve yapılan uluslararası zirveler incelenmektedir. Bu bağlamda, 1972 tarihli “Büyümenin Sınırları (TheLimitstoGrowth)” Raporu milat olarak kabul edilmiş, 2012 Rio+20 Dünya Çevre Konferansı'na kadar olan süreçte cereyan eden uluslararası çevre zirveleri kronolojik bir sıralamayla bölüm içerisine dâhil edilmiştir. Bölüm sonunda, sürdürülebilir kalkınma konusunda son dönemde ağırlık kazanan “ölçülebilirlik” sorunsalı üzerinde durulmaktadır. Birleşmiş Milletler(BM), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilat (OECD) ve Avrupa Birliği(AB)'nin konuyla ilgili yaptığı endeks çalışmaları hakkında bilgi verilmektedir.

Dördüncü bölümde ilk olarak sürdürülebilir kalkınma olgusu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında ele alınmıştır. Teorik tartışmaların yoğunluk kazandığı ilk bölüm, gelinen nokta itibariyle beklentilerin tam olarak karşılanmadığını ifade etmektedir. Zira dünya genelinde refahın dağılımı homojen bir yapı arz etmemektedir. İklim değişikliği gibi yerküreyi tehdit eden büyük bir sorun hala çözüm beklemektedir. Çevre sorunları, ekonomi ve sağlık üzerinde baskı unsuru olmaya devam etmektedir. Başka bir ifadeyle, sürdürülebilir kalkınma stratejisine zemin hazırlayan kırk yıl önceki sorunlar bugün de önemini ve güncelliğini muhafaza etmektedir. O halde yeni bir sürdürülebilirlik stratejisini devreye sokmak gerekmektedir. Dördüncü bölümün sonunda bu yeni strateji üzerinde durulmaktadır. Yeşil ekonomi formülünün detayları ele alınmakta, sürdürülebilir kalkınmanın yıllardır mücadele ettiği sorunlar bu kavram üzerinden anlatılmaya çalışılmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma modeli, seksenli yılların ikinci yarısından itibaren dünya gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Zira bu yıllar, aynı zamanda küreselleşmenin etkinliğinin artmaya başladığı yıllar olarak göze çarpmaktadır. Gerçekte sürdürülebilir kalkınma, gelişmekte olan ülkelere yönelik ortaya konan bir kalkınma modeli iken, günümüzde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik dengesizliğe kayda değer bir çözüm getiremediği görülmektedir. Geline en son noktada söz konusu ülkeler arasındaki dengesizliğin gelişmiş ülkeler lehine olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda sürdürülebilir kalkınmanın hangi amaca hizmet ettiği gerçeği kafaları karıştırmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, ortaya çıkış amacına uygun olarak, dünyadaki ekonomik dengesizliği bertaraf etmek misyonunu gerçekleştirebilmiş midir? Yoksa sadece küresel ve liberal politikaların yerleşmesine zemin hazırlayarak farklı bir amaca mı hizmet etmiştir? Diğer taraftan, gezegeni önemli ölçüde tehdit eden iklim değişikliği ile çevre felaketleri konusunda alınan mesafe hayal kırıklığı yaratmaktadır. Zaman zaman bir araya gelen ülkeler, sorunun çözümüne yönelik net bir tavır ortaya koyamamaktadır. Alınan kararları uygulama noktasında önemli zafiyetler ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak yerkürenin kronik sorunları, tüm iyi niyetli çabalara rağmen hala çözülebilmemiş değildir.

Sorunu ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra bir çözüm önerisi ortaya koymak gerekmektedir. Birleşmiş Milletler gibi uluslararası etkin ve yetkin kurumlarda öne çıkan “yeşil ekonomi” modeli, sürdürülebilir kalkınma anlayışına çağdaş bir yorum getirmektedir. Çalışmanın son bölümüyle birlikte “sonuç ve öneriler” faslında bu konu detaylı olarak incelenecektir. Kamu otoritesi ve bireylere sorumluluk yükleyen söz konusu model, daha yaşanabilir bir dünya için kayda değer çözüm önerileri içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KÜRESELLEŞME VE GELİŞİMİ

Ticari ve finansal veriler dikkate alındığında küreselleşmenin iki büyük döneminden söz etmek mümkündür. Bu dönemlerden birincisi, 1870-1913 yıllarını kapsayan sanayi devrimi sonrasına denk düşmektedir. Yirminci yüzyıla damgasını vuran iki büyük dünya savaşına tanıklık eden bu dönem, kabaca Sovyet sisteminin yükselişi ve kapitalist dünyanın ‘sosyal devlet’ anlayışı ile sona ermiştir. Yirminci yüzyılın son çeyreği itibariyle etkinliğini tamamen kaybeden ilk dönemden sonra, kapitalizm, şu anki yeni küreselleşme dönemine girmiştir. Aralarında birtakım farklılıklar göze çarpan bu iki dönemi, “19. Yüzyıl” ve “20. Yüzyıl” küreselleşmesi olarak değerlendirmek sağlıklı olacaktır (Yeldan, 2011: 48).

Küreselleşme eğilimi son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. İstatistikler, 1970’lerden itibaren dünya ticaretinin, dünya üretiminden neredeyse iki kat daha fazla büyüdüğünü göstermektedir. Bu fevkalâde gelişmenin bir sonucu olarak, dünya ülkeleri eskiye nazaran daha çok birbirine bağımlı hale gelmişlerdir. Artan bağımlılık neticesinde ulusal ekonomilerin etkinliği gittikçe azalmıştır (Seyidoğlu, 2003: 522). Doğal olarak yeni güç odakları küresel ekonomiye yön vermeye başlamıştır.

Küresel ekonominin gelişmesinde büyük rol oynayan uluslararası ticaret, aynı zamanda ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyini de büyük ölçüde etkilemiştir. Rakipleri karşısında daha fazla avantaj elde etme gayreti, dünyanın muhtelif coğrafyalarında ekonomik büyüme yaratmıştır (Wang ve diğerleri, 2009: 155). Ancak her ülke, küresel ekonominin nimetlerinden aynı oranda istifade edememiş ve bunun doğal bir sonucu olarak dünya genelinde adil bir gelir dağılımı ortaya çıkmamıştır.

1.1.Küreselleşme

Küreselleşme olgusunun başlangıç noktasına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte küreselleşmenin en önemli kilometre taşı olan kapitalizm, onaltıncı yüzyılın ilk yarısı itibariyle Avrupa coğrafyasında etkisini göstermeye başlamıştır. Bilhassa ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru dünya ticareti ve yatırım konusunda kayda değer bir ilerleme söz konusudur. Ancak yirminci yüzyılın ilk yarısı kapitalizmin önlenemez yükselişini bir müddet sekteye uğratmıştır. Zira anti-liberal korumacı politikalar ve Birinci Dünya Savaşı ile birlikte dünya ticaretinde durgunluk dönemi ortaya çıkmıştır. Küresel ticaretteki bu daralma, 1929'daki Büyük Depresyon ile zirve noktasına ulaşmıştır. Yaygın kanaate göre bu dönem, tohumları çok önceden atılmış olan küreselleşme eğiliminin kesintiye uğradığı ara bir dönemden başka bir şey değildir.

Söz konusu dönem her ne kadar dünya ticaretini sekteye uğratmış olsa da, fikri planda büyük bir devrimi de beraberinde getirmiştir. Zira bu dönemde bütün dünyanın, sınırları olmayan tek bir yerleşim merkezinden ibaret olduğu duygusu hâkim olmaya başlamıştır. Uluslararası düzeyde büyük kabul gören bu düşünce, yine uluslararası düzeyde birtakım standartlar çerçevesinde gelişme kaydetmiştir. Dünya ticaretini kolaylaştırmayı ve yaygınlaştırmayı hedefleyen plan doğrultusunda bir dizi uluslararası adımlar atılmıştır. Gregoryen takvim ve saat düzenlemeleri bu radikal adımlar arasında sayılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte kapitalizmin yeni bir evreye geçtiği görülmektedir. Kısa süre içerisinde dünya ticaretinde söz sahibi güçlü aktörler olarak ortaya çıkan çokuluslu şirketler, klasik üretim ve pazarlama yöntemlerini bertaraf etmek suretiyle küresel ekonomiye farklı ve yeni bir biçim getirmiştir. Havayolu taşımacılığının gelişmesi, uluslararası iletişimdeki ilerlemeler küresel ticaret evrimine önemli katkılar sağlamıştır.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru küresel politikaların önündeki önemli engellerin büyük ölçüde ortadan kalktığı görülmektedir. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması bu süreci hızlandıran iki büyük tarihi hadise olarak göze çarpmaktadır.

Zira söz konusu gelişmeler sadece bölgelerinde değil, tüm dünyada radikal değişimlere ve dönüşümlere yol açmıştır. Sosyalizm ve kapitalizm arasında cereyan eden

Soğuk Savaş, kapitalizm lehine sona ermiştir. Akabinde ortaya çıkan internet devrimi ise yirmibirinci yüzyılın adeta sloganı haline gelen gerçeği bir kez daha ifşa etmektedir: “Dünya global bir köydür”.

Son yıllarda bilişim teknolojileri alanında ortaya çıkan gelişmeler, küresel düzeyde iletişim ağlarının güçlenmesine olanak sağlamıştır. Coğrafi sınırları ortadan kaldıran ve toplumlar arası iletişimde önemli rol oynayan bu devrim, küreselleşme eğilimlerine hız kazandırmıştır. Giderek yaygınlaşan internet teknolojisi, zaman ve mekân kavramına yeni ve farklı bir boyut kazandırmış, ulusal sınırların ortadan kalkmasına zemin hazırlamıştır (Kalaycı, 2008: 140).

“Küreselleşme olgusu, ulusal ekonomilerin karşılıklı büyümesi olarak ifade edilmektedir. Birçok yazar, kazanımların artması, doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin patlaması ve üretime yönelik faaliyetlerin ivme kazanmasını, uluslararası ticaretin çok hızlı büyümesine bağlamaktadır. Mali küreselleşmeden söz ederken de, uluslararası kambiyo işlemlerindeki ölçsüz hareketlenmelere atıfta bulunmaktadır” (Schuller, 2000: 200).

Asıl problem küreselleşmenin içeriği konusunda yaşanmaktadır. Bilimsel manada herkesin kabul ettiği kapsamlı bir tarif bulunmamaktadır. Küreselleşme olgusunu ifade etmeye çalışan farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır: Küreselleşme, toplumların, kültürlerin, politikaların ve ekonomilerin ortak bir zeminde hareket ettiği dünyaya ilişkin bir kavramdır. Giddens’e (1990: 64) göre küreselleşme, dünyadaki sosyal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır.

Küreselleşme, ekonomilerin gittikçe artan bir ölçüde birbirleriyle etkileşimidir (sermaye hareketlerinin ve uluslar arası ticaretin yoğunluk kazanması). Siyasi kararların ve teknolojik değişimlerin ortaya çıkardığı sosyal, dinamik ve diyalektik bir süreçtir. En karakteristik özelliği ise yeniliklerin yaygınlaşması ve üretim faktörlerinin (işgücü, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci) serbestçe dolaşımıdır. Toplumun bütün faaliyet mekanizmalarını harekete geçirerek önemli bir dönüşüme tabi tutmakta ve bu alanların birbirine nüfuz etmesini sağlamaktadır (Schuller, 2000: 200).

Küreselleşme tartışmaları özellikle liberal politikaların, serbest piyasa ekonomisiyle uyumlu hale getirilmesi aşamasında ağırlık kazanmaya başlamıştır. Farklı yazarların farklı şekilde dünya görüşünü yansıtan pek çok küreselleşme tanımına rastlamak mümkündür. Zira küreselleşme dünyanın geçirdiği yeni sosyal, kültürel ve ekonomik evrimi açıklama çabasının nihai sonucunun bir göstergesidir. Bu kavram tüm dünyadaki değişimleri ifade eden boyutlar içermektedir.

Küreselleşme tek bir süreç değil, bilakis bütün karmaşık süreçlerin karışımından ibaret olayların bir parçasıdır. Küreselleşmenin birtakım çelişkileri de bünyesinde barındırdığını göz ardı etmemek gerekir. Bu süreçte, normal şartlar altında birbirine karşı olan bazı etkenlerin aynı noktada buluştuğu görülmektedir (Giddens, 2000: 91). Bu ifadede olduğu gibi, küreselleşmeyi tek bir tanım üzerinden ifade etmeye kalkışmak oldukça zordur. Küreselleşme olgusunu daha anlamlı kılmak için farklı dünya görüşüne sahip fikir adamlarının görüşlerini de değerlendirmek gerekmektedir.

Yirmibirinci yüzyılın en önemli paradigmalardan olan küreselleşmeyi tüm yönleriyle ele almak adına farklı görüşler dile getirilmiştir. Şöyle ki; bazıları küreselleşmeyi ekonomi temelinde ele almaktadır. “Küreselleşme; sürekli gelişen teknolojik ilerlemenin desteklediği ve ulusal ekonomilerin birbiriyle entegre olmaya başladığı dinamik bir süreçtir. Bu hızlı dönüşüm küresel düzeyde refahın gelişmesine katkı sağlamaktadır. O kadar ki maliyetlerin kayda değer ölçüde azalmasına zemin hazırlamakta, üretimin artmasında büyük rol oynamakta ve tüketicilere oldukça fazla seçme şansı tanımaktadır. Buna karşılık, ekonomik etkileşimin neticesinde ortaya çıkan fayda, adil bir şekilde paylaşılmamakta ve bunun sonucunda da zengin ülkelerin daha çok zenginleştiği bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Başka bir tanımlamaya göre, “Küreselleşme; üretim araçlarının, hizmet sektörünün, mali ilişkilerin ve bunlara yönelik sürekli araştırılan problemlerin karşılıklı etkileşimi ve entegrasyonudur” (Champelle, 1994: 185). Bununla birlikte küreselleşme, dünyanın her köşesinde refahın artmasına katkı sağlamış olsa da birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Toplumsal kutuplaşmanın artmasına yol açmakta, insanlık trajedilerinin ve çatışmaların yoğunlaşmasına neden olmakta, dünya gündemini son yıllarda sıkça meşgul

eden çevre ile ilgili sorunları arttırmaktadır. Devletler ve özellikle uluslararası kuruluşlar bu durumun baş aktörü olarak ortaya çıkmaktadır (IIED, 2010).

Uluslararası kuruluşların en önemli misyonlarından biri de, küresel ekonominin kuralları marifetiyle sosyal hayatı düzenleyerek, küreselleşme olgusunun güncel hayata yerleşmesini sağlamaktır. Bu bağlamda faaliyet göstermekte olan birtakım uluslararası kurumlar adeta küreselleşmenin prensiplerini düzenlemektedir. IMF, Dünya Bankası ve DTÖ küresel politikaları tatbik eden başat aktörlerdir. Bu kurumlar, serbest piyasa ekonomisinin istikrarlı bir yapı arz etmesinden doğrudan sorumludurlar. Buna karşılık, pazar ekonomisi ve küreselleşme politikalarına muhalif hareket eden bazı uluslararası sivil toplum örgütleri de her geçen gün etkinliğini biraz daha arttırmaktadır. Bu çerçevede, söz konusu örgütlerin küreselleşme aleyhine zaman zaman uluslararası kamuoyu oluşturmada son derece etkin ve yetkin oldukları gözlenmektedir.

1.1.1. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşmenin çıkış noktası, ulusal ekonomilerin birbirine eklenmesi düşüncesidir. Bu eğilime katkı sağlayan küresel aktörlerin de yardımıyla, ekonomi tarihinde büyük bir devrim gerçekleştirilmiştir. Ancak yine de küreselleşme olgusunu salt ekonomik boyutuyla ele almak isabetli bir değerlendirme olmayacaktır. Zira yaşanan siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişmeler küreselleşmenin ana unsurlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, SSCB'nin yıkılması ile ABD'nin ve batının ekonomik ve siyasal anlamda dünya üzerindeki egemenliğini arttırması, çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisindeki etkilerinin artması, finans piyasalarının uluslararası hale getirilmesi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişip yaygınlaşması, yerel değerlerin sınırlarını aşması küreselleşmenin bileşenlerini tamamlar niteliktedir. Küreselleşme olgusunun etki alanlarını beş farklı boyutta incelemek mümkündür (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi [TASAM], 2006);

- Ekonomik Küreselleşme,
- Siyasi Küreselleşme,
- Sosyo-Kültürel Küreselleşme,
- Coğrafi ve Ekolojik Küreselleşme,

- Teknolojik Küreselleşme.

1.1.1.1.Ekonomik Küreselleşme

İletişim ve ulaşım teknolojisindeki baş döndürücü ilerlemeler ile serbest piyasa ekonomisindeki hızlı yaygınlaşma neticesinde, ticari mal, hizmet ve sermaye hareketleri konusunda daha önce eşi benzeri görülmemiş bir devrim yaşanmaya başlamıştır. Ekonomik anlamda küreselleşmenin ivme kazandırdığı unsurlar genel hatlarıyla; sermaye ve finans çevrelerinin artan serbest dolaşım hızı, demografik yapının gelişmiş ülkeler aleyhine değişmesiyle ortaya çıkacak emek piyasalarının seyyalyeti ve üretimdeki rolü, dış ticaretin yaygınlaşması ve gittikçe birbirine bağlı hale gelmesi şeklinde sınıflandırılabilir. Yirmibirinci yüzyılda karşılıklı bağımlılığa dayanan serbest ticaret, ülkeleri, ortak menfaatleri doğrultusunda karar almaya zorlamaktadır. Ülkelerin hayatını idame ettirebilmesi için gittikçe birbirine daha bağımlı hale gelmesi, dünya üzerinde dış ticaretin artmasına sebep olmaktadır. Aşağıdaki örnek doksanlı yıllarda küreselleşmenin ulaştığı ekonomik boyutu çarpıcı olarak ortaya koymaktadır (Ekinci ve diğerleri, 2002: 10-15):

Bir Amerikalı, General Motors'tan Pontiac Le Mans satın aldığı anda, farkında olmaksızın uluslararası bir işlemler bütününe girmiş olur. Araba için General Motors'a ödenen 20,000 doların 6,000 doları, rutin işçilik ve montaj giderleri karşılığı olarak Güney Kore'ye; 3,500 doları, gelişmiş parçaların temin edildiği Japonya'ya; 1,500 doları, tasarım mühendisliği için Almanya'ya; 800 doları küçük parçalar için Tayvan, Singapur ve Japonya'ya; 500 doları, reklam için İngiltere'ye ve 100 doları bilgi işlem için İrlanda ve Barbados'a giderken, kalan 8,000 dolar da Detroit'teki Stratejistler, New York'taki banker ve avukatlar, Washington'daki lobi faaliyetleri yürütenler, ülke genelindeki sigortacı ve bakımçılar ve çoğu ülke içinde yaşayan ancak artan sayılarda dış ülkelere mensup hisse senedi sahipleri tarafından paylaşılır.

Küreselleşmenin başlangıç noktasını teşkil eden “ekonomi” unsurunun aynı zamanda söz konusu olgunun itici gücü olduğunu da kabul etmek gerekir. Küreselleşmenin diğer faktörleri, uluslararası iktisadi ilişkilerin devamı niteliğindedir.

1.1.1.2.Siyasî Küreselleşme

Küreselleşme eğilimi, siyaset kurumunu da doğrudan etkilemiştir. Genel itibariyle tartışmalar klasik devlet anlayışının etkinliği üzerinden devam etmektedir. Sınırların

neredeysse hemen her alanda ortadan kalktığı yenedünya düzeninde, farklı bir siyasal iklimin rüzgârları esmektedir. Zira rüzgârın şiddeti zaman zaman o kadar sertleşmektedir ki, imparatorlukları sona erdiren ulus-devlet modelinin temelleri sarsılmaktadır.

Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra, ulus devlet, egemen bir politik örgütlenme biçimi olarak varlığını sürdürmüş ve halen de sürdürmektedir. Ulusal egemenlik, bütünlük ve ulusal devlet, kimlik ve yurttaşlık gibi kavramlar modernleşme ve kapitalizmle birlikte, onlara paralel olarak gelişmiş ve siyasal literatüre de yerleşmiştir. Bu bağlamda bazı politik bilimciler “kozmpolitan” veya “global yurttaş”, “çoğul yurttaşlık”, “global demokrasi” gibi kavramlar üretmişlerdir (Sarıbay, 2000: 105). Siyasal terminolojiye eklenen bu yeni ifadeler ile birlikte, ulus devlet modelinin geleceğine dair tartışmalar gündeme gelmeye başlamıştır. Dünya ölçeğindeki ekonomik gücünü siyasî arenaya da taşıyan çokuluslu şirketler modern zamanların yeni ve güçlü aktörleri olarak aktif rol oynamaktadırlar. Diğer taraftan Avrupa Birliği vb. özgün örgütlenmeler ulusal kimliğin ötesinde uluslar üstü bir kimlik oluşturma (Avrupa Birliği, hazırladığı Avrupa Anayasası ile “Avrupa Vatandaşlığı” fikri üzerinde çalışmaktadır) gayreti içerisindeyler. Birçok uluslararası örgütün kamuoyu oluşturma konusunda ulus devletlerden bir adım önde olduğu görülmektedir. Son elli yıla damgasını vuran buna benzer gelişmeler, küreselleşmenin, kendi fizyolojisine daha uygun kurumları ön plana çıkardığına işaret etmektedir. Dolayısıyla küreselleşme, siyasal boyutu itibariyle de büyük önem taşımaktadır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan siyasi tablo, küreselleşmenin siyasal eğilimi hakkında fikir vermektedir. Doğu ve Batı arasındaki siyasal dengenin Batı lehine bozulmuş olması, demokrasi eğilimiyle birlikte demokratik kurumları da ön plana çıkarmıştır. *Polity Demokrasi*, *Freedom House* ve *The Economist Intelligence Unit Demokrasi* gibi değişik endeksler marifetiyle ülkelerin demokrasi düzeyleri her yıl güncellenmekte ve uluslararası kamuoyunda sürekli demokrasi vurgusu yapılmaktadır.

Bu bağlamda, ülkelerin ticari faaliyetlerinde ticaret yapılan ülkelerdeki yönetim şekli de önem kazanmaya başlamıştır. Sözelimi, otoriter yönetim anlayışı politik riski de beraberinde getirdiğinden dış ticarete caydırıcı bir unsur olarak göze çarpmakta iken, çoğulcu yönetim anlayışını benimseyen ülkelerdeki belirsizlik ve risk faktörü ortadan

kalkmaktadır. Güven unsuruna sürekli vurgu yapan küresel ticari eğilimin, demokrasi ile olan yakın ilişkisi dikkat çekmektedir (Kalaycı ve Artan, 2012: 201-202).

1.1.1.3.Sosyo-Kültürel Küreselleşme

Dünya büyük bir hızla “global bir köy” haline dönüşmektedir. Söz konusu evrilme sosyal ilişkilerin değişim ve dönüşümünde büyük rol oynamaktadır. Geleneksel topluma (aile, komşuluk vb.) ek olarak, büyük mesafelere rağmen iletişim kurmakta zorluk çekmeyen yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmaktadır. Özellikle iletişim teknolojisindeki gelişmeler global bir kültürün oluşumuna büyük hizmet etmiştir.

İnternet ve televizyon, küreselleşmenin kendi kültürel sınırlarını genişletmek maksadıyla kullandığı iki önemli vasıta. Kapitalizm batılı değer yargılarını yaygınlaştırmak ve yerleştirmek adına hareket etmekte ve bu misyonu ifâ ederken üreten değil daha ziyade tüketen global bir toplum oluşturmaya çalışmaktadır. Sürekli tüketme eğilimiyle hareket eden böyle bir yapı, kaçınılmaz olarak yerel kültürlerin yok olmasına da zemin hazırlamaktadır. Zira tüketici değerleri değişmekte ve sosyal dayanışma olgusu erozyona uğramaktadır. İngilizce, egemen kültürün ve küresel yapının değerlerini ifade etmek üzere muadillerine nazaran ön plana çıkmaktadır. Bilhassa dil konusundaki bu büyük dönüşümün uzun vadede ortaya koyacağı menfi ya da müspet sonuçlar önemli tartışmalara neden olmaktadır. İngiliz edebiyatçı George Orwell, “1984” adlı romanında, dilde yapılan tahribatın insanları duygu ve düşünce birliğinden uzaklaştırıp sürü haline getireceğini, milli birliklerini eriteceğini (Banarlı,1996: 5) vurgulamıştır. Buna karşılık, bir diğer kanaate göre ise, ortak bir dilin kullanıldığı ortak bir kültür sayesinde insanlığa özgü değerlerin paylaşılması çok daha kolay olacaktır. Esasında, dil konusunun yol açtığı söz konusu fikir ayrılığı dahi küreselleşme tartışmalarını özetlemektedir. İnsanlar neredeyse iki farklı kampın etrafında birleşerek kendi argümanlarını ortaya koymaktadır. Sözelimi, Hollywood yapımı sinema filmlerinin Amerikan kültürünü egemen kılmaya çalıştığına yönelik ciddi bir kanaat mevcuttur. Oysa karşı bir iddiaya göre yerel kültürlerin bu şekilde yok edilmesi mevzu bahis dahi edilemez. Zira böylesi bir eğilim etki-tepki prensibi dâhilinde kısa sürede karşılığını bulacaktır. Belki de, küreselleşmeye alternatif saikiyle ortaya çıkan “glokalizasyon-yerelleşme” kavramının altında yatan gerçek budur.

Sonuç itibariyle, küreselleşmenin kültürel boyutunda ortaya çıkan hızlı gelişmeler neticesinde, iletişim araçlarının büyük bir çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Sınırların ortadan kalkması sonucunu doğuran bu değişim, beraberinde birtakım etkilere yol açmıştır (Özyurt, 2002: 112-113):

- Tüketim ve kitle kültürünün yayılması,
- Hayat tarzlarının giderek tekdüzeleşmesi,
- Küresel sorunlardan haberdar olunması,
- Ulusal kültür ve kimliklerin zayıflaması.

1.1.1.4.Coğrafi ve Ekolojik Küreselleşme

Küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi ve tropikal yağmur ormanlarının yok olmaya başlaması gibi küresel ölçekli problemler, küreselleşmenin bir başka tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında buna benzer sorunlara yerel ya da bölgesel düzeyde de rastlanmaktadır. Ancak burada üzerinde durulması gereken esas nokta, sorunların sınırları aşmakta olduğu gerçeğidir. Başka bir ifadeyle, tıpkı akarsuların kirlenmesi, örneğinde olduğu gibi küresel faaliyetlerin yol açtığı olumsuz sonuçlar da küresel niteliktedir.

Çevre tahribatı, küreselleşmenin etkilerini en fazla gösterdiği alanlardan birisidir. Dünya nüfusunun artış hızına paralel olarak, artan nüfusun taleplerine cevap verme ihtiyacı daha çok çevre sorunlarına yol açmaktadır. Fosil yakıtların kullanılması nedeniyle atmosfere daha çok karbondioksit (CO₂) ve azotoksitler (NO_x) bırakılmakta, böylece canlıların yaşamasını olanaklı kılan biyosferin mevcut yapısı bozulmaktadır. Sonuç itibariyle, doksanlı yıllarda cereyan eden uluslararası bir dizi konferansın ana gündem maddesini çevre oluşturmuştur. 1992 yılında Rio De Janerio'da toplanan Kalkınma ve Çevre Konferansı, ele aldığı konular itibariyle büyük önem taşımaktadır.

Çevresel sorunların ana nedeni pazarın işleyişindeki birtakım aksaklıklardır. Pazar ekonomisindeki başarısızlığın aktörleri, ticarete konu malların ve hizmetlerin üretici ve tüketicileridir. Çevreye karşı sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirmeyen bu aktörler, kendilerine ait fiillerin maliyetinden imtina etmek suretiyle önemli bir konuyu

tartışmaya açmışlardır: Çevre kirliliği maliyeti. Bu görüş çerçevesinde, çevre kirliliğini bertaraf etmenin ya da en azından asgariye indirmenin tek yolu olarak “kirleten öder” ilkesi gündeme getirilmiştir. Teorik planda büyük kabul gören düşünce, sera gazlarının emisyonunu konu alan Kyoto Protokolü ile ilk defa uluslararası resmi bir metne dâhil edilmiştir. Protokol bilhassa, Avrupa ve Amerika’daki asit yağmurlarını kontrol altına alma adına atılmış çok önemli bir adımdır (Gardner, 2009: 294-295).

Projenin başarıya ulaşmasında en önemli katkıyı şüphesiz samimi bir tavır sergileyecek olan gelişmiş ülkeler vereceklerdir. Zira Kyoto Protokolü’nün geleceğini büyük devletlerin dirayetli tutumu belirleyecektir. Sözgelimi, Protokol, EK-B’de listelenen gelişmiş ülke taraflarının 2008-2012 yılları arasını kapsayan ilk yükümlülük döneminde toplam sera gazı salımlarını 1990 düzeyinin % 5 altına indirmelerini öngören toplu bir hedef veya tavan koymuştur (Kyoto Protokolü (t.y.), <http://www.http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/Kyoto.aspx?sflang=tr>). Buna karşılık, öngörülen netice elde edilememiş olacak ki, Katar’da yapılan BM İklim Değişikliği Konferansı’nda yeniden büyük bir başarısızlığa düşülmesinin önüne geçmek amacıyla Kyoto Protokolü’nün 2020’ye dek uzatılması kararlaştırılmıştır(Kyoto Protokolü 2020’ye Dek Uzatıldı (8 Aralık 2012),http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/12/121208_climate_talks.shtml?MOB). Bu aşamada, dünya üzerindeki güçlü demokratik kurumların konuya bakış açısını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu kurumların zaman zaman ortaya koyacağı siyasî ve hukukî kararlı davranışlar neticesinde birtakım olumlu neticeler almak mümkün olacaktır. Gelişmiş ülkelere doğru ihraç edilen çevre kirliliğinin azaltılması sürecinde, global ölçekteki demokratik kurumlara çok büyük görev düşmektedir. Karar alıcılar birtakım siyasî baskılara maruz kalmakta ve bu durum küreselleşmenin yol açtığı ekolojik sorunların çözümünü geciktirmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü’nün kuralları, teorik bir çerçevede de olsa, tüm dünya ülkelerini, insanlığı korumaya yönelik bir tutum sergilemeye zorlamaktadır. Sadece insanlığı değil, hayvan ve bitki çeşitliliğinin yanı sıra tükenmek üzere olan bütün doğal kaynakları da korumaya teşvik etmektedir. Esasında bu tür kısıtlamaların çevreyle ilgili objektif kriterler eşliğinde yasal bir zemine oturtulması gerekmektedir.

Bununla birlikte, dünyadaki siyasal ve ekonomik parametrelerin oynadığı etkin rolü unutmamak gerekir. Zira ulusal çıkarlar kimi zaman insan sağlığı ve çevre hassasiyetinin önüne geçebilmektedir. Avrupa Birliği ve ABD arasında son dönemde ortaya çıkan GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) krizi bu durumun en açık göstergesidir. Zira önemli bir GDO üreticisi olan ABD'nin, Avrupa pazarını kaybetmemek adına Dünya Ticaret Örgütü marifetiyle GDO'lu ürünlerin önünü açmaya çalıştığı iddiaları da gündemi meşgul etmektedir (GDO'larda Avrupa Birliği'nin Derdi Korumacılık, (t.y.), <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=1861>).

Çevre ile dost bir nitelik arz eden kalkınmanın en önemli destekçileri, hiç şüphesiz bireyler ve sivil toplum örgütleridir. Kitle iletişim araçlarının büyük aşama kaydettiği çağımızda söz konusu aktörlerin etkinliği gün geçtikçe artmaktadır. Sağlık, iktisat politikası, çevre politikası vb. konularda gündeme taşıdıkları tartışmalar neticesinde uluslararası kamuoyuna önemli mesajlar verilmektedir. Kalkınmaya dair politikaların topyekûn rafa kaldırılamayacağı ancak buna karşılık doğaya yönelik hesapsız katliamın bertaraf edilebileceğine işaret edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

1.1.1.5. Teknolojik Küreselleşme

Yirmibirinci yüzyıl, “bilgi”nin en önemli güç olduğu yüzyıldır. Bilim ve teknikteki ilerlemeler, ülkeleri, farklı bir arenada rekabete sürüklemiştir. Eski çağlarda tarımsal faaliyetleriyle ön plana çıkan toplumlar bugün itibarıyla etkinliklerini büyük ölçüde yitirmiştir. Tarım toplumundan bayrağı devralan sanayi toplumu ise küreselleşme sonucunda sermaye ile bilgi arasında tercih yapmak durumunda kalmıştır. Başka bir deyişle, endüstri toplumunda stratejik faktör rolü oynayan sermaye, yerini bilgiye terk etmekte ve üretim faktörleri arasında önemli yeri olan hammadde ve işgücü önemini kaybetmektedir (Güzelcik,1999: 64).

Özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT) alanında uluslararası arenada yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Eğitim seviyesi oldukça yüksek gelişmiş ülkeler, eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerinden ticari faaliyetlere kadar çok geniş bir yelpazede yoğun bir şekilde ICT kullanmaktadır. Buna karşılık, gelir ve eğitim seviyesi nispeten düşük olan pek

çok ülke ise bu teknolojilerden yararlanamamaktadır. Dolayısıyla bilgi ve iletişim teknolojileri, ülkelerarası gelişmişlik düzeyini doğrudan etkileyen bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Kalaycı, 2013: 146).

Teknolojik gelişme, üretim ile ilgili yöntemleri, kullanılan araç gereç ve aletleri kapsayan bilgideki gelişmeyi ifade etmektedir (Balcı, 1995: 78). Teknolojinin, küresel bir güç olarak ortaya çıkmasının altında bu gerçek yatmaktadır. Ar-Ge çalışmaları vasıtasıyla bilgiyi sürekli geliştirerek ticarete konu malların maliyetini mümkün olduğunca azaltmaya çalışmak, ileri teknolojinin önderliğini yapmak suretiyle muadillerine nazaran hep bir adım önde olmak ve bu sayede elde ettiği teknolojik üstünlük marifetiyle uluslararası arenada saygın bir konuma yükselmek, küreselleşmenin teknolojik boyutunu öne çıkarmaktadır.

Günümüzde ülkelerin ekonomik performansları, ileri teknolojiyi kullanıp kullanmadıkları ile ölçülmektedir. Şayet teknoloji ihraç eden bir ülke konumundaysa, bilgiye ve dolayısıyla uluslararası bir güce sahip ülke olduğu ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere doğru aktarılan bilgi ve beraberinde getirdiği teknoloji, küreselleşmenin bir başka boyutunu da gözler önüne sermektedir.

1.2.Refahın Dağılımı İtibariyle Dünyaya Genel Bir Bakış

Bu bölüm, gelir ve dolayısıyla refah dağılımı itibariyle dünyanın genel bir fotoğrafını çekmeyi hedeflemektedir. Yerküre; yatay olarak üç ve dikey olarak ise iki farklı kısımdan oluşmaktadır. Batıdan doğuya doğru hareket edildiğinde Kuzey Amerika, Avrupa ve Güneydoğu Asya ülkeleri ön plana çıkarken, ekvatorun kuzeyi ve güneyi arasında ise ciddi bir gelir adaletsizliği göze çarpmaktadır. Bu başlık altında, fotoğrafı daha net görme açısından “triadizm” adı verilen “üç kutuplu küresel yapı” ve “kuzey-güney ikilemi” konularına değinilecektir.

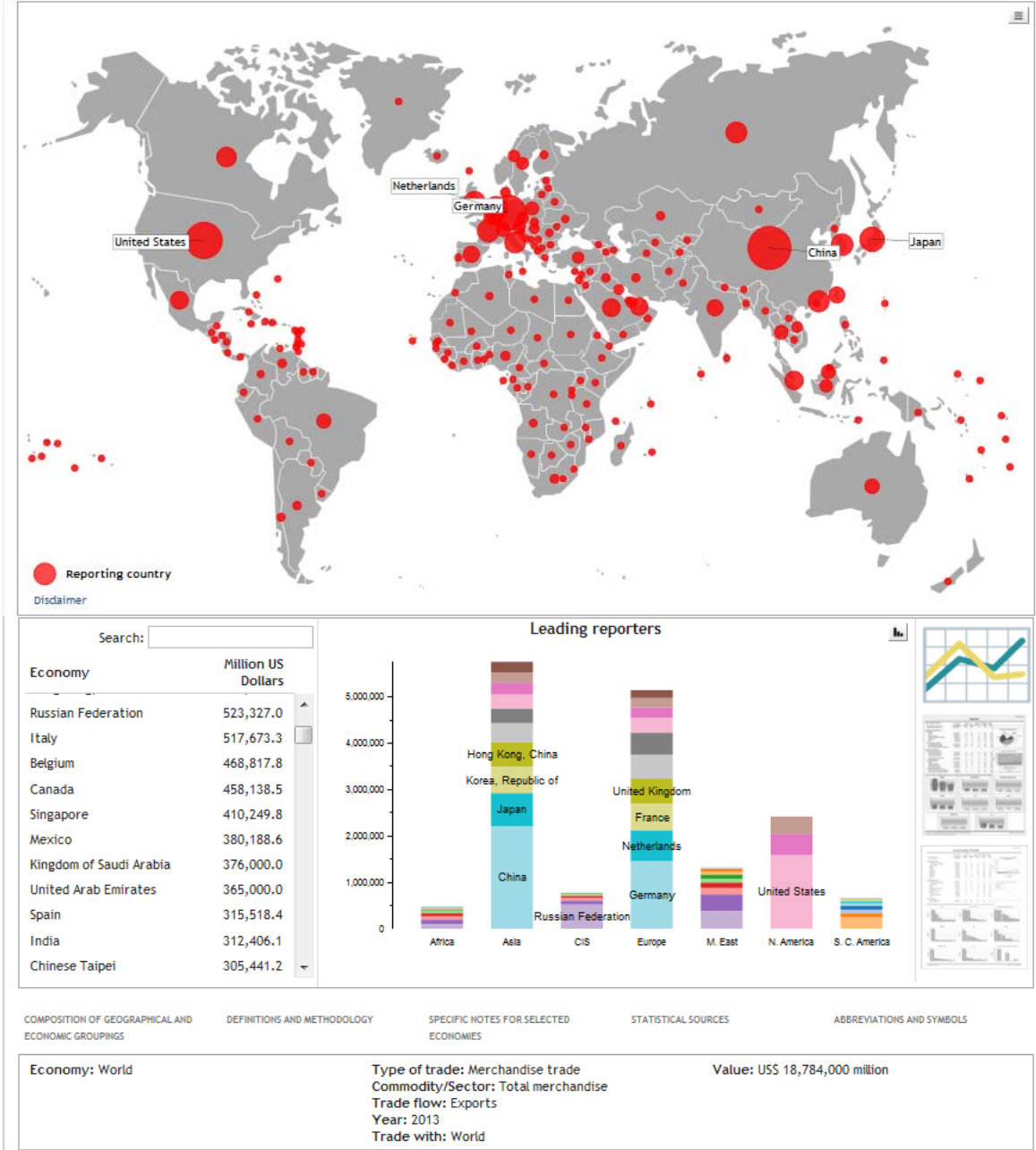
1.2.1. Triadizm: Üç Kutuplu Küresel Yapı

Küresel eşitsizliğin tarihsel kökenlerini göz önünde bulundurmak gerekir. Bazı ülkelerin Sanayi Devrimi'nden istifade ederek büyüme rotasına girdiği, buna karşılık diğerlerinin ise bu süreçte yeteri kadar etkin olamadığı görülmektedir. Esasında bu

dönüşümün altında yatan temel etken, siyasal ve ekonomik kurumların sanayileşmeyi ne derece benimseyip benimsemediği ile ilgilidir. Günümüzdeki dünya eşitsizliğinin temelleri, büyük oranda on sekizinci yüzyılda atılmıştır. Nitekim günümüzün zengin ve başat ülkeleri, çok az istisna dışında, on dokuzuncu yüzyılın sanayileşme sürecine intibak eden ve teknolojik değişimi benimseyen ülkelerdir (Acemoğlu ve Robinson, 2014: 291-293). Akabinde ortaya çıkan küreselleşme süreci ise, bu ayrışmada etkin rol oynamıştır.

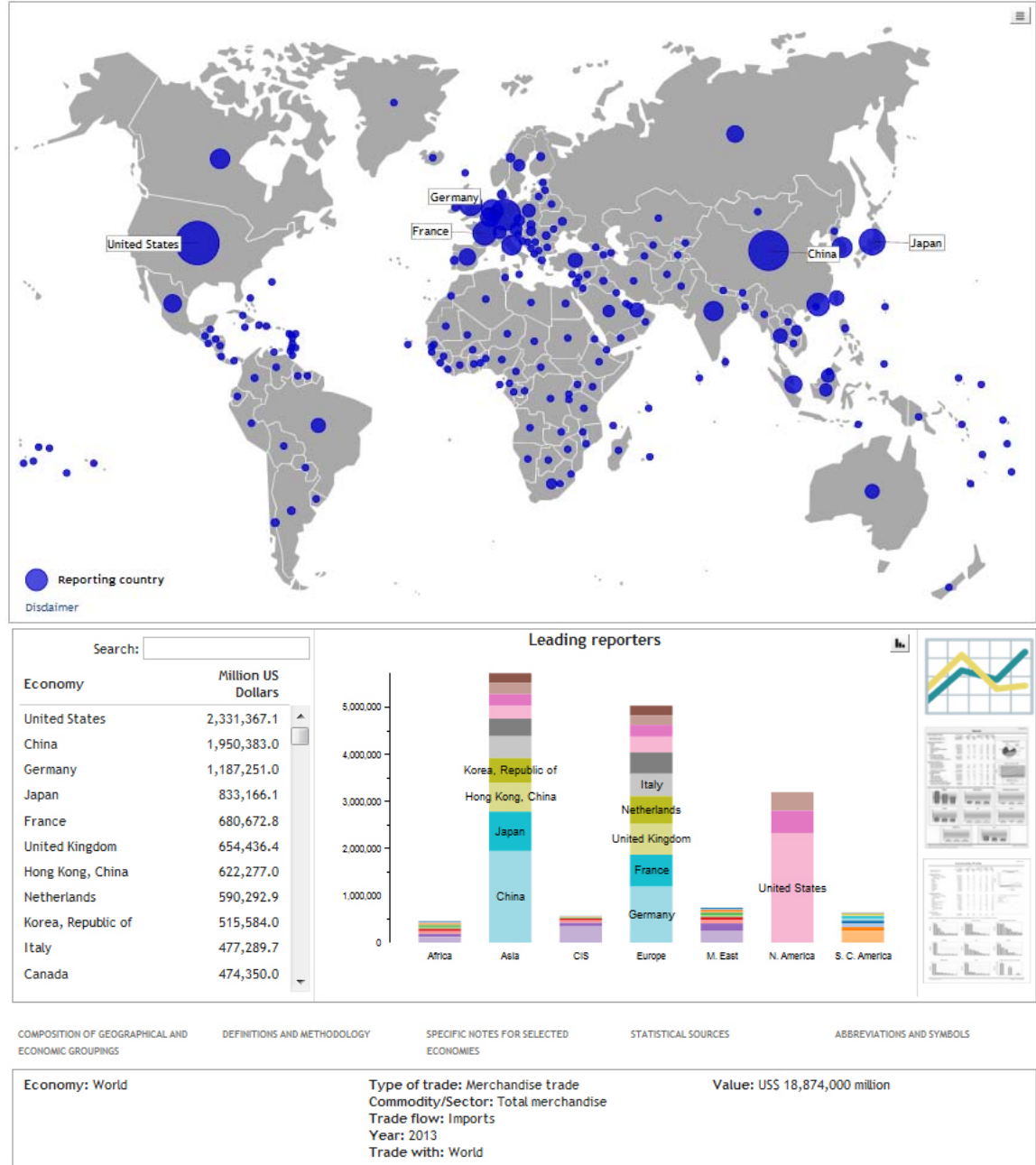
“Yeni Dünya Düzeni” sloganıyla tarih sahnesine çıkan küreselleşme, beraberinde getirdiği birtakım farklı siyasî, ekonomik ve sosyal olgularla dikkat çekmektedir. Bunlar arasında en fazla ön plana çıkan başlıklardan bir tanesi de “üç kutuplu ekonomik düzen” şeklinde ifade edilen “triadizasyon”dur. Bir başka ifadeyle, iktidar ve zenginlik üç kutup etrafında kümelenmektedir: AB, ABD ve Japonya (Petrella, 1996: 77). Küreselleşme rüzgârı; ortak pazar, serbest ticaret bölgesi gibi bölgesel işbirliği antlaşmalarını teşvik edici bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Dünyanın kuzey ve güney ülkeleri, ekonomik işbirliğine dayalı bu antlaşmalar sayesinde daha fazla katma değer üretmek adına adeta birbirleriyle yarışmaktadır. Bu konuda en büyük ilerlemeyi, ortak pazara geçiş ve tek para sistemiyle Avrupa Birliği kaydetmiştir. AB’nin güncel bir uygulama örneği sergilediği bölgesel işbirliğine yönelik kalkınma hamlesi kısa sürede etkisini göstermiş ve dünyanın değişik coğrafyalarında NAFTA-Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (ABD, Kanada ve Meksika), ASEAN-Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur), MERCOSUR- Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı (Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Paraguay) gibi pek çok bölgesel örgütlenme girişimi hayata geçirilmiştir (Seyidoğlu, 2003: 220-264). Söz konusu bölgeler, kendi aralarında eşitlik ilkesine dayalı ticarî anlaşmalar imzalamışlardır.

Tablo 1: Uluslararası İhracat Verileri

Kaynak: WTO, 2013

Tablo 2: Uluslararası İthalat Verileri

Kaynak: WTO, 2013

“Triadizasyon – üç kutupluluk”, küreselleşmenin geldiği bugünkü nokta itibariyle önemli ipuçları vermektedir. Sosyo-kültürel bütünleşme, ticarî ve teknolojik gelişmeler, dünyanın en gelişmiş ülkelerinin yer aldığı bu üç coğrafyada (Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Güneydoğu Asya) daha yoğun hissedilmektedir.

Dicken’in (2007’den aktaran Yeldan, 2011: 40), “dünyanın üretim, ticaret ve yatırımını giderek daha fazla emmekte olan ve mega piyasalarını oluşturan *üç bacaklı dev*”

olarak ifade ettiği söz konusu bölgeler, ortaya koydukları ekonomik performans itibariyle dikkat çekmektedir. Bu devin bacaklarından birisi olan Kuzey Amerika, 2004'te gerçekleştirdiği 12.4 trilyon dolarlık gayri safi milli hâsıla ile dünyanın yüzde 34.1'ini oluşturmaktadır. 11.5 trilyon dolar ile (dünyanın yüzde 31.6'sı) ikinci sırada bulunan Avrupa'yı 7.4 trilyon dolar ile (dünyanın yüzde 20.2'si) Doğu ve Güney Asya takip etmektedir. Asya'da, endüstrileşmenin lokomotifi olan Japonya ve Kore'nin yanı sıra, bölgenin "ejderleri", "kaplanları" ya da "kartalları" olarak adlandırılan Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan ve Vietnam yer almaktadır. Dünya toplam üretiminin yüzde 85,8'ini gerçekleştiren bu ülkeler, ihracatının da yüzde 89,8'ini oluşturmaktadır.

Triadizasyon, insanın zihin dünyasında da yer bulmaktadır. Japonlar, Kuzey Amerikalılar ve Batı Avrupalılar, bu sistem içerisinde kendilerini daha özel hissetmektedirler. Zira bu sistemin getirdiği bir takım avantajlar (kültürel ve bilimsel hegemonya, teknik üstünlük, askerî güç, ekonomik refah vb.) ülke vatandaşlarının "pasaportlarına" değer katmaktadır. Teoride herkesin eşit olduğunu varsayan BM İnsan Hakları Sözleşmesi, uygulamada, onların biraz daha fazla eşit olduğunu kabul etmekte, zaman zaman ayrıcalık tanımaktadır.

Diğer taraftan triadizasyon, dünya üzerindeki stratejik işbirliği anlaşmalarının coğrafi temel üzerine kurulduğuna işaret etmektedir. Sadece 1980-89 yılları arasında imzalanan yaklaşık 4200 stratejik işbirliği anlaşmasının %92'si Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya kaynaklı olan şirketler arasında gerçekleşmiştir (Petrella, 1996: 77). Mevcut ekonomik göstergeler analiz edildiğinde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında da Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Güneydoğu Asya'nın etkinliği görülmektedir.

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) istatistiklerine göre, 1948 yılında dünya mal ticaret hacmi (ithalat-ihracat değeri) sadece 103 milyar 931 milyon dolardır. Yıllar içinde hızla büyüyen mal ticaret hacmi, 2010 yılında 30 trilyon 527 milyar 694 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Fatih Üniversitesi[FÜ], 2009). 2013 yılına ait veriler ise, ithalat (18 trilyon 874 milyar dolar) ve ihracat (18 trilyon 784 milyar dolar) kalemleri birlikte değerlendirildiğinde, dünya mal ticaret hacminin artış göstererek yaklaşık 38 trilyon dolara ulaştığını göstermektedir (World Trade Organization, 2014).

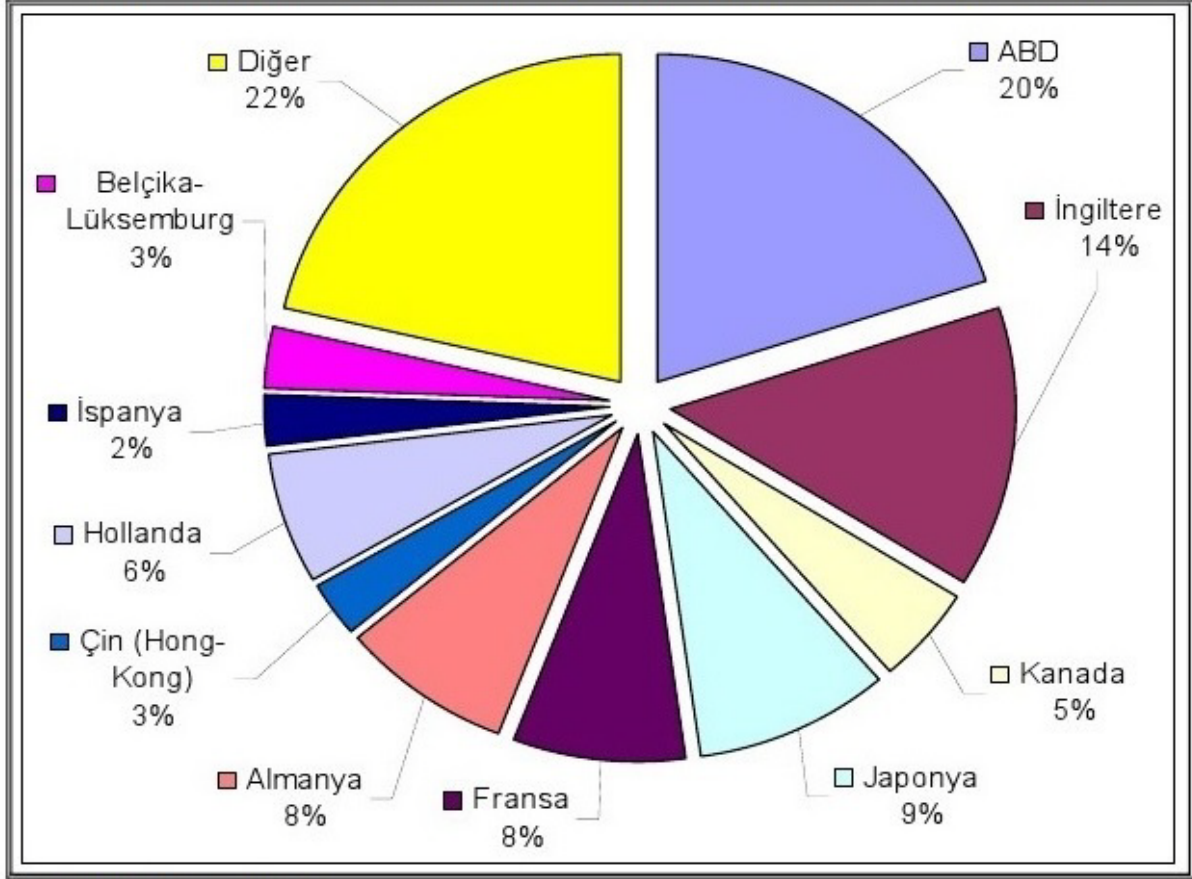
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve UNCTAD raporları detaylı bir şekilde incelendiğinde, küreselleşmenin miladından bu yana hep aynı tablo karşımıza çıkmaktadır: Triadizm, küresel ekonominin değişmez gerçeğidir. Zira yıllar itibariyle sadece rakamlar değişmekte, buna karşılık gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişki aynı şekilde devam etmektedir. Global ekonomik entegrasyonun daha fazla yoğun olduğu bölgelerde (Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Güneydoğu Asya) ülkelerin üretim yapısı ve finansal-teknolojik altyapı açısından gittikçe artan oranda homojen bir hale gelmekte, benzer politikalar uygulamakta ve global refahtan aldıkları payı muhafaza etmektedirler. Üçlü bloğa ait ülkelerin bu başarısında en büyük pay, ev sahipliği yaptıkları, küresel ölçekte rekabetçi faaliyetler sürdürme yeteneğine sahip çok sayıda çokuluslu şirkete aittir (Aktan ve Vural, 2004: 4).

Geleneksel olarak, çok uluslu şirketlerin büyük bir çoğunluğu ABD, Japonya ve AB üyesi gelişmiş ülkelerden çıkmaktadır. Coca-Cola, Toyota ve Siemens gibi büyük ve iyi organize olmuş firmalar bu saydığımız ülkelerden çıkmıştır. Küresel iktisadî yapının en önemli parametrelerinden biri olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla çokuluslu şirketler arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Doğrudan yabancı sermaye çıkışlarının coğrafi dağılımına bakıldığında, gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırım çıkışlarını izlemek yerinde olacaktır. Doğrudan yabancı yatırımların ortalama %90'ı çokuluslu şirket faaliyetleri olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle; doğrudan yabancı yatırım çıkışları, çokuluslu şirketlerin uluslararası faaliyetleri değerlendirilerek izlenmelidir (Yaşar, 2011: 70).

Küresel ticaretin direksiyonunda Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Güneydoğu Asya bulunmaktadır. Söz konusu üçlü, uluslararası ticaretin önemli bir kısmını gerçekleştirmektedir. Her ne kadar son yıllarda, özellikle AB ülkeleri adına muhtelif kriz senaryoları üretilse de, bu son derece parlak tablo, uzun yıllardan bu yana istikrarlı seyrini korumaktadır. O kadar ki, herkesin zihnine yerleşen iktisadi manzara nedeniyle dünya ticaretinin üç büyük bölge etrafında gerçekleştiği bilinmektedir. Cohen tarafından 1981 yılında kentler hiyerarşisini konu alan bir çalışma, bu gerçeği farklı bir şekilde ortaya koyması bakımından önemlidir. Söz konusu çalışmaya göre, dünya çapında en büyük 198 şirketin yerleştiği kentler hiyerarşik olarak sıralanmıştır. Ticaret ve finans merkezi sıfatıyla

listenin başında yer alan egemen dünya kentleri olarak; Tokyo, Londra ve New York sıralanmıştır (Topal, 2003: 44).

Grafik 1: Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarındaki Hakim Ülkeler (1980-2010)

Kaynak: Yaşar, 2011:73

2000 yılı ihracat gerçekleştirmelerine baktığımızda dünya ihracatının yaklaşık %74'ünün ABD, Batı Avrupa, Japonya ve 6 Doğu Asya ülkesi tarafından gerçekleştirildiğini; Çin'in tek başına ihracat ve ithalatın %4'üne sahip olduğu görülmektedir. 1973 ve 1980 yıllarında bu oranların %80 olduğu göz önünde tutulursa küreselleşme sürecinin üretimi uluslararasılaştırmasına karşın ticaretin "triad" adı verilen üçlü yapısını değiştiremediği açıktır. Bu da küreselleşmenin her zaman daha fazla ekonomik bütünleşme anlamına gelmediğinin başka bir göstergesidir (Erdoğan, 2003: 22).

Sonuç itibarıyla, Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Güneydoğu Asya küresel sistemin ana nüvesini oluşturmaktadır. Uluslararası ticaretin yaklaşık %75'ini elinde tutmaktadır. Küresel ticarete yön veren uluslararası kuruluşların yönetimini işgal

etmektedir. Gayrisafi millî hâsıla itibariyle ortaya koydukları değer, son derece büyük önem arz eden bir yekûn tutmaktadır. New York, Tokyo, Londra gibi önemli finans ve karar alma merkezleri bu coğrafyalarda bulunmaktadır. Dolayısıyla dünya ekonomisi “triad” ülkelerinin yörüngesinde hareket etmektedir. Bütün bu faktörleri göz önünde bulundurduğumuzda, küreselleşme olgusundan bahsederken triadizm gerçeğini göz ardı etmek mümkün değildir.

1.2.2. Kuzey-Güney İkilemi

Dış ticaretin ve uluslararası sermaye akımlarının serbestleştiği, teknolojinin büyük bir ivme kaydettiği, sosyo-ekonomik alanda büyük değişikliklerin yaşandığı son otuz yıl içinde sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki kalkınma açığının giderek büyüdüğü görülmektedir. Dünyanın büyük bir bölümünde uygulanmakta olan neoliberal politikalar, hem ülkeler arasında hem de ülkeler içindeki yoksulluğun ve eşitsizliğin azalmasında etkili olamadığı gibi bu uçurumun daha fazla büyümesine neden olmuştur (Şenses, 2014: 93).

Uluslararası ticaretin son dönemde kaydettiği gelişmeyi daha iyi analiz edebilmek için yirminci yüzyılın son çeyreğini doğru okumak gerekir. Zira bu dönemde atılan birtakım adımlar, uluslararası kuruluşlar tarafından alınan bazı kararlar, ülkelerin ekonomik potansiyellerine bağlı olarak ortaya koydukları iktisadî performans, küresel ekonominin seyri üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Birleşmiş Milletlere üye her ülke, uluslararası ticaretin gelişimine katkı sağlamış olsa da, ortaya çıkan tablonun beklentileri karşılayıp karşılamadığı hâlâ ciddi bir tartışma konusudur. Bir kanaate göre küreselleşme, global refahı arttırıcı etkisi münasebetiyle “ehven-î şer-kötünün iyisi” bir sistem olarak kabul edilmektedir. Muhalif görüş ise küresel ekonominin beklentilere cevap vermediği gibi zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurumun daha da büyüdüğünü iddia etmektedir. Bu noktada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecindeki konumları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, ekonominin birtakım parametrelerini (kişi başına düşen gelir, ortalama yaşam, üretim ve tüketim gücü, ihracat-ithalat ürünleri vs.) devreye sokmak suretiyle Kuzey ve Güney arasındaki ilişkiyi net olarak ortaya koymak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Tablo 3: Kuzey ve Güney Ülkelerinden İktisadî Gelişme Göstergeleri

Gelir Grubu	Kişi başı GSYİH (1995 bazlı, ABD doları)	Yaşam Beklentisi (Yıl)
Düşük gelirli	450	58
Düşük orta gelirli	1.480	69
Üst orta gelirli	5.340	79
Yüksek gelirli	28.850	78

Kaynak: Şişman, 2007: 62

Dünya Bankası'nın hesaplarına göre, özellikle Sahra altı Afrika ülkelerinin bulunduğu düşük gelir grubuyla, yüksek gelirli grup arasındaki 64 katlık fark oldukça fazladır. Bu tabloya göre “Kuzey” kabul edebileceğimiz yüksek gelirli ülkeler grubu ile “Güney” kabul edebileceğimiz Doğu Asya, Latin Amerika, Güney Asya ve Afrika ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki gelir ve yaşam beklentisi farkları (20 yıl) makul sınırların bir hayli ötesindedir (Şişman, 2007: 62).

Kişi başı GSYİH için 2012 rakamları dikkate alındığında benzer bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Düşük gelirli (1,035 dolar ve daha az), düşük orta gelirli (1,036-4,085 dolar), üst orta gelirli (4,086-12,615 dolar) ve yüksek gelirli (12,615 dolar ve üzeri) gruplar arasındaki gelir farkları aşağı yukarı varlığını korumaktadır (World Bank, 2014).

UNCTAD'ın (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) 1997 yılı raporunda ise bu durum daha farklı bir şekilde dile getirilmektedir. 1965'te dünya nüfusunun en zengin % 20'sinin ortalama kişi başına geliri, en fakir % 20'sinin 30 katı üzerindedir. Doksanlı yıllarda ise bu fark 60 katına kadar yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, Dünya Bankası tarafından yayınlanan “Dünya Kalkınma Raporu 2000/2001: Yoksullukla Mücadele” başlıklı raporun ortaya koyduğu tablo, küresel ekonomik kalkınmanın, yoksulluğu ortadan kaldırma konusunda yetersiz kaldığını göstermektedir. Rapora göre, günde 1 dolar gelirin altında yaşamak zorunda kalan insan sayısı yaklaşık 1.3 milyar civarındadır. Dünya nüfusunun neredeyse yarıya yakını (2.8 milyar insan) ise günlük 2 dolardan biraz daha az gelir elde etmektedir (Sapançalı, 2001: 129).

Gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ürün çeşitliliğine nazaran gelişmiş ülkelerin daha ziyade buğday gibi temel besin maddesi üretip ihraç ettiğini görmekteyiz. En büyük buğday ihracatçıları Kuzey ülkeleri (özellikle Batı Avrupa'nın bazı ülkeleri ile dünyanın en büyük tarım ekonomisine sahip ABD) arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte, gelişmiş Kuzey ülkelerinin asıl üstünlüğü, ileri teknoloji marifetiyle işlenmiş sanayi ürünleri üretimi ve pazarlamasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu endüstri ürünlerinin ekonomik katma değeri tarım ürünleriyle kıyas kabul etmeyecek ölçüde önem taşımaktadır.

Kuzey ülkeleri, Güney ülkelerinden ithal ettikleri hammaddeleri sanayilerinde kullanarak, ürettikleri işlenmiş metalleri tekrar çevre ülkelerine ihraç etmişlerdir. Klasik işbölümü evresinde zaman içinde bazı çevre ülkeleri bu bağımlılık ilişkisini kırmak için ithal ikamesine dayalı sanayileşme modelini geliştirmiştir. İki dünya savaşı arasında, özellikle Latin Amerika ülkeleri, Türkiye ve bazı Asya ülkelerinde uygulanan klasik işbölümü, yapısalcıların analizine uygun olarak, tek tek ülke içindeki sanayilerin ithal mallarına olan bağımlılığını azaltmayı öngörmekteydi. Böylece adı geçen Güney ülkeleri kendi sanayi malları ithalatını belli bir düzeye kadar azaltmıştır. Bununla birlikte Güney ülkelerinin makine ve diğer sanayi malları ithalatı açısından sanayileşmiş merkez ülkelere bağımlılığı devam etmiştir (Martinussen, 1997: 114-122). O kadar ki, o dönemin ürünü Kuzey-Güney arasındaki makas bir takım tedbirler marifetiyle daralmak yerine gittikçe açılmıştır.

Kuzey ve Güney ülkeleri arasında farklılık arz eden pek çok konuya nicelik ve nitelik itibarıyla temas etmek mümkündür. Bunlar arasında ekonomik farklılıklar kadar siyasal ve sosyal farklılıklar da ön plana çıkmaktadır. Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, bebek ölümleri, kadın hakları gibi medeniyet ölçütü olarak kabul edilen konularda da Kuzey ülkelerinin kayda değer bir aşama kaydettikleri görülmektedir. Dolayısıyla yoksulluğun gelir boyutu dışında “insani” boyutunu da ele almak gerekmektedir. Kişi başına GSMH'si düşük olan Güney ülkelerinde insani yoksulluğun da yüksek olduğu görülmektedir. Sağlıksız koşullar nedeniyle milyonlarca insanın hayatını kaybettiği bilinmektedir. Afrika'da 205 milyon, Güney Asya'da ise 264 milyon insanın temel sağlık hizmetlerinden yararlanamadığı tahmin edilmektedir (Sapançalı, 2001: 134-135).

Bununla birlikte, Kuzey'in hemen hemen pek çok alanda sahip olduğu istatistik üstünlük küresel ekonomi ve küresel siyasetin yörüngesine istikamet tayin etmektedir. O kadar ki, uluslararası siyaset ve güvenlik konuları fiilen Birleşik Devletler, İngiltere ve Fransa koalisyonu tarafından; küresel iktisadi meseleler ise Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya ittifakı tarafından görüşülüp karara bağlanmaktadır. BM Güvenlik Konseyi veya IMF'nin almış olduğu, Batılı değerleri ve menfaatleri yansıtan görüşler ise adeta uluslararası toplumun arzularını yansıtıyormuş gibi takdim edilmektedir (Huntington, 2006: 40).

Küreselleşme, dünyanın, zengin ülkeleriyle fakir ülkeleri arasındaki eşitsizliğin giderek büyümesine paralel bir seyir izlemektedir. Asya'nın bazı ülkeleri, kişi başına düşen gelir itibarıyla dünya ortalamasını tutturmuş vaziyettedir. Ancak özellikle Afrika'nın sahra bölgesinde bulunan pek çok ülke açısından durum oldukça tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Diğer taraftan, gelir dağılımındaki eşitsizliğe ülke içerisinde de rastlanmaktadır. Bilhassa zengin ülkelerde bu durum daha açık bir şekilde kendisini göstermektedir (Sapançalı, 2001: 129).

Ortaya çıkan bu olumsuz tablo karşısında dünyanın büsbütün seyirci kaldığını söylemek doğru olmaz. Özellikle 1999'dan sonra, uluslararası pek çok zirvede konu masaya yatırılmış ve çözüm önerileri getirilmiştir. Uluslararası sosyal forumlar düzenlenerek, fakir ülkelerin borçlarının silinmesi, birtakım tarımsal reformlar vb. radikal önlemler dile getirilmiştir. Konunun ehemmiyetine dikkat çekmek isteyen birçok sivil toplum örgütü, sorunu detaylarıyla birlikte dünya kamuoyunun gündemine taşımıştır.

Dünyanın maruz kaldığı çevresel felâketler ve açlık, küreselleşmenin tek başına yeterli olmadığı gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Uluslararası kamuoyu, kalkınmanın çevreye verdiği zararı bertaraf etmek ve açlığın önüne geçmek adına bir an evvel harekete geçilmesi konusunda mutabık kalmıştır. Böylece uluslararası resmî metinlerde yer bulmaya başlayan "Sürdürülebilir Kalkınma" modeli sıkça tartışılır olmuş, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından birtakım beklentileri de beraberinde getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın bu beklentilere ne ölçüde cevap vereceğini her zaman olduğu gibi yine zaman gösterecektir.

1.3.Genel Değerlendirme

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünya, aynı zamanda iki farklı dünya görüşünü yansıtmaktaydı. Sovyet Rusya sosyalizmi tüm dünyada egemen kılmaya çalışırken, Birleşik Devletler her alanda liberal politikaların avukatlığını yapmaktaydı. Her iki blok temsilcisi, kendi ideolojisinin ideal bir dünya kuracağına inanmaktaydı.1990 yılına kadar devam eden rekabet, Sovyet Rusya'nın tarih sahnesinden çekilmesiyle sona ermiştir. Artık bütün dünya, Birleşik Devletler'in önderliğindeki yeni bir hareketin etkisi altındaydı.

Soğuk Savaş sonrası etkinliğini arttıran liberal politikalar, küreselleşme başlığı altında tüm dünyaya yayılmıştır. Bu dönemde ulusal kültürlerin ve ekonomilerin yavaş yavaş ortadan kalktığı görülmektedir. Egemen kültür etrafında birleşen ülkeler, küreselleşme eğiliminin neticesinde yaşam standartlarının daha fazla artacağını ümit etmektedir. Bu hedef, birtakım başarı öykülerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Buna karşılık küreselleşme olgusu, beraberinde getirdiği ve etkileri hâlâ devam etmekte olan olumsuz yansımalarıyla tartışılmaya devam etmektedir.

Esas itibariyle sürekli büyümeyi teşvik eden küreselleşme, dünya ülkelerinde belirli ekonomik ve siyasî güç odakları oluşturmuştur. Uluslararası ticaretin gittikçe büyümesini sağlayan küresel politikalar, aynı başarıyı gelir dağılımı adaletinde sağlayamamıştır. Doğal olarak dünya ticareti ve küresel refah, belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte asıl felâket, sürekli üretme ve tüketme motivasyonu ile hareket eden ekonominin çevre ve iklim üzerinde ortaya çıkardığı baskı olmuştur. Sınırsız büyüme ideali, gezegenin sınırlı kaynaklarını tükenme noktasına getirince, yıllardır tartışılan kalkınmanın "sürdürülebilirliği" konusu dünya gündemini eskisinden daha çok meşgul etmeye başlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAVE GELİŞİMİ

“Sürdürülebilirlik” olgusu, kalkınma kavramına yeni bir çehre ve farklı bir vizyon kazandırması itibariyle büyük bir zihinsel devrim niteliği taşımaktadır. Önceleri ekonomiyi koşulsuz büyüme ekseninde değerlendiren ülkeler, eskiden olduğu gibi rahat hareket edememektedir. Artık kamuoyu, çevre, iklim gibi muhtelif baskılar, uluslararası ekonomik politikalara yön vermektedir. Salt bu devrim dahi, sürdürülebilir kalkınmanın bugün itibariyle gelmiş olduğu noktayı özetlemektedir. Çalışmanın bu bölümünde “sürdürülebilir kalkınma” olgusu bütün detaylarıyla ele alınacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma stratejisi uzun yıllardan bu yana küresel gündemi işgal etmektedir. Konuyu bütün detaylarıyla ele almak ve değerlendirmek için, özü itibariyle ne ifade ettiğini iyi anlamak gerekmektedir. Günümüz sanayi devrimi, aydınlanma ve beraberinde getirdiği doğanın gücünden yaralanma kabiliyetinin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak o dönemden filizlenen zihniyet, çağın koşullarına son derece uygundur. İnsanoğlu nicelik itibariyle ciddi bir rakam teşkil etmiyordu. Bununla birlikte, doğal kaynaklar göreceli olarak sınırsız miktardaydı. Bu şartlar altında gelişen ve günümüze kadar artarak devam eden sanayileşme hareketi, aynı zamanda küresel felâketin gelişimine zemin hazırlamıştır. Zira yaklaşık 7 milyar insana ev sahipliği yapmakta olan gezegenin yeni koşulları, o dönem zuhur eden zihniyete uygun değildi (Andersen ve diğerleri, 2010: 161). Nitekim bu sorunla başa çıkma düşüncesi, kalkınmanın “sürdürülebilirliği” konusunu gündeme getirmiştir.

Sadece ekonomik sermaye oluşumunu dikkate alan, buna karşılık diğer sermaye türlerini – sağlıklı çevre, biyo çeşitlilik, halkın esenliği ve mutluluğu – göz ardı eden anlayış, küresel ısınma ve çevre kirliliği gibi büyük sorunlara davetiye çıkarmıştır. Ancak gayrisafi millî hâsılayı servetin yegâne ölçüsü olarak kabul etmenin yetersizliği, son dönemde giderek daha çok idrak edilmektedir (Dawson, 2010: 317). İktisatçılar tarafından

dile getirilen, “daha fazla mal ve hizmet, daha fazla refah” türünden varsayımların artık geçerliliğini kaybettiği görülmektedir. Özellikle son dönemde yapılan çalışmalar, bu basit varsayımaya yönelik endişeleri kuvvetlendirmektedir. Gelişmiş ülkelerde, ekonomik büyüme ile ortalama mutluluk arasında doğrusal bir fonksiyon olmaması birtakım tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Dumludağ, 2014: 365). Günümüzde artık kalkınmanın tek başına bir anlam ifade etmediği, ekonomik olduğu kadar ekolojik ve toplumsal boyutlarının da olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, enerji sektörü yeniden ele alınmakta, çevre kirliliği ve toplumsal refaha yönelik olağanüstü tedbirler tartışılmaktadır.

2.1.Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma başlığı altında öncelikle kavram kargaşasını önlemek adına birbirinin yerine alternatif olarak kullanılan “kalkınma” ve “ekonomik büyüme” kavramları üzerinde durulacaktır. Aralarındaki temel farklılık ve benzerliklere değinilecektir. Son olarak bu iki kavramla ilgili ortaya atılan birtakım düşünceler konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2.1.1. “Kalkınma” İfadesinin Değişimi

Kalkınma ve ekonomik büyüme kavramları, aralarındaki sıkı işbirliği münasebetiyle uzun yıllardan bu yana bir arada kullanılmakta, hatta kimi zaman biri diğerine tercih edilmektedir. Oysaki içerik itibariyle iki kavram arasında bir takım farklılıklar mevcuttur. Simon Kuznetz’e göre ekonomik büyüme millî hâsılanın artması anlamına gelmektedir (Şahin,1959: 143).

Başka bir ifadeyle, bir yıllık zaman dilimi içerisinde, teknolojik ve doğal kaynaklarla birlikte işgücü ve sermayenin artışı ifade etmektedir. Bu ifade, herhangi bir ülke ekonomisi adına sayısal bir analiz içermektedir. Dolayısıyla “ekonomik büyüme” ve “kalkınma” arasındaki temel farklılık tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Büyümeden söz ederken ekonomide meydana gelen kısa vadeli sayısal gelişmeler dikkate alınmalıdır. Kalkınmadan söz edebilmek için ise kısa değil uzun vade hesaba katılarak ülke ekonomisinin köklerinde meydana gelecek radikal değişimler göz önünde bulundurulmalıdır.

Kalkınma terimi, aynı anda ekonomik büyümeyi de kapsamaktadır. Doğal olarak ekonomik büyüme ifadesinden daha geniş bir anlam ihtiva etmektedir. Dolayısıyla kalkınma, ekonomik yapının bütünüyle değişimini sağlayan kültürel, siyasî ve sosyal dönüşümlerle birlikte ekonomi içerisindeki yapısal değişimleri ve milli gelir artışını ifade etmektedir. Kalkınma paradigması, ekonomik dönüşümlerden ziyade sosyal değerlerdeki köklü dönüşümleri yansıtmaktadır (Ünay, 1996: 235).

Ekonomik büyüme ve kalkınmayı aynı düzlemde değerlendirmeye tabi tutan görüşler de yok değildir. Ekolojik yaklaşıma göre büyüme ve kalkınma olgusunu birbirinden farklı değerlendirmemek gerekir. Zira bu iki olgu, ekolojik tehdidin en önemli nedenleri olarak göze çarpmaktadır. Endüstrileşme, kentleşme, teknoloji ve üretim artışı çevre kirliliğinin temelini oluşturmaktadır (Aruoba, 1992: 133)

Kalkınma ekonomisi, ekonomi uzmanlarının olağan analiz yöntemlerini genişletmektedir. Bir taraftan onları, sıradan veriler yerine çok daha farklı ve çok sayıda değişkenleri (siyasî ve sosyal yapılar, sağlık, eğitim ve nüfus değişkenleri vs.) analiz etmeye sevk etmekte; diğer taraftan ise endüstrileşmiş ülkelerin birbirinden farklı ekonomik yapılarına dikkat çekmeye itmektedir (Guillaumont, 1985: 18).

Kalkınma ekonomisinin ortaya çıkışı, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomiyi değerlendirmede ölçü olarak kabul edilen birtakım yaklaşımların değişimine ve dönüşümüne isabet etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, kalkınma sorunu, dünyanın sosyo-ekonomik ve siyasal değişimi nedeniyle farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki refah farkı ve üçüncü dünya ülkelerinde uygulanmakta olan sömürgeci ekonomi politikaları nedeniyle tüm dünyada ekonomiye bakış büyük ölçüde değişmiştir. Azgelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler için aynı ekonomi politikalarını uygulamanın rasyonel bir çözüm olmadığı kanaati yaygınlaşmıştır.

Ortodoks ekonomi teorisi, azgelişmiş ülkelerin ekonomik sorunlarıyla ilgilenmekteydi. Oysaki bu ekonomi modelinin prensiplerinin azgelişmiş ülke

ekonomilerini değerlendirmede yetersiz kaldığı ve onların ekonomik ve sosyal sorunlarını çözmeye elverişli olmadığı tespit edilmiştir (Aruoba, 1996: 5).

1929 yılındaki büyük ekonomik bunalımdan sonra, klasik ekonominin temellerini sarsan ve kamu yatırımlarının önünü açan Keynesyen teori, kalkınma odaklı ekonominin milâdı olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan SSCB ve Çin'in ekonomi politikasındaki başarıları az gelişmiş ülkelerin dikkatini çekmekteydi. Zira fakir ülkeler yaşam kalitelerinin artmasını umut etmekteydi (Kazgan, 1974: 299). İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde devletin ekonomiye müdahalesi neticesinde ekonomi sahasında yeni bir anlayış egemen oldu: Kalkınma ekonomisi.

2.1.2.Kavram Olarak Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramı resmi olarak ilk defa Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında 1987'de toplanan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından yayınlanan "Ortak Geleceğimiz" adlı raporda kullanılmıştır. "Brundtland Raporu" adıyla da anılan metinde sürdürülebilir kalkınma, "Bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılamalarında ödün vermeden karşılamak" şeklinde tanımlanmıştır (Aksu, 2011:6).

Mevcut kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olduğu varsayımı, iktisat biliminin doğuşuna zemin hazırlayan gerçeklerden birisi olarak kabul edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınmayı ifade etmeye çalışan tanımlarda, genel itibariyle bu varsayımın izlerine rastlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır (Güneydoğu Anadolu Projesi [GAP], 2012). Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kalkınma modelidir (www.unctad.org). Diğer bir ifadeyle sürdürülebilir kalkınma olgusu, doğal sermayeyi tüketirken, gelecek kuşakların da gereksinimlerine sahip çıkan, ekonomi ile eko-sistem arasındaki dengeyi koruyan, çevresel açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik kalkınmadır (Alagöz, 2007'den aktaran: Gürlük, 2001: 4). Sürdürülebilir kalkınma çok genel bir ifadeyle, yoksulluğun ortadan kaldırılması, doğal kaynaklar marifetiyle elde

edilen yararın dağılımında eşitliğin sağlanması, hızlı nüfus artışının önlenmesi ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi gibi politikalarla doğrudan ilişkilendirilmektedir (Yıkılmaz, 2011: 135).

Sürdürülebilir kalkınmayı açıklamaya yönelik tanımlamalarda dikkati çeken en önemli husus “ihtiyaçlar” ifadesidir. Hemen hemen bütün tanımlar bu sözcük etrafında şekillenmektedir. Şimdiki kuşakların ve özellikle gelecek nesillerin ihtiyaçlarına vurgu yapılmaktadır. Diğer taraftan çevre konusundaki hassasiyet ön plana çıkmaktadır. Özetle, sürdürülebilir kalkınmanın, çevre ve kalkınma arasında bir denge arayışı içerisinde olduğu görülmekte ve söz konusu tanımlar iki kavram etrafında yoğunlaşmaktadır.

1970’lere kadar ülkelerin kalkınma politikalarında doğal kaynakların sınırsız olduğu varsayımı ağırlık kazanmaktaydı. Bu sayede üretim artışı sağlanarak ekonomik büyüme amaçlanmıştır. Bu yaklaşımla birlikte, ortaya çıkan çevre problemleri kalkınmanın doğal ve katlanılması gereken sonuçları olarak görülmüş, çevre kirliliğinin önlenmesi yerine giderilmesi yönünde politikalar benimsenmiştir. Kısa sürede, yerel düzeyde olduğu varsayılan çevre sorunları ve zararlarının ülkelerin sınırlarını aşması, çevrenin uluslararası önem kazanmasına yol açmıştır (Yıkılmaz, 2011: 3).

1960’lı yıllarda ise ekonomi politikalarına ve uluslararası siyasete yön veren olgunun kalkınma odaklı olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş’ın giderek tırmanmaya başladığı bu yıllarda, iki süper güç olan ABD ve SSCB’nin rekabet sahalarından birisi de kalkınma idi. Önceliği kalkınmaya vermek suretiyle liderliğini yaptıkları bloklara da güven telkin etmek durumundaydılar.

Söz konusu Doğu ve Batı bloklarının dışında politika üretme kararı alan bir dizi ülkenin başlattığı “Bağlantısızlar” hareketinin ortaya çıkışı da bu yıllara tekabül etmektedir. ABD ve SSCB’ye ihtiyaç duymadan bağımsız hareket edebilme adına kalkınma hamlesi başlatan grup, kısa sürede uluslararası arenada adından sıkça söz ettirmeye başlamıştır. Böylece tüm dünya ivedi bir şekilde kalkınmaya koşullanmıştır. Bu süreç, bilhassa 1980’li yıllarda, 1960’lı yıllarda önü alınmaz bir şekilde ilerleyen kalkınmanın, 1970’li yıllarda sebep olduğu çevre felâketlerini asgariye indirme düşüncesini beraberinde getirmiş ve sürdürülebilir kalkınma, uluslararası kurumların ana gündem maddesini oluşturmaya başlamıştır (Yaşar, 2004: 102):

İlk olarak 1969 yılında BM Genel Sekreteri çevrenin korunması ve nüfus artışının azaltılması konularında üye ülkelere seslenmişti. Söz konusu sorunlar, 1968 yılında kurulmuş olan Roma Kulübü'nün "değişmek ya da yok olmak" ikilemi üzerine hazırlanan raporla da gündeme getirilmişti. "Sıfır büyüme" tezi kabul görmemiş, 1972 yılında Çevre Konferansı düzenlenmiş ve " tek bir dünyamız var" sloganı ulusal ve uluslararası düzeyde bir çok kuruluşun çevreyle ilgilenmesine neden olmuştu. "Sıfır Büyüme" tezinden sonra çevre kalitesinin korunmasının yanı sıra, ekonomik kalkınmanın da sağlanabilmesi için 1972 yılında Stockholm Çevre Konferansı'nda "Çevreyi dışlamayan kalkınma" stratejisi açıklanmıştı. Amaç, doğal kaynaklardan adaletli bir şekilde yararlanmaktı. "Çevreyi dışlamayan kalkınma" kavramı esasen çevre koruma ve ekonomik kalkınma arasında bir çelişki görmüyordu. Tarım politikalarında hem tarımsal gelişme hem de tarım topraklarının korunacağı düşünülüyordu. 1970'li yıllarda ekonomik kalkınmanın yanında çevre kalitesinin de korunmasına çözüm olarak "Sürdürülebilir Kalkınma" felsefesi tartışılmaya başlandı. Bu çözüm, doğal kaynakların tüketim hızının oluşum hızına paralelliğin sağlanması esasına dayanıyordu. Kavram, 1987 yılında BM Çevre ve Kalkınma Komisyonunca yayımlanan " Ortak Geleceğimiz" adlı raporda yer alarak yaygınlık kazanmaya başladı. Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı ile yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde tüm dünya için bir amaç olarak sürdürülebilir kalkınmanın öne çıkarılması ise 1992 Rio Konferansı'nda olmuştur.

2.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Sürdürülebilir kalkınma, karar alma sürecinin her seviyesinde, bütünsel, hakkaniyetli ve ileri görüşlü bir yaklaşımı vurgulamaktadır. Yalnızca güçlü ekonomik performansı değil, nesiller içi ve nesiller arası fırsat eşitliğine dikkat çekmektedir. Kamu ve özel sektörün sosyal, ekonomik ve çevresel hedeflerini bütünleşik ve dengeli bir şekilde karar alma süreçlerine entegre etmesini içermektedir. 1987'de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nda sürdürülebilir kalkınma; "günümüzün ihtiyaçlarının gerektirdiği kalkınmanın, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama kabiliyetlerini ortadan kaldırmayacak şekilde karşılanması" olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınma (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012):

- Ekonomik açıdan rekabet edebilirliği güçlendiren, insanların temel ihtiyaçlarının uygun şekilde karşılandığı, refah düzeyini yükselten,
- Toplumsal açıdan hakkaniyetli dezavantajlı grupları kapsayan ve yaşam kalitesini yükselten,
- Çevreyi, özellikle yaşamı destekleyen doğal sistemleri koruyan ve geliştiren, birbiriyle bütünleşik, nesiller içi ve nesiller arasında dengeli kalkınmayı sağlayan bir süreçtir.

Sürdürülebilir kalkınma, evrensel kalkınmanın sağlanması ve organizasyon stratejisi olarak oldukça yeni bir kavram olup, sosyal, ekolojik ve ekonomik yönden incelenebilir (Karaaslan, 1999: 34-35):

Sosyal sürdürülebilirlik; yiyecek, içecek ve barınma gibi temel insan ihtiyaçlarının ve daha ileri derecede güvenlik, özgürlük, iş ve eğlence faaliyetleri gibi sosyal ve kültürel ihtiyaçların sürekli olarak karşılanmasıdır. Sosyal sürdürülebilirlik daha çok bireylerin ihtiyaçları üzerine yoğunlaşmıştır.

Ekolojik sürdürülebilirlik; biyolojik sistemlerin ve ekosistemlerin üretkenliğinin ve işlevlerinin sürekliliğini ifade etmektedir. Uzun vadede ekolojik sürdürülebilirlik genetik kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını, buna karşılık kısa vadede yapılan düzenlemeler ise ekosistemlerin uzun vadede kalıcılığını sağlamak için gerekli olmaktadır.

Ekonomik sürdürülebilirlik; sürdürülebilir ekonominin en önemli elemanı nüfus artışı, doğal-beşerî yeteneklerin teknolojik yenilikleri başaracak şekilde geliştirilmesi ile ekonomik gelişmenin sağlanmasıdır.

Tablo 4: Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri

a. Çevresel Boyut	b. Ekonomik Boyut	c. Sosyal Boyut
Atmosferdeki klor artışı	Sektörel ekonomik faaliyet artışı	Nüfus, yoğunluk, artış oranları
Atmosferdeki asitlik artışı	Taşıt sayısı	Yoksulluk
Ozon partiküller, nitrojen dioksit bileşimleri	Enerji tüketimi	Elektriksiz hane halkı
Kırsal ve kentsel alanlar, ormanlar	Yenilenebilir enerji oranı	Oy kullanabilir nüfus
Doğal ortam farklılaşmaları	Hava ulaşımı	Seçimlere katılım
Taşıma kapasiteleri tahminleri	Taşıma bedelleri	Kırsal-kentsel nüfus
Spesifik ekosistem göstergeleri	Ormansızlaşma	Telefon miktarı
Radyasyon	Kirlilik azaltım giderleri	Yetersiz beslenen çocuklar
Koruma alanları	Seyahatler, boş zamanlar	Okuma yazma
Metal rezervleri	Ahşap üretimi	Yaşam süresi, bebek ölümleri
Enerji miktarı	Kişi başına su temini	
Biyçeşitlilik	Erozyon	
Hayvan popülasyonu	Tarımsal üretim	
Tehlike altındaki canlılar	Hanelerde enerji kullanımı	
Temel kirleticiler	Karayolları taşımacılığı enerji kullanımı	
Ağır metaller	Araçlarda fosil yakıt kullanımı	
Toprakta nitrojen ve potasyum fosfat dengeleri	Besin üretimi	
Toprak kalitesi göstergeleri		
Tarım arazisi kayıpları		

Kaynak: Aksu, 2011: 8

Tablo 5: 2011 Yılı Ekonomik Faaliyete Göre Sera Gazı Emisyonları

	All economic activities	Agriculture, forestry and fishing	Mining and quarrying	Manufacturing	Electricity, gas, steam and air conditioning supply	Transport	Other services, water supply and construction	Households
EU-28	3 833 744	553 374	74 256	936 725	1 269 436	457 146	542 807	851 149
EU-27	3 810 491	549 339	73 671	928 494	1 265 217	454 198	539 574	846 017
Belgium	89 273	11 577	34	34 932	17 878	6 336	18 516	25 837
Bulgaria	58 163	4 169	535	6 691	39 933	4 716	2 119	7 560
Czech Republic	111 844	9 213	7 606	19 249	56 465	7 939	11 373	8 768
Denmark	88 131	12 029	1 889	5 913	17 058	44 451	6 792	8 403
Germany	772 256	78 100	11 683	181 189	344 686	45 953	110 645	176 422
Estonia	19 846	1 417	79	2 135	13 770	771	1 674	1 376
Ireland	45 615	18 579	251	5 312	12 154	5 070	4 249	13 079
Greece	92 267	13 585	65	9 106	51 615	9 811	8 084	17 315
Spain	278 109	42 672	3 012	91 453	73 036	41 823	26 113	62 877
France	343 950	102 954	1 305	104 513	28 897	39 317	66 964	121 477
Croatia	23 253	4 036	585	8 231	4 219	2 948	3 233	5 131
Italy	372 359	41 657	1 106	111 659	114 942	29 369	73 625	104 334
Cyprus	8 334	831	75	991	3 785	1 706	946	1 833
Latvia	10 582	2 841	40	1 521	2 238	2 189	1 752	2 150
Lithuania	20 838	5 207	27	6 374	3 380	4 289	1 561	1 520
Luxembourg	7 752	715	5	1 543	1 151	3 380	957	1 630
Hungary	53 872	9 797	2 419	9 948	14 702	8 973	8 033	11 395
Malta	5 914	81	11	72	1 946	3 574	230	355
Netherlands	188 982	27 850	2 684	43 979	51 717	28 524	34 230	39 169
Austria	63 240	9 200	1 485	26 987	10 759	6 409	8 400	15 433
Poland	356 282	51 168	13 506	68 767	161 904	26 208	34 729	46 527
Portugal	58 037	9 639	388	17 355	14 209	3 917	12 528	12 398
Romania	111 698	20 202	1 528	30 372	34 167	10 986	14 445	14 124
Slovenia	16 584	2 126	356	2 254	6 377	4 187	1 284	3 598
Slovakia	39 990	3 210	979	20 496	6 399	4 131	4 776	4 830
Finland	64 348	7 633	304	16 896	21 394	10 905	7 215	5 692
Sweden	58 868	10 571	762	16 474	8 954	12 875	9 231	10 574
United Kingdom	473 358	52 315	21 537	92 310	151 704	86 390	69 102	127 341
Norway	59 186	6 482	14 095	11 948	2 158	20 757	3 746	5 305
Switzerland	33 647	6 337	39	9 140	477	7 013	10 642	19 287

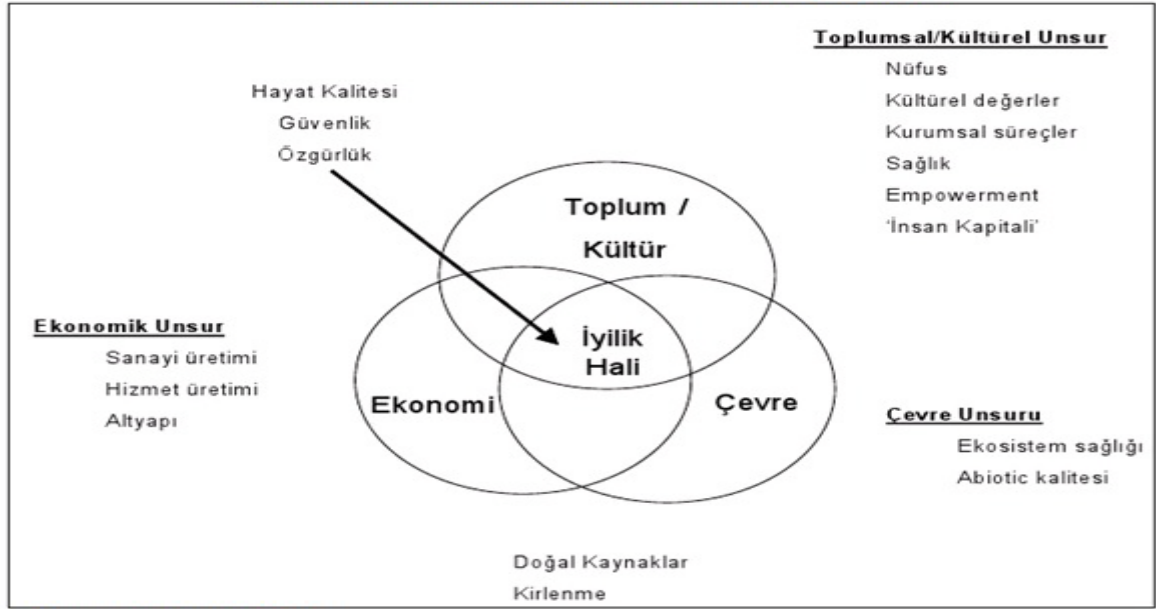
Source: Eurostat (online data codes: env_ac_ainah_r1 and env_ac_ainah_r2)

Kaynak: Eurostat, 2014

Sürdürülebilir kalkınma, kalkınmada bu üç faktörün dengeli bir biçimde dikkate alınmasını gerektirir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların kendi aralarında bağlantıları da önemlidir. Ekonomik ve sosyal boyutlar gelir dağılımı, yoksulluğun azaltılması, işsizlik sorunlarının çözümü gibi konularda etkileşim halindedir. Toplumun bu sosyo-ekonomi koşulları istikrarlı hale geldiğinde, çevreye yaklaşımı da sürdürülebilir bir hal alacaktır. Zira gelişmekte olan toplumlar, doğal kaynaklara bağlı bir şekilde yaşamlarını devam ettirmektedirler. Daha iyi sosyo-ekonomik koşullara sahip toplumların, doğa sermayesinden talepleri daha düzenli olacaktır. Sosyal ve çevresel boyut, gelir dağılımındaki eşitlik yanında, doğal kaynakların da eşit bir şekilde kullanılmasını öngörmektedir. Gelecek kuşaklar da en az günümüzdeki kadar doğal kaynağa sahip olabilmelidirler. Ayrıca çevresel kaynakların yönetiminde halkın katılımının tam olması gerekmektedir. Ekonomik ve çevresel boyut, çevresel değerlendirme ile ekonomik aktivitelerin yarattığı olumsuzlukların içselleştirilmesini öngörmektedir. Şüphesiz tüm ekonomik aktiviteler toplumun refah düzeyinin yükseltilmesini sağlarken, çevresel kalite üzerine olumsuz etkileri de olacaktır. Ekonomik aktivitelerin gerçekleşmesinde belirli miktarlarda doğal kaynaklardan mal talep edilirken,

doğaya da belirli miktarlarda atık madde salınmaktadır. Tüm bu aktivitelerin yarattığı olumsuzlukların (dışsallıklar) açıkça ortaya konulması da sürdürülebilir kalkınmanın gereğidir. Sürdürülebilir kalkınma, insan refahından uzun dönemde elde edilmesi gereken gelişmeler için bir dizi eylem setinin benimsenmesini gerektirmektedir. Çevreye zararlı kısa dönem kârları hedefleyen ekonomik aktiviteler sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin dışında kalmaktadır (Gürlük, 2010: 87-88). Sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarını içeren farklı nitelikte göstergeler mevcuttur. Göstergelerdeki parametreler zaman zaman değişiklik arz etse de hepsinin ortak yönü, sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarının (ekonomik, sosyal ve çevresel) birbirinden farklı düşünülmemeyeceğidir (Palabıyık, 2005).

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Unsurları

Kaynak: Çelik, 2006:25

2.3.Sürdürülebilir Kalkınmanın İlke ve Amaçları

Sürdürülebilir kalkınmanın ilke ve hedeflerini birbirinden farklı düşünmek mümkün değildir. Her ilke aynı zamanda belirli bir amaca işaret etmektedir. Bu nedenden ötürü ilkeler ve amaçlar arasında rasyonel bir korelasyon göze çarpmaktadır. Diğer taraftan, sürdürülebilir kalkınmanın ulusal ve uluslararası metinlerde yer bulan ilke ve amaçlarına yönelik bir analiz yapıldığında benzer hedefleri farklı kelimelerle ifade etmeye çalıştıkları görülmektedir. Özetle aynı dil konuşulmakta ancak farklı bir üslûp kullanılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın anayasal metinlerinden biri olarak kabul edilen 1992 Rio

Deklarasyonu'nun iskeletini, ekolojik, sosyal ve ekonomik amaçlar oluşturmaktadır. 27 ilkedan oluşan deklarasyon, özellikle çevre vurgusu yapmakta (deklarasyonun 7 maddesi doğrudan çevreyle ilgilidir), kalkınmanın sürekli ve dengeli olması gerektiğini ifade etmekte (8. ve 9. madde), kadınlara ve gençlere çevre duyarlılığı konusunda sorumluluk atfetmekte (20. ve 21. madde) ve çevreyle uyumlu bir kalkınmanın gerçekleşmesi adına uluslararası işbirliğinin (14.madde) önemine dikkat çekmektedir (United Nations, [UN], 2012). Deklarasyon, ortaya koyduğu ilkeler itibariyle etkinliğini ve güncelliğini hâlâ muhafaza etmektedir. O kadar ki, "Rio+20" olarak da adlandırılan 2012 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda, 1992 tarihli Rio Deklarasyonu bir kez daha teyit edilmiştir (15. madde: "Rio Bildirgesinin 7. İlkesinde belirtilen ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi de dâhil olmak üzere Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi'nin tüm ilkelerini yeniden tasdik ediyoruz"). Rio Deklarasyonu, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını da gündemine almak suretiyle (5. ve 6. madde) sorunun çözümünü ilkeleri arasına dâhil etmiştir. Netice itibariyle Rio, kalkınmanın sürdürülebilirliğini, bilhassa çevre hassasiyetini vurgulayarak topyekûn bir işbirliği çerçevesinde değerlendirmektedir.

Birleşmiş Milletler çatısı altında sürdürülebilir kalkınma adına ortaya konulan ilke ve hedefleri esas itibariyle bir bütünlük arz etmektedir. "Ortak Geleceğimiz-Brundtland Raporu"nda da Rio'daki ilkelere benzer nitelikte kalkınma hedefleri benimsenmiştir (Aksu, 2011: 6):

- Büyümeyle canlandırmak,
- Büyümenin kalitesini değiştirmek,
- İş bulma, yiyecek, enerji, su ve sağlık konularındaki temel ihtiyaçları karşılamak,
- Sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garanti altına almak,
- Kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek,
- Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek,
- Karar verme sürecinde çevre ve ekonomiyi birleştirmek .

Sürdürülebilir kalkınma konusunda Avrupa Birliği'nin de benzer ilke ve hedefler doğrultusunda çalıştığı görülmektedir. AB 7. Çerçeve Programı (2007-2013) incelendiğinde; çevrenin korunması, sosyal hakkaniyet ve sosyal içerme, ekonomik refah

ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın temel amaçları olarak ifade edilmektedir (Yıkılmaz, 2011: 23). Ulusal düzeyde hazırlanan metinlerde de farklı bir durum söz konusu değildir. Nitekim Türkiye'nin 9. Kalkınma Planı (2007-2013) da çevre ve ekonomiye dair benzer hedefleri ilke olarak benimsemektedir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2012). Dolayısıyla ulusal ve uluslararası metinler, aynı duygu ve düşüncüyü farklı kelimelerle dile getirmektedir. Çevrenin korunması ve kalkınmanın sürdürülebilir olması ortak hedefler olarak göze çarpmaktadır.

2.4.Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre

Son dönemde etkinliği artan hızlı kapitalist büyümenin ekolojik dengeler üzerinde yarattığı baskılar, çevre ile kalkınma arasındaki ilişkinin daha net anlaşılmasına zemin hazırlamıştır. GSMH artışının doğrudan kalkınma anlamına gelmediği ve çok önemli bir refah göstergesi olarak kabul gören bu konunun ağır bir çevre tahribatına neden olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu durum, uygulanmakta olan kalkınma stratejilerinin yeniden ele alınması gerektiğini göstermektedir (Zafir, 2014: 245).

Çevre kavramı en genel anlamıyla algılandığında, insanların biyolojik (yani tüm diğer canlılara ilişkin) ve biyolojik olmayan (yani hava, su gibi doğal elementlere ilişkin) genel yaşam koşullarının tümünü kapsamaktadır. Bu ortam ile ilgili olan tüm sorunlar da çevre sorunları olarak ifade edilmektedir. Çeşitli ekolojik sorunlar, çoğunlukla uluslararası nitelikte olmakta ve bu nedenle devletlerin ulusal egemenliklerinin sembolü konumunda olan siyasal sınırları aşan bir nitelik taşımaktadır. Bu durum, devletler açısından çevre sorunlarına ilişkin olarak iç-dış politika ayrımının önemini oldukça azaltmaktadır (Sönmezoğlu, 2000: 541).

Kalkınmanın, tüm ülkelerin özlem duyduğu yüksek bir amaç olduğuna kuşku yoktur. Ama kalkınmada asıl amaç insanın yaşam düzeyini yükseltmektir. O bakımdan günümüzdeki anlayışa göre, ne pahasına olursa olsun hızlı kalkınma yerine, uzun dönemli sürdürülebilir (sustainable) kalkınmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmalıdır. Bu da çevreye en az zarar verecek bir sanayileşme modelini uygulamanın zorunlu olması demektir (Seyidoğlu, 2003: 599).

Son yıllarda ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde insanoğlunun yaşadığı gezegenin fizyolojik yapısında önemli değişikliklere neden olduğu gözlenmektedir. Beşeri faktörlerin yol açtığı bir takım faaliyetlerden dolayı çevre olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Atmosferin kimyasal bileşiminde ortaya çıkan değişimler, gezegende yaşayan canlı türlerinin genetik yapılarında görülen bozulmalar ve giderek süratlenen türlerin ortadan kalkma olgusu, dünyadaki bazı önemli maddelerin okyanuslar ve atmosfer aracılığı ile sürdürdükleri devamlı dönüşüm olgusundaki bazı aksaklıklar, bu gelişmelerin merkezinde bulunan sorunlardır ve bu süreçler devam ettiğinde ortaya çıkacak olan sonuçların çoğu geriye dönülmez bir nitelik taşıyacaklardır (Sönmezoğlu, 2000: 543).

2.5.Sürdürülebilir Kalkınma ve Enerji

Kalkınmanın vazgeçilmez gereği olan enerjinin temininde, ülkeler politikalarını belirlerken sürdürülebilir kalkınmayla uyumlu olması gereken unsurları dikkate almaktadırlar. Söz konusu uyum kriterleri (TAEK Raporu, 2000: 11):

- Çevresel uyumluluk,
- Kuşaklararası uyumluluk,
- Talepte uyumluluk,
- Sosyopolitik uyumluluk,
- Jeopolitik uyumluluk,
- Ekonomik uyumluluk

olarak sayılabilir. Enerji planlamaları, bu kriterlerin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi ve aralarındaki hassas dengelerin göz önüne alınması ile yapılmaktadır. Diğer taraftan, sürdürülebilir kalkınma içerisinde herhangi bir enerji alternatifinin gerekliliğini değerlendirirken bir takım öngörüler dikkate alınmaktadır (TAEK Raporu, 2000: 19-20):

- Demografik: Yüzyılın ortasında ikiye katlanacak olan nüfus (yoğun olarak gelişmekte olan ülkelerde),
- Enerji: 2050 yılı itibari ile birincil enerji ihtiyacının ikiye, elektrik enerjisi ihtiyacının üçe katlanması (6000 GWe),

- Çevre: Biyosferin endüstriyel kirlenmesi ve fosil enerjiden kaynaklanan sera gazı etkisi,
- Jeopolitik: azalmakta olan zengin petrol ve gaz kaynaklarının yarattığı uluslararası uyuşmazlıklar, yakıt üretimi ve taşımacılığı yapan ekonomilerin gerilemesi.

Dünyada ve Türkiye’de nüfus, ekonomik faaliyetlerdeki artış, fosil yakıt tüketimi ve yol açtığı çevresel zararlar doğru orantılı olarak artmaktadır. Enerji üretiminden kaynaklanan sera gazı salınımlarıyla tehlikeli düzeylere varmakta olan iklim değişikliği ve fosil yakıt rezervlerinin sınırlı oluşu dolayısıyla, kalkınmanın sürdürülebilirliği kavramı ağırlık kazanmakta ve endişe yaratmaktadır. Sürdürülebilir gelişme veya kalkınma ancak sürdürülebilir bir enerji sistemiyle mümkün olabilir. Bu süreçte iklim, enerji ve ekonomi vazgeçilmez fakat etkileşen bileşenleri oluşturmaktadır (Baykara, 2006: 129).

2.5.1.Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Yenilenebilir enerji kaynakları, sürekli bir devinim içerisinde olan doğal kaynaklardan elde edilen enerji türüdür. Bugün itibariyle dünya enerji piyasasına katkı sağlayan yenilenebilir enerji kaynakları, güneş ışığı, rüzgâr, akan su, biyolojik süreçler ve jeotermal olarak sıralanabilir.

Yenilenebilir enerji kaynakları, global enerji üretiminin önemli bir kısmını sağlamaktadır. O kadar ki, küresel üretimin yaklaşık beşte biri yenilenebilir enerji kaynakları marifetiyle elde edilmektedir. Bu oranın kayda değer bir kısmı hidroelektrik santrallerinden karşılanmaktadır. Diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen üretim miktarı hidroelektrik santrallerine nazaran daha düşük seviyede olsa da, çevreciler, sebat edilmesi halinde diğer kalemlerden elde edilecek enerjinin kısa vadede hatırı sayılır bir düzeye erişeceğini dile getirmektedir. Rüzgâr enerjisinin Avrupa’da ve ABD’de de kat ettiği mesafe, güneş enerjisinin dünya piyasalarında kısa zamanda aldığı yol bu görüşü desteklemektedir. Ölçek ekonomileri ve klasik enerji üretim metotlarında ortaya çıkan maliyet artışları neticesinde, yenilenebilir enerji kaynaklarına olan eğilim gün geçtikçe artmaktadır. ABD, Çin, Almanya gibi dünya ekonomisinin başat aktörleri dahi tercihini yenilenebilir kaynaklardan yana kullanmakta ve bu alanda bir dizi yatırım

gerçekleştirmektedir. Yakın bir tarihte Çin'in, kömür yerine rüzgâr enerjisini ikame edeceği düşünülürse dünya enerji üretimindeki radikal değişimin mahiyeti daha iyi anlaşılabilir (Moomaw ve diğerleri, 2009: 236-237).

Son yıllarda dünya piyasalarında yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik senaryolar geniş yer tutmaktadır. İklim değişikliği, petrol ve doğalgaz gibi klasik enerji kalemlerinin ortaya koyduğu istikrarsız fiyat seyri vb. nedenler, yenilenebilir enerjinin saygınlığını artırmaktadır (Harti, 2009: 195). Buna karşılık, eski alışkanlıkların kolay terk edilmeyeceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Zira bu değişim ciddi bir altyapı ve maliyet gerektirmektedir. Diğer taraftan siyasi iktidarların da bu süreçte kararlı bir tutum sergilemesi gerekmektedir. Aksi halde kısa vadeli enerji politikalarıyla yenilenebilir kaynakların rekabetçi gücü azalacaktır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının gelecekte oynayacağı role dair bugünden bir varsayımda bulunmak oldukça güç görünmektedir. Son dönemde atılan adımlar ve geliştirilen uluslararası politikalar ışığında çevreyle daha uyumlu bir strateji izlenmekte olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yine de yenilenebilir enerji kaynaklarının akıbetini zaman gösterecektir.

2.5.2.Yenilenemez Enerji Kaynakları

Yenilenemez enerji kaynakları, doğada sınırlı miktarda bulunan ve tükenme tehdidiyle karşı karşıya olan kaynaklardır. Fosil yakıtlar olarak da ifade edilmektedir. Petrol, doğalgaz ve kömür dünya enerji piyasasına yön veren yenilenemez enerji türleri olarak öne çıkmaktadır. Yenilenemez enerji kaynakları, geçmişte olduğu gibi bugün de önceliğini korumaktadır. Enerji üretiminin çok büyük bir bölümü bu kaynaklar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Fosil yakıtların, yenilenebilir kaynak türlerine nazaran daha çok tercih sebebi olmasındaki en önemli etken daha düşük bir maliyet gerektirmesidir.

Buna karşılık, sera gazlarına en büyük katkıyı 2000-2010 yılları arasında yüzde 34 oranında artan fosil yakıt kaynaklı karbondioksit emisyonlarının yaptığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bazı araştırma enstitüleri, küresel yüzey sıcaklıklarını ortalamasının 2100 yılına kadar 2 ile 11,5 derece arasında artacağını öngörmektedir (Makhijani ve diğerleri,

2013: 121). Başta kömür ve petrol olmak üzere fosil yakıtların neden olduğu çevre felâketleri iklim değişikliği ile sınırlı kalmamaktadır. Bugüne kadar görülen ve görülmekte olan ekolojik yansımaları bir arada değerlendirildiğinde, fosil yakıtların ortaya koyduğu çevre performansı dünya kamuoyunu endişeye sevk etmektedir. Yenilenemez enerji kaynakları (TAEK, 2000: 22):

- İklim değişikliği,
- Asit yağmurlarının ormanları tahrip etmesi,
- Havadaki gaz oranlarını değiştirmesi,
- Toksik atıkların yol açtığı kirlenme,
- Yeraltı ve yerüstü sularının kirlenmesi,
- Denizlerin ve kıyıların kirlenmesi,
- Arazilerin bozulması,
- Büyük ölçüde yakıt ve taşıma gereksinimi,
- Kaynakların tükenmesi riski gibi nedenlerden ötürü son derece tehlikeli bir kullanım maliyeti arz etmektedir.

Üretim maliyetlerinin düşük olmasına karşılık fosil yakıtlar (bilhassa petrol ve türevi yakıtlar), iklim değişikliğinin nedenleri arasında gösterilen sera etkisinin oluşumuna zemin hazırlamaktadır. 1950 yılı baz alınarak bir araştırma yapıldığında, fosil yakıtların sebep olduğu karbondioksit miktarının her yıl %278 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir (Sönmezoğlu, 2000: 551). Bu son derece endişe verici tablo, iklim değişikliğinin tetiklediği çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

2.6.Çevre Kirliliği

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanoğlunu, sanayileşmenin baş döndürücü gelişimi karşısında düşünmeye sevk eden en önemli hususlardan bir tanesi, belki de en önemlisi çevre kirliliğidir. Bu sorunu bertaraf etme adına değişik senaryoların gündeme gelmesi ve sürdürülebilir kalkınma formülünün bu bağlamda değerlendirilmesi elbette tesadüf değildir.

Çevre sorunlarını salt hızlı sanayileşmenin, endüstri devriminin bir neticesi olarak kabul etmek doğru değildir. Zira sanayinin kontrolsüz gelişimi kadar yetersiz seviyede gelişme kaydetmesi de ekolojik sorunlara yol açmaktadır. Sözelimi, içme suyunun sağlıklı olmaması, bilinçsizce yapılan orman tahribatı, toprağın nadasa bırakılmaksızın aşırı ölçüde kullanılması gibi sonuçlar pekâlâ az gelişmişliğin bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Bu bağlamda, çevre kirliliğinin ulusal bir sorun olmaktan ziyade ülke sınırlarını aşan uluslararası bir mahiyet ihtiva ettiğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim denizlerde, okyanuslarda, göllerde, akarsularda ortaya çıkan kirlilik sınırları aşmakta, sınır ötesindeki komşuları rahatsız etmektedir. O kadar ki, bir ülkenin içme suyu kaynağı olarak kullandığı bir akarsu, başka bir ülkenin sanayi atıklarının boşaltıldığı bir mecraya olabilmektedir. Doğal olarak sorunlar ilkesi, iki taraflı ve hatta çok taraflı bir nitelik kazanarak uluslararası platformda tartışma konusu olabilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 599).

Ekoloji, doğası itibariyle tüm insanlığı doğrudan ilgilendiren bir konudur. Bu nedenle, çevre kirliliğini, ekolojik sorunları değerlendirirken insanlığın ortak paydası konumunda olan atmosfer, okyanuslar, ormanlar, akarsular, göller, denizler vb. unsurları bütünsellik halinde değerlendirmek gerekmektedir. Alaska'da büyük bir çevre felaketine yol açan petrol tankı sadece Alaskalılar'ın sorunu değildir. Japonya'daki nükleer santral sadece Japonya'yı tehdit etmemektedir. Güney Amerika'daki amazon ormanlarının bilinçsizce kesilmesi Avustralya'da yaşayan yerlileri de yakından ilgilendirmektedir. Dolayısıyla çevreyle ilgili sorunlar, menşei ne olursa olsun, oldukça büyük bir coğrafyayı ve kitleyi etkisi altına almaktadır.

Yapılan araştırmalar, çevre kirliliği ve nüfus artışı arasında sıkı bir bağ olduğunu göstermektedir. Dünya nüfusu 130 yıl içerisinde bir milyardan iki milyara yükselmiştir. Oysa bugün on yıl gibi kısa bir zaman zarfında bir milyarlık nüfus artışı gerçekleşmiştir. Doğal olarak bu durum bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Daha fazla nüfus, o nüfusu beslemeye yönelik daha fazla üretim demektir. Kullanılan enerji miktarı artmakta, doğaya bırakılan evsel atıkların oranı yükselmekte, içme suyu kaynakları hızla tüketilmektedir. Doğal kaynakların azalması, çevre sorunlarını uluslararası siyasî sorunlara da dönüştürmektedir. Nil, Fırat, Asi gibi nehirler, buldukları coğrafyadaki aşırı nüfus artışından kaynaklanan talep yoğunluğu nedeniyle Ortadoğu'da tansiyonun zaman zaman

yükselmesine neden olmuşlardır. Tam bu noktada, nüfus artışı kadar mevcut kaynakların kötü yönetilmekte olduğunu da dikkate almak gerekir (Sönmezoğlu, 2000: 541-542).

Günümüzde ekonomik gelişme ile çevre arasındaki illiyet bağımlıyı sağlayan, sürdürülebilir kalkınma olgusudur. Çok az devlet bu ikisi arasında herhangi bir ilişki olmadığını iddia etmektedir. Bunlardan bir kısmı çevre kirliliğinin neden olduğu maliyetten kaçınmak için, diğer kısmı ise tamamen ideolojik nedenlerden dolayı böyle bir gerekçe ileri sürmektedir (Sandbrook, 1991'den aktaran: Sönmezoğlu, 2000: 547). Ekonomi ve çevre arasında kurulan bu bağ, sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası platformda geniş oranda kabul görmesini sağlamıştır. Esasında konunun temel noktasını bu uzlaşma teşkil etmektedir. Zira bir sorunu çözmek için, her şeyden evvel, o sorunun varlığını kabul etmek gerekmektedir.

Çevreyi kirlileme açısından gelişmiş ülkeler (GÜ) ve az gelişmiş ülkelerin (AGÜ) birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu durum "aşırı tüketim" şeklinde ortaya çıkarken az gelişmiş ülkelerde ise "doğal kaynakların aşırı tahribatı" yönünde bir sonuçla karşılaşmaktadır. Uluslararası kamuoyu, çevre ve ekonomi arasındaki bağlantıya dair ortak bir tavır sergilemiş olsa da, çevre kirliliği konusundaki hassasiyetin en azından söylem itibarıyla eşdeğer duyarlılıkta olduğunu söyleyemeyiz. Zira gelişmiş ülkelerdeki kamuoyunun çevre kirliliğine bakış açısı az gelişmiş ülkelere daha farklıdır. Gelişmiş ülkelerde çevreyle ilgili sivil toplum örgütleri ve hatta kuruluş felsefelerini çevre üzerine kuran siyasî partiler, siyasal iktidarlar üzerinde baskı oluşturmaktadırlar. Bu oluşum, ticarete konu sanayi malları üzerinde bir takım standartlar oluşmasını sağlamıştır. Geri dönüşüm teknolojisinin (recycling) devreye sokulması, atık suların arındırılması, otomobillerde hava filtresi kullanım zorunluluğu bu standartlar arasında değerlendirilebilir. Bu politika, çevre konusunda yüksek standartların oluşmasını sağlayarak, bu konudaki hassasiyetin de sürekli zinde kalmasına katkı sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2003: 600).

Çevre sorunlarını sınıflandırırken dikkat edilen husus, uluslararası boyut itibarıyla ne ölçüde tehdit oluşturduğudur. Bazı çevre problemleri doğrudan tüm insanları tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Onlar arasında bilhassa küresel ısınma / sera etkisi ve iklim değişikliği başlı çekmektedir. Fosil yakıtların neden olduğu aşırı CO₂ salımı dünyanın iklim dengesini önemli ölçüde sarsmıştır. Domino etkisi neticesinde söz konusu olumsuz tablo, hava

kirliliğini de tehlikeli boyutlara taşımıştır. Tüm canlılar için yaşamsal öneme sahip su kaynakları da bu süreçten etkilenmiştir. Bazı ülkeler, içme suyu ihtiyacının bir kısmını dışarıdan karşılama durumuna gelmiştir. Nehirlerin getirdiği atıklar, petrol arama faaliyetleri, sanayi atıkları ve benzeri nedenlerden ötürü denizler ve okyanuslar da her geçen gün biraz daha kirlenmektedir. Yenilenebilir kaynak olmasına karşın süratle yok edilen ormanların (özellikle tropikal ormanların) durumu dünyanın geleceği adına oldukça kaygı verici bir gelişmedir. Zira kayıplar telâfi edilememekte, ancak %10 kadarı ikame edilebilmektedir. Ağaçların azalması, toprağın verimliliğini de doğrudan etkilemekte, toprak üzerinde yaşayan bitki ve böcek türleri zamanla yok olmaktadır. Tüm bu olumsuz gelişmeler, türlerin korunmasına yönelik iyi niyetli çabaları sekteye uğratmakta, hatta balinalar ve fillerin dahi yok olma tehlikesiyle karşı karşıya oldukları bilinmektedir (Sönmezoğlu ve diğerleri, 2000: 550-562).

Çevre kirliliği konusuna atıfta bulunurken “maddelerin” çevre ile olan ilişkisine değinmek gerekir. Zira Endüstri Çağı başladığından bu yana madde üretimi sanayileşmenin ve modernleşmenin itici gücü olmuştur. Modern ekonomilerde maddeler üç ana başlık altında toplanmaktadır. Birinci grup; çelik, alüminyum, bakır, çinko ve kurşun elementlerinin dâhil olduğu ağır metaller grubudur. İkinci grup; taş, çakıl, kum, kil, kireçtaşı gibi metal niteliği taşımayan minerallerdir. Üçüncü grup ise orman ve tarım sektöründen elde edilen organik kökenli hammaddelerdir. Söz konusu üç kategori içinde özellikle metaller grubu çevre açısından büyük risk taşımaktadır. Zira enerji-yoğun nitelikte oldukları için çıkarılmalar ve işlenmeleri sırasında çevreyi büyük oranda tahrip etmektedirler (Brown ve diğerleri, 2003: 128-129).

Sürdürülebilir çevrenin sağlanması ekolojik bir planlamayı zorunlu hale getirmektedir. Bunun için bir dizi önlem almak gerekmektedir (Karaaslan ve diğerleri, 1999: 22-24):

- Doğal çevre korunmalı ve bozulan parçalar iyileştirilmeli,
- Ekonomik ve ekolojik bir fayda-maliyet sistemi oluşturulmalı,
- Yerel üretim ve yaşam biçimi desteklenmeli,
- Ekolojik anlamda bilinçli toplulukların gelişimi desteklenmeli,
- Daha etkin ulaşım, iletişim ve üretim sistemleri kurulmalı,

- Yenilenebilir kaynaklar geliştirilmeli,
- Etkin bir geri dönüşüm mekanizması kurulmalı,
- Katılımcı bir yönetim anlayışı benimsenmelidir.

Bütün bu gerçekler ışığında, gelecek kuşakların daha sağlıklı bir çevrede yaşama ihtimalinin gün geçtikçe azaldığı görülmektedir. Ancak sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir bölümünü oluşturan çevre, makul politikalarla sürdürülebilir hale getirilebilir. Bu noktada sözü edilen radikal adımların atılması gerekmektedir. Zira negatif dışsallıklar, üretim ve tüketim faaliyetlerinin kaçınılmaz sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu kabullenmek yerine dışsallıkları içselleştirmek ya da başka bir ifadeyle maliyetlere eklemenin yolları araştırılmalıdır. Günümüzde piyasanın da dâhil olduğu çözüm önerileri tartışılmakta ve zaman zaman uygulama alanı bulabilmektedir. Bu bağlamda, olumsuz bir dışsallık olan çevre kirliliğinin önlenmesinde piyasa ekonomisinin yetersiz kaldığı görülmekte ve kamu erkinin soruna müdahale etmesi gerektiği kanaati yaygınlaşmaktadır (Bal, 2012: 10).

2.7. İklim Değişikliği

Küresel ısınma, sanayi devriminden bugüne kadar denetimsiz bir sürecin sonucunda dünyanın maruz kaldığı büyük hadiselerden bir tanesidir. Fosil yakıt tüketimindeki artış, ormanların bilinçsizce yok edilmesi, arazi kullanımındaki bir takım değişiklikler, usulüne uygun olmayan tarım ve sanayi politikaları ve nihâi olarak atmosferde sürekli birikmekte olan sera gazlarının tehlikeli boyutlara ulaşması, yerkürenin yüzey sıcaklığında anormal artışlara neden olmaktadır. Bu değişim ondokuzuncu yüzyıl sonları itibariyle ortaya çıkmış ve 1980'den sonra belirgin bir seviyeye ulaşmak suretiyle tehlike işaretleri vermeye başlamıştır. O kadar ki, dünya üzerinde artarda sıcaklık rekorları tespit edilmiştir (Devlet Planlama Teşkilâtı İklim Değişikliği Raporu, 2000: 2).

Küresel ısınma ve iklim değişikliği üzerinde özellikle sera gazları önemli rol oynamaktadır. Güneş ısını atmosferde tutan bu gazlar (karbondioksit, metan, azot oksitler, CFC'ler ve su buharı, en yaygın sera gazlarıdır), sera etkisi marifetiyle yerkürenin ısınmasına ve iklim değişikliğine yol açmaktadır (Özsoy, 2011: 12).

Atmosfer tabakası, yapısı itibariyle, tehlikenin asgarî boyutlarda tutulmasını sağlamaktadır. Zira CO₂ ve sera etkisi oluşturan diğer gazlar, atmosferin bu özelliği sayesinde, dünyanın her yerine eşit bir şekilde dağılmaktadır. Buna karşılık özellikle gelişmiş ülkeler tarafından yoğun bir şekilde üretilen sera gazları atmosferde aşırı ölçüde birikmektedir. Gittikçe daha büyük tehlike arz eden bu tehlikeli süreci bertaraf etmek ve ekosistemi koruyarak küresel ısınmanın önüne geçmek adına, hiç vakit kaybetmeden yaklaşık 200 devletin bir araya gelerek bir konsensüs oluşturması gerekmektedir. Son dönemdeki gelişmeler, bu amaca yönelik ciddi bir fedakârlığı adeta zorunlu kılmaktadır (Engelman, 2009: 293). Ancak uluslararası kamuoyunun konuya bakış açısı hâlâ arzu edilen seviyede değildir.

Sözgelimi, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Antlaşması (UNFCCC) 1992 yılında hazırlandığı halde, bu anlaşmaya uygun bir protokolün (Kyoto Protokolü-1997) hazırlık çalışmaları için beş yıl beklenmiştir. Diğer taraftan, sera gazı emisyonlarının makul ölçüde düzenlenmesine yönelik protokol, asgarî sayıda ülkenin onayını gerektirdiği için ancak 2005'te yürürlüğe girebilmiştir. Bu acı tablo, konuya atfedilen önemi açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Pachauri, 2009: XX). Oysa küresel ısınma ve iklim değişikliği dalgası, açık sularda sinsice seyreden ancak kıyıya vurduğunda felâkete yol açan tsunami dalgası gibi insanoğlunu buldu ve vurmaya başladı. İlk kez ondokuzuncu yüzyılın sonlarında İsveçli bir kimyager tarafından telâffuz edilen iklim değişikliği tehlikesi, bilim dünyasında ciddi bir yankı bulmadı. Uluslararası toplum, soruna yönelik ilk ciddi reaksiyonu göstermek için ancak 1980'lerin sonunu bekleyecekti (Engelman ve Flavin, 2009: 6). Bu tarih itibariyle bir takım senaryolar gündeme gelmeye başladı. Bunlar arasında Timothy M. Lenton ve arkadaşları tarafından kamuoyu ile paylaşılan; bir kısmı gerçekleşmekte olan, diğer kısmının ise gerçekleşeceği öngörülen “İklimi Devrilme Noktasına Getiren Unsurlar” (aktaran: McKeown ve Gardner, 2009: 335) başlıklı çalışma, zincirleme reaksiyonlar marifetiyle küresel iklim dengesinin bütünüyle alt üst olacağını ifade eden oldukça iddialı bir söylem içermektedir.

Tablo 6: İklimi Devrilme Noktasına Getiren Unsurlar

Devrilme Noktasına Getiren Unsurlar	Tahmini Sonuçlar
Kuzey Kutbu'ndaki yaz buzullarının erimesi	Ortalama küresel sıcaklıktaki artış ve ekosistemlerde değişiklikler
Grönland'daki buz tabakalarının erimesi	Küresel deniz seviyesinde 7 metreye kadar artış ve ortalama küresel sıcaklıkta artış
Batı Antartika buz tabakasının dağılması	Küresel deniz seviyesinde 5 metreye kadar artış ve ortalama küresel sıcaklıkta artış
Atlas Okyanusu akıntısının bozulması	GulfStream akıntısında ve hava durumunda değişiklikler
El Nino vakalarında artış	Özellikle Güneydoğu Asya'da kuraklığın artması gibi hava durumu değişiklikleri
Kuzey ormanlarının baştan aşağı kuruması	Kuzey orman ekosistemlerinde büyük değişiklikler
Amazon ormanlarının baştan aşağı kuruması	Çok sayıda canlının neslinin tükenmesi ve yağışların azalması
Hindistan'daki yaz musonlarında değişiklikler	Yaygın kuraklık ve hava durumunda değişiklikler
Sahra/Sahra'nın güneyi ve Batı Afrika Musonlarında değişiklikler	Sahra/Sahra'nın güneyinin yeşillenmesi de dâhil olmak üzere (az sayıdaki olumlu devrilme noktası unsurlarından birisi), hava durumunda değişiklikler

Kaynak: McKeown ve Gardner, 2009

Küresel iklimi istikrarlı bir yapıya kavuşturmak için hangi adımların atılması gerektiği konusu karşımıza çıkmaktadır. Teşhisin konulması ve tedavi sürecinin başlamasıyla birlikte reçetenin hangi ilaçlardan müteşekkil olacağı merak edilmektedir. Bunun için evvelâ, aynı zamanda çözümü de içinde barındıran on temel sorunun aşılması gerekmektedir (Engelman ve Flavin, 2009: 12-17):

- **Uzun Vadeli Düşünmek:** Kısa vadeli palyatif çözümler yerine uzun vadeli tedbirler düşünmek gerekmektedir.
- **Nüfus:** Nüfus artışındaki yavaşlama ve azalma, sorunun çözümüne olumlu bir katkı sağlayacaktır. Zira nüfus arttıkça sera gazı emisyonu da doğrudan artmaktadır.
- **İnovasyon:** Özellikle yenilenebilir enerjinin önünü açacak radikal değişikliklere gidilmelidir.
- **Yaşam Biçimlerinin Değişimi:** Küresel ısınmayı kontrol altına alma noktasında tüketicilerin tutum ve davranışları da önemli rol oynamaktadır.
- **Toprağı İyileştirmek:** Toprak ve bitki örtüsü, sera gazlarının ihtilâfına yönelik güçlü birer panzehir olarak görev yapabilir.

- **Güçlü Kuruluşlar:** Bağlayıcılığı olan, yaptırım gücü kuvvetli uluslararası kuruluşlar sorunun çözümünde etkin ve yetkin bir rol üstlenmelidir.
- **Eşitliğin Zorunluluğu:** Sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında eşit söz hakkı olmalıdır. Zira bu sorun tüm insanlığı ilgilendirmektedir.
- **Ekonomik İstikrar:** Küresel iklimin istikrarı, küresel ekonomik istikrarın beraberinde gerçekleşecektir.
- **Siyasî İstikrar:** Karar alıcıların, bilhassa ve en azından bu hususta, kararlı bir tutum sergilemesi gerekmektedir.
- **Değişim İçin Seferber Olmak:** Küresel iklim değişikliği, topyekûn bir seferberlik gerektiren çok önemli bir sorundur. Zincirin halkaları eksiksiz olmalıdır. Aksi halde, zincirleme başarısızlık, hazin bir sonun başlangıcı olabilir.

Kararlı bir şekilde takip edilecek istikrarlı politikalar sayesinde, sorunun çözümü noktasında kayda değer bir netice elde edilecektir. Bu aşamada en önemli husus, uygulamaya konulan reçeteyi bir bütün halinde değerlendirmek ve sonuç alınca kadar kararlı bir tutum sergilemektir.

2.8.Kalkınmanın Faktörleri

Ekonomi politikaları, bir takım amaçları gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Söz konusu amaçlar arasında öncelik sıralaması yapıldığında, istikrarlı bir ekonomik dengenin tesis edilmesi ve kişilerin, dolayısıyla toplum refahının artırılması öne çıkmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için ekonomik büyümenin, başka bir ifadeyle kalkınmanın sürdürülebilir olması gerekmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 110). Bu bağlamda, ekonomik büyümeyi sağlayacak ve istikrarlı bir hale getirecek olan etmenler ya da diğer bir ifadeyle kalkınmanın bileşenleri önemli bir rol oynamaktadır.

Bu bağlamda, kalkınmayı sadece ekonomik göstergelerin tekelden kurtarmak gerekecektir. Zira son dönemde kalkınma olgusu, çok farklı unsurları bir araya getirmektedir. Toplumsal refah seviyesini ekonomik kriterlerin ötesine taşımaktadır. Kalkınmaya farklı bir bakış açısı getiren “İyi Oluş” kavramı bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu anlayışa göre, vatandaşların refah seviyesini ölçmede birtakım

objektif(gelir, eğitim, sağlık vs.) ve sübjektif(mutluluk, memnuniyet vs.) göstergelerden yararlanılmaktadır (Gökdemir ve Veenhoven, 2014: 337). Kalkınmayı ekonomi temelinde değerlendiren geleneksel bakış açısı, son dönemde ortaya çıkan modern yaklaşımlar tarafından büyük ölçüde eleştirilmektedir.

2.8.1.Kalkınmada Ekonomi Faktörü

Ülkelerin ekonomik görünümleri; kişi başına düşen gelir, tüketim harcamalarının mahiyeti, gelir dağılımı, sermaye birikimi, yatırım ve tasarrufların durumu gibi bir takım göstergeleri kapsamaktadır. Bu kalemler, ülkelerin ekonomik büyüklüğü ve iktisadî potansiyeli hakkında önemli fikirler vermektedir.

Bir ülkedeki toplam üretim hacminin (Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla-GSYİH) genişlemesi olarak da ifade edilen ekonomik büyüme, esas itibariyle ekonominin, nüfus artış hızından daha yüksek oranda büyümesidir. Böylece kişi başına düşen gelir kendiliğinden artacaktır. Dolayısıyla ekonomide üretim artışı söz konusudur. Büyümenin kalıcı olabilmesi için ise üretilen mallara yönelik iç ve dış piyasalarda talep artışı olması gereklidir. Aksi halde ekonomi yeniden daralma eğilimi gösterecek ve bir önceki üretim kapasitesine geri dönecektir (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 99). Burada dikkat edilmesi gereken husus, ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma arasındaki farktır. Ekonomik büyüme salt gelirdeki artışı ifade ederken, ekonomik kalkınma gelirdeki artışın yanı sıra ekonomik, sosyal ve kurumsal başka bir takım değişimleri de kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2003: 97). Diğer bir ifadeyle, ekonomik büyüme tek başına ekonomik kalkınma için yeterli değildir. Ancak kalkınma hedefi doğrultusunda atılmış ilk adım olarak kabul edilebilir. Zira kalkınma çok boyutlu bir olgu olması münasebetiyle farklı unsurları bünyesinde barındırmaktadır.

2.8.2.Kalkınmada Nüfus Faktörü

İktisadî kalkınma teorilerinde nüfus, kalkınmanın dinamik unsurlarından birisi olarak kabul edilmektedir. PSACHAROPOULOS modeli, zengin ve fakir ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını, fizikî sermayeden ziyade beşerî sermaye ile açıklamaktadır (Tunç, 1998: 92). Solow'un Neo-Klasik büyüme teorisi, nüfus artışının büyüme üzerindeki

etkisine atıfta bulunmaktadır. Son dönem teorilerinde de, sermayenin yanı sıra emeğin yani işgücünün etkinliği ön plana çıkmaktadır. Sözgelimi, bunlar arasında önemli bir yere sahip olan “Faktör Donatımı Teorisi”, emeğin iktisat literatüründeki ehemmiyetine vurgu yapmaktadır.

Kalkınmada nüfus faktörü, hem nicelik hem de nitelik itibarıyla farklılık arz etmektedir. Sermaye olanakları sınırlı, buna mukabil zengin bir nüfus potansiyeline sahip az gelişmiş ülkeler, emek yoğun mal ihracatına yönelmektedir. Hızlı bir sanayileşme hamlesi ile sermaye eksikliğini giderme ve uzun vadede sermaye yoğun mal ihracatı gerçekleştirme stratejisiyle hareket ederler. Günümüzde sanayileşmiş pek çok ülkenin benzer metodu uyguladığı görülür (Seyidoğlu, 2003: 110).

Yirmibirinci yüzyılda nüfusun niceliği kadar niteliği de önem kazanmıştır. Kalkınma yolunda emin adımlarla yürümek için nitelikli bir nüfusa sahip olmak gerekmektedir. Zira statik güç dinamik hale gelmedikçe kalkınmanın sürdürülebilir ve sağlıklı olması pek mümkün görünmemektedir.

2.8.3.Kalkınmada Teknoloji Faktörü

Teknoloji, özellikle sanayi devriminin gerçekleştiği onsekizinci yüzyıldan sonra kalkınmanın itici gücü olmuştur. O dönemin sembolleri arasında yer alan fabrikalar sayesinde üretim modelinde radikal bir değişikliğe gidilerek seri üretime geçilmiştir. Söz konusu üretim değişikliği, teknoloji alanındaki rekabeti de beraberinde getirmiştir. Bilhassa sanayileşmiş ülkeler, otomotiv, kimya ve elektronik gibi başat sektörlerde yaratılan teknolojik bilginin ekonomik büyümeye öncülük edeceğini düşünmek suretiyle bazı sektörler için özel politika araçları tasarlamışlardır. Aslında bu politika, klasik Ar-Ge teşviklerinden başka bir şey değildir. Başka bir ifadeyle, Ar-Ge destekleri sayesinde otomotiv gibi seçilmiş endüstrilerin gelişmesi amaçlanmıştır. Kalkınmada çok önemli rol üstlenen bu politikalar, Malezya, Vietnam, Çin ve Güney Kore gibi ülkeler tarafından etkin bir şekilde kullanılmıştır (Akçomak, 2014: 489).

Ekonomik gelişmenin temel unsurlarından olan teknoloji, aynı zamanda ait olduğu ülkeye prestij de sağlamaktadır. Soğuk Savaş, dünya siyasî tarihinin gördüğü en önemli

rekabet dönemlerinden birisidir. Bu dönemde teknoloji, blok ülkelerine güven telkin etme, rakip karşısında ise prestij sağlama adına adeta bir silah olarak kullanılmıştır. Sovyet Rusya ve ABD arasında inanılmaz boyutlara ulaşan rekabet, uzay teknolojisinin kapılarını aralamıştır.

Teknolojik üstünlüğün önemi hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyümeye neredeyse her zaman sabit sermaye(binalar, makineler vs.), insan(emek) ve toprak unsurlarını daha işlevsel hale getiren teknolojik yenilikler eşlik etmektedir. Dolayısıyla teknoloji, geçmişte olduğu gibi bugün de gelişmiş ülkelerin ortak vasıfları arasında yer almaktadır. Dünya ekonomisinin lokomotif ülkeleri, bilim ve tekniği esas alan, AR-GE çalışmalarına büyük önem veren ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Thomas Edison'un Meksika ya da Peru yerine Birleşik Devletler'den çıkması veya Samsung ve Daewoo gibi teknoloji üreten şirketlerin Kuzey Kore değil de Güney Kore'den çıkması tesadüf değildir (Acemoğlu ve Robinson, 2014: 77-78).

2.8.4.Kalkınmada Eğitim Faktörü

Eğitim, ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma arasındaki farkı ortaya koyan en önemli göstergelerden bir tanesidir. Kalkınmanın uzun ve sabırlı bir süreç olduğu bilinmektedir. Bu süreçte, eğitim konusunda taviz vermeden ilerleyen ülkeler önemli bir gerçeği de ifşa etmektedir: Kalkınmada sürekliliği ve istikrarı sağlayacak olan unsurlardan birisi de beşerî sermayedir. Beşeri sermaye ne kadar donanımlı olursa kalkınma da o ölçüde sağlıklı olacaktır. Eğitim bir medeniyet göstergesidir ve gelişmiş medenî toplumlar beşerî sermayeye yatırım yapmayı asla ihmal etmemektedir. Bu noktada modern toplumların eğitim bağlamında demokrasiye atfettikleri değer ön plana çıkmaktadır. Demokrasi duyarlılığını kalkınmanın temel göstergelerinden biri olarak kabul eden çağdaş dünya, söz konusu eğilimin yaygınlaşmasında eğitime vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla modernleşme teorisinin ortaya koyduğu kanaat, yüksek eğitim seviyesiyle demokrasi arasında sıkı bir ilişki olduğu yönündedir. O kadar ki, eğitim seviyesi demokrasinin hem ön koşulu hem de demokratikleşmenin temel unsurlarından biri olabilmektedir (Acemoğlu ve diğerleri, 2014: 85).

Fransız düşünür Saint Simon, eğitimin ülke kalkınmasına sağladığı katkıyı çarpıcı bir örnekle şöyle özetlemektedir. “Fransa’nın tüm tıbbî araçları bir gecede tahrip edilse aynı düzeyi altı ay içinde yeniden kurabilir ama tüm doktorları bir anda ortadan kaybolursa ancak yüzyıl sonra bugünkü düzeye ulaşabilir”. Benzer bir ifadeyi Amerikalı işadamı Henry Ford dile getirmektedir: “Fabrikalarımı ve malikânelerimi tahrip edin ama adamlarımı bana bırakın. En kısa sürede eski servetime yeniden sahip olurum” (Öztürk ve diğerleri, 2005: 4).

Eğitimin kalkınmada oynadığı rol yadsınamaz. Eğitimli ve nitelikli nüfus, gelişmiş ülkeler adına her zaman için prestij göstergesi olmuştur. Toplumlar, eğitime önem verdikleri oranda cazibe merkezi haline gelmiştir. Bilim, sanat vb. alanlarda tarih boyunca yaşanan “beyin göçü” olgusunun az gelişmiş ülkelere doğru olduğu görülmektedir. Bu ayrımı dahi, eğitim ve kalkınma arasındaki sıkı ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.8.5.Kalkınmada Kadın Faktörü

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik hayata katılımı ve entegrasyonu konusunda önemli adımlar atılmaktadır. 1970’li yıllarda yükselişe geçen feminist odaklı sosyal bilim araştırmaları, kadınların hane içerisinde karşılıksız ürettiği katma değerın ekonomik ve sosyal kalkınma açısından önemine dikkat çekmektedir (Toksöz, 2014: 449). Kadının sosyal ve ekonomik etkinliğine vurgu yapan buna benzer çalışmalar neticesinde, küresel düzeyde çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Başta Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Kaldırılması Anlaşması-CEDAW olmak üzere ulusal ve uluslararası platformda kadının statüsünü geliştirmeye yönelik ciddi çalışmalar yapılmıştır.

Tarih boyunca dünya nüfusunun hemen hemen yarısını kadınlar oluşturmuştur. Dolayısıyla kadınlar, ekonomik ve sosyal hayatın her zaman içerisinde yer almıştır. Ancak kadının ekonomik ve sosyal hayattaki katma değeri ile ekonomik ve toplumsal kalkınmanın nimetlerinden istifade etme durumu birbiriyle orantılı bir seyir izlemiştir. Erkek egemen toplum; kadını ikinci plana itmiş, statüsünü geliştirme çabası içinde

olmamış, istihdam olanaklarını kısıtlamış ve hatta aynı işte daha az ücret politikası uygulamıştır (Yumuş ve diğerleri, 2011: 40).

En küçük toplumsal ünite olarak kabul edilen ailede kadını dışlamak ve kalkınmanın başat aktörlerinden birisi olarak görmemek modern toplumların kabul edebileceği bir strateji değildir. Dönemin Dünya Bankası Araştırma Direktörü Lawrence Summers, kız çocuklarını eğitmenin maliyetini hesaplarken gelişmekte olan ülkelerde kızların erkekler oranında ilkokullara kaydedilmesi halinde öğrenci sayısının yaklaşık 25 milyon artacağını öngörmektedir. Ortaokullarda cinsiyet dengesinin kurulması halinde ise bu rakam 21 milyona çıkmaktadır. Summers, yapmış olduğu araştırmada, kız çocuklarına yapılacak yıllık 2,1 milyar dolarlık yatırımın yıllık yüzde 20 getiri sağlayacağını hesaplamaktadır. İlkokul ve ortaokul kayıtlarındaki kız nüfusunun fakirlik döngüsünü kıracağına işaret eden Summers, kadının eğitim seviyesindeki artış sayesinde daha sağlıklı ve eğitilmiş nesillere sahip olunacağını ifade etmektedir (Brown ve diğerleri, 2003: 228).

Bugün kadına atfedilen değer geçmiş yıllara nazaran farklılık arz etmektedir. Siyasette, ekonomide, toplumsal hayatta kadın ve erkek arasındaki cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Kadınları teşvik etmek maksadıyla, muhtelif pozisyonlar için asgarî kotalar konulmakta, hatta zaman zaman kadınlar lehine “pozitif ayrımcılık” ilkesi hayata geçirilmektedir. Gelişmiş-azgelişmiş ülke sınıflandırması, kadının statüsünü de nazar-ı dikkate almak suretiyle yapılmaktadır. Zira kadını saf dışı bırakan, her alanda cinsiyet eşitliğine önem vermeyen, kadın haklarından mahrum bir kalkınma modeli, sağlam bir zemine oturmayacaktır.

2.8.6.Kalkınmada Güvenlik Faktörü

Güvenlik, insanoğlunun var olma amacıyla yakından ilişkili bir kavramdır. O kadar ki, Moslow, “ihtiyaçlar hiyerarşisi” piramidinde fizyolojik ihtiyaçların hemen akabinde güvenlik ihtiyaçlarına yer vermektedir. İnsan, doğası gereği, tehlikeden son derece uzak bir çevrede yaşamak istemektedir. Aynı reaksiyon ülkeler için de geçerlidir. Dolayısıyla kendisini emniyette hissetmeyen her birim tedirginlik duymaktadır. Kişi, hayatı için; aile, aile fertleri için; ülke ise vatandaşları için endişelenmektedir. Neredeyse bütün enerji

tehlikenin bertaraf edilmesi için sarf edilmektedir. Zira böylesi bir atmosferde farklı bir işe yoğunlaşma imkânı oldukça zordur.

Önemli iktisatçılardan Adam Smith, güvenliğin zenginlikten daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Doğal olarak güvenlik konusunda sıkıntı içerisinde olan toplumlar, kalkınma hamlelerini gerçekleştirmekte büyük zorluklar çekmektedirler. Tehdit algısı, ülkeleri, milli sermayenin aslan payını savunma sanayine ayırmaya sevk etmektedir. Söz konusu tercih zorunluluğu, güvenlik sorunsalının kalkınma önünde büyük engel teşkil ettiğini göstermektedir.

Yirmibirinci yüzyılda güvenlik kavramı, anlamı ve kapsamı itibariyle büyük değişikliğe maruz kalmıştır. Uluslararası ilişkilerde “ikinci derece politika (low politics)” olarak değerlendirilen pek çok konu bugün kimlik değiştirerek “birinci derece politika” (high politics) konularına dâhil olmuştur. Önceleri daha dar bir anlam ihtiva eden güvenlik kavramı da bu değişimden nasibini almıştır. Enerji, çevre, içme suyu, orman vb. unsurlar ülke güvenliğini tehdit eder bir boyut kazanmıştır (Sönmezoğlu, 2000: 257).

2.8.7.Kalkınmada Sağlık Faktörü

Sağlıklı bir nesil yetiştirmek, kalkınmanın temel hedefleri arasındadır. Gelişmiş ülkeler bu konudaki hassasiyetiyle ön plana çıkmaktadır. Ortalama yaşam süresi, bebek ölüm oranı, anne ölüm oranı vb. göstergeler modern dünyanın hassasiyetle üzerinde durduğu konulardır. Tıpkı eğitim gibi sağlık sektörü de beşerî sermayenin nitelikli hale getirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Esasında sağlık ve kalkınma arasında birbirini sürekli besleyen organik bir bağ söz konusudur. Nitelikli işgücünün korunması ve artırılması yönüyle kalkınma sürecine katkı sağlayan *sağlık* faktörü, kalkınmanın nimetlerinden istifade eden en önemli sektörler arasındadır (Yaşgöl, 2014: 131-132).

Dünya Sağlık Örgütü Sağlık ve Çevre Komisyonu, kalkınma kavramını “insan hayat kalitesinin geliştirilmesi süreci” olarak tanımlamaktadır (Çelik, 2006: 27). Dolayısıyla insan hayatının her aşamasında sağlık kurallarının standart bir eşikte olması gerekmektedir. Zira birey, doğumundan ölümüne kadar sağlık koşullarıyla iç içe yaşamaktadır. Aldığı besinlerden teneffüs ettiği havaya, içme suyundan temel sağlık

hizmetlerine, bulaşıcı hastalıklardan yaşadığı çevreye kadar sağlığını doğrudan ilgilendiren birçok etkiye maruz kalmaktadır. Birey ve toplum karşılıklı olarak birbirini beslemektedir. Başka bir ifadeyle, sağlıklı birey sağlıklı toplumlar; sağlıklı toplumlarda sağlıklı bireyleri meydana getirmektedir.

2.9.Genel Değerlendirme

Ulusal ve uluslararası platformlarda sıkça tartışılan sürdürülebilir kalkınma olgusu, doğru olduğu kabul edilen pek çok yanlışı ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, insanlığın geleceği adına tehlike arz ettiği şüphe götürmez gerçekler uluslararası gündeme taşınmıştır. Kalkınmanın salt ekonomiden ibaret olmayıp nüfus, eğitim, sağlık gibi pek çok faktörden oluştuğu ortaya konmuştur.

Kalkınmayı “sürdürülebilir” kılma gayretlerinin temelinde iklim değişikliği tehdidi yer almaktadır. İklim değişikliğinin merkezinde ise, muhtelif gazların, atmosferde ısıyı tutmak suretiyle yol açtığı sera etkisi bulunmaktadır. Başta CO₂ olmak üzere bir takım sera gazları doğal döngünün bozulması açısından önemli rol oynamaktadır. Beşerî faaliyetler, sözkonusu gazların atmosferdeki yoğunlaşma oranlarını alt üst etmekte ve bunun neticesinde küresel iklim değişikliğini tehlikeli boyutlara çıkarmaktadır. Başka bir ifadeyle, çevreyi, ekosistemi ve insanlığı tehdit eden istikrarsız bir iklime zemin hazırlamaktadır (McKeown ve Gardner, 2009: 327).

Sürdürülebilir kalkınma, enerji politikalarının revize edilmesinde önemli bir misyon üstlenmektedir. Yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklar konusundaki tartışmalara yeni bir bakış açısı getirmektedir. Enerjiyi büyük ölçüde fosil yakıtlardan temin eden küresel ekonomiyi eleştirmekte ve bu yönde ciddi adımlar atılması hususunda uluslararası toplumu uyarmaktadır. Bilhassa mega kentlerde havayı kirleten unsurların (karbon monoksit, karbon dioksit, kurşun, azot oksit, kükürt vs.) yüzde 80 gibi çok büyük oranda ulaşımdan kaynaklandığına dikkat çekmektedir (Replogle ve diğerleri, 2012: 98).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ULUSLARARASI MAHİYETİ VE ÖLÇÜLEBİLİRLİĞİ

Sürdürülebilir kalkınmanın en büyük başarısı, ekolojik göstergeleri kamuoyunun gündemine taşıması oldu. Sürdürülebilir kalkınma tartışması, ekonomi üzerine odaklanmış kalkınma stratejisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Kavram, ortaya koyduğu gerçekler çerçevesinde, ekonominin üstünlüğüne karşılık ekolojinin itibarına büyük katkı sağlamıştır. Hatta ekonominin, ekolojinin bir alt dalı olduğu tartışmasına öncülük etmiştir (Brown, 2003: 3).

Sürdürülebilir kalkınma idealini gerçekleştirmeye yönelik çevre zirveleri, yaklaşık yarım asırlık bir geçmişe sahiptir. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere pek çok uluslararası kuruluşun ev sahipliği yaptığı zirveler, çevre bilincinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Dünyanın karşı karşıya olduğu ekolojik sorunların mahiyeti ve boyutunun daha iyi anlaşılması için birtakım çalışmalar yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Bu bağlamda, kalkınmanın daha sağlıklı veriler ışığında ölçülmesi gerektiğine kanaat getirilmiştir. Bu gelişme, alınan kararların takip edilmesi ve uygulamanın sağlıklı yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

3.1.Uluslararası Resmî Metinlerde Sürdürülebilir Kalkınma

Tüm dünya ülkelerini kapsamı dâhiline almaya çalışan sürdürülebilir kalkınma çalışmaları, son on beş yıl içerisindeki faaliyetler de göstermektedir ki, esas itibarıyla uluslararası kuruluşlar ile gelişmiş ülkeler nezdinde gerçekleşmektedir. Öncelikli olarak Birleşmiş Milletler (BM) ve yan örgütleri; BM Kalkınma Programı (United Nations

Development Programme, UNDP), BM Çevre Programı (United Nations Environment Programme, UNEP), BM Sınâî kalkınma Teşkilatı (United Nations Industrial Development Organization, UNIDD), BM Gıda ve Tarım Örgütü (United Nations Food and Agriculture Organization, FAO), Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, WHO), BM Nüfus Fonu (United Nations Population Fund, UNFPA), BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Dünya Bankası (World Bank, WB), Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization, WTO), Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wild Fund for Nature, WWF), Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi (World Business Council on Sustainable Development, WBCSD), ve Avrupa Birliği (Union Europeen, UE) gibi uluslararası kuruluşlar, sürdürülebilir kalkınma hususunda yoğun bir şekilde çalışmaktadırlar (Yıkılmaz, 2011: 16).

Uluslararası platformlarda yürütülen faaliyetler, sürdürülebilir kalkınmanın mahiyeti ve evrimi konusunda oldukça önemli bir fikir vermektedir. 1972’de Stockholm’de başlayan serüven, 2012 Rio (Rio+20) buluşması ile kırk yılını doldurmuş bulunmaktadır. Bu süreçte uluslararası kuruluşların uhdesinde gerçekleşen bir dizi konferans ve alınan kararlar neticesinde, sürdürülebilir kalkınma uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla konuyu bu boyutuyla da ele almak, fotoğrafı daha net görmek açısından önemli bir katkı sağlayacaktır. Birtakım önemli dönüm noktalarını, konunun bütünlüğü açısından kronolojik bir sıra takip ederek ortaya koymak yararlı olacaktır.

3.1.1.“Büyümenin Sınırları” Raporu

1972 yılında bir grup bilim adamı, sosyolog, sanayici, ulusal ve uluslararası çalışandan oluşan Roma Kulübü adlı strateji geliştirme merkezinin yayımladığı “Büyümenin Sınırları (TheLimitstoGrowth)” isimli rapor, dünya çapında büyük yankı uyandırmıştır. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’nden Meadows ve arkadaşları tarafından yürütülen çalışma kapsamında, global ekonomik yapı beş farklı alt başlık (nüfus, gıda, üretim, çevre kirliliği ve yenilenebilir olmayan kaynakların tüketimi) altında değerlendirilmiştir (Meadows ve diğerleri, 1972: 21). Rapor, 200 senelik (1900-2100 yılları arası) bir zaman dilimi baz alınarak, birtakım küresel göstergelerin aynı hızla devam etmesi halinde ortaya çıkacak sonuçlarla ilgili bilgiler yer almıştır. Raporun en dikkat

çeken noktası 100 sene içerisinde, kontrolsüz nüfus artışının doğal kaynakları tükenme noktasına getireceğidir. Rapor, tam bu noktada büyümenin sınırlarına ulaşılacağını ifade etmektedir (Aksu, 2011: 12).

Raporda, 2000 yılı referans alınarak o tarihe kadar dünya ekonomisi ve nüfus artışının nasıl sürdürülebilir hale getirileceğine ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Fiziki (besin, hammadde, fosil ve nükleer yakıtlar, ekolojik sistem) ve sosyal ihtiyaçlar (nüfus, eğitim, işsizlik vb.) başlığı altında gündeme getirilen bu konu etrafında büyümenin sınırlarına dair birtakım öngörülerde bulunmaktadır. Sözgelimi, büyüme için gıda ve sağlıklı bir çevrenin gerekli ancak tek başına yeterli olmadığının altı çizilerek toplumsal sorunların büyümeyi sekteye uğratabileceği ifade edilmektedir (Meadows ve diğerleri, 1972: 45-46).

Rapor, dile getirdiği küresel çaplı tehlikenin çözümüne yönelik “dengeli bir devlet” anlayışı öneriyordu. Böylece nüfus artışı kontrol altında tutularak doğal kaynakların kullanımı sabitlenecekti. Doğal olarak doğum oranı ölüm oranını, yatırımlar da amortismanları dengeleyecekti. Netice itibarıyla “büyüyen toplum”un yerini, olması gerektiği gibi “dengeli toplum” alacaktı (Sönmezoğlu, 2000: 544).

Dünyadaki herkesin kendilerini doğrudan etkileyecek çok ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğuna işaret eden (Meadows et al, 1972: 17) Büyümenin Sınırları (The Limits to Growth) adlı rapor yayınlandığı günden itibaren geniş çaplı bir tartışma başlattı. Kısa süre de pek çok dile çevrildi. Aleyhinde ve lehinde görüşler ortaya atıldı. Özetle, dünya çapında istediği etkiyi yaratarak dikkatlerin bilhassa çevre konuları üzerine çevrilmesini sağladı. Bu açıdan değerlendirildiğinde rapor, önemli bir misyon ifâ ederek yaklaşık kırk yıllık serüvenin başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Rapor ayrıca, Birleşmiş Milletlerin konuya eğilmesini sağlamış, yayımlandığı yıl içerisinde büyük bir çevre konferansının toplanmasına öncülük etmiştir.

3.1.2.1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Sorunları Konferansı

Çevre sorunları, 1960’lı yıllardan sonra dünya gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Amerika’da yayımlanan “Büyümenin Sınırları” adlı rapor, kısa zamanda tüm

dünyayı etkisi altına almak suretiyle çevre hassasiyetinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. 1970'lerden sonra ise konu, Birleşmiş Milletlerin ajandasına dâhil olmuştur.

1972'de İsveç'in başkenti Stockholm'de İnsani Çevre Konferansı düzenlenmiş, BM Çevre Programı (United Nations Environment Programme-UNEP) kurularak çevre sorunlarının tartışıldığı ortak bir platform oluşturulmuştur. Konferansın sonuç metinleri arasında yer alan İnsani Çevre Bildirgesi, çevrenin taşıma kapasitesine vurgu yaparak gelecek kuşaklara iyi bir miras bırakılması yönünde hedef belirlemiş, ekonomik ve sosyal hayatın çevre ile olan ilişkisine dikkat çekmiştir. Özellikle çevre ile kalkınma arasında kurulan bağ, "sürdürülebilirlik" adına atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Yıkılmaz, 2011: 12).

Soğuk Savaş döneminin azizliğine uğrayan konferans katılım itibariyle renkli bir görünüme sahne olmuş; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kuruluşların yanı sıra, o yıllardan sonra çevre konusunda adından sıkça söz ettirecek olan Greenpeace gibi hükümet dışı (non-gouvernemental) kuruluşlara da ev sahipliği yapmıştır. Dönemin BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim tarafından "tarihi bir dönüm noktası" olarak adlandırılan konferans, "Sadece Bir Dünya Var" (Only One Earth) sloganıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir (Sönmezoglu ve diğerleri, 2000: 544).

Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, bağlayıcılığı olmamasına rağmen, çevre sorunlarının ilk defa uluslararası bir platformda tartışılmasına zemin hazırlamış, çevre kirliliğinin, bütün dünyanın ortak sorunu olduğuna dikkat çekmiştir.

3.1.3.Brundtland Raporu

Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland, 1983 yılında Dünya Çevre Kalkınma Komisyonu'nun (WECD) kurulmasına öncülük etmiştir. Komisyon 1987 yılında, çevre ve kalkınma arasındaki ilişkiye vurgu yapmak amacıyla "Ortak Geleceğimiz (Our Common Future)" adlı bir rapor hazırlamıştır (Aksu, 2011: 13).

1987 tarihli Brundtland Raporu, “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramına resmi bir nitelik kazandırmış ve bu ifadenin uluslararası literatürde kabul görmesini sağlamıştır. Bu tarihten kısa bir süre sonra toplanan Rio Konferansı’nın akabinde ise ulusal mevzuatlara nüfuz etmeye başlayan terim, yönetmeliklerde ve kanunlarda uygulama alanı bulmuştur (Karaaslan ve diğerleri, 1999: 31).

Brundtland Raporu sürdürülebilir kalkınmayı, “Bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılamalarından ödün vermeden karşılamak” şeklinde ifade etmektedir. Bu tanımlama, uluslararası pek çok resmî belgede benzer şekilde kullanılmaktadır. Rapor, sürdürülebilir kalkınma konusunda üç farklı noktaya dikkat çekmektedir (Brundtland Report, 15):

- Mevcut büyümenin sürdürülemezliği,
- Bugünün ihtiyaçlarının karşılanması,
- Gelecek kuşakların hayat standardı ve refahının garanti altına alınması.

Genel olarak rapor; yoksullukla mücadele, doğal kaynakların eşitlik ilkesi çerçevesinde kullanılması, nüfus kontrolü ve çevreyle dost teknolojilerin sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu hale getirilmesi üzerinde durmaktadır. Rapor ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma konusunda aktif bir rol üstlenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (Yıkılmaz, 2011: 13).

3.1.4.Rio Deklarasyonu ve Gündem 21

Haziran 1992’de Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde o tarihe kadar yapılmış en geniş katılımlı çevre toplantısı gerçekleştirildi. 172 ülkenin yöneticileri, gezegenin ortak geleceğini tartışmak üzere Rio’da bir araya geldi (Ivanova, 2012: 179).

1992 tarihli BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kabul edilerek Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzaya açılmıştır. 1972 Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı’nın yirminci yılında düzenlenen konferans, uluslararası çevre diplomasisi adına dönüm noktası olarak kabul görmektedir (Renner, 2012: 3). Rio’da, Stockholm’den devralınan miras yeniden gözden geçirilmiştir. Zirve’nin

yol haritası mahiyetindeki ana belgesi olan Gündem 21, iki temel hedef öngörmekteydi. Bunlardan ilki, bilhassa yoksulluğa yönelik eşitsizliklerin ve çevre tahribatının ortadan kaldırılmasıydı. İkinci hedef ise, ideal bir gelecek için çevresel, toplumsal ve ekonomik yaklaşımların bir bütün halinde değerlendirilmesiydi. Gündem 21, birtakım göstergeler aracılığıyla ekolojik değişimin daha iyi takip edilmesi gerektiğine vurgu yaparak herkesi bu konuda çalışma yapmaya davet ediyordu: “Farklı sektörlerin çevresel, demografik, toplumsal ve kalkınmaya ilişkin parametreleri arasındaki etkileşimleri değerlendirme yöntemleri yeterince gelişmiş ya da uygulanır durumda değil. Her düzeyde karar alma mekanizmaları için somut zemin sağlamak ve entegre çevre ve kalkınma sistemlerinin kendi kendilerine sürdürülebilir olmalarına katkıda bulunmak üzere sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin geliştirilmesi gerekiyor.” (Birch ve diğerleri, 2012: 135).

Rio Deklarasyonu, çevre ve kalkınma konusunda ülkelerin hak ve sorumluluklarına yer veren, hukukî bağlayıcılığı olmasa da ülkelere siyasi sorumluluk atfeden birtakım ilkeler manzumesidir. İnsan odaklı bir sürdürülebilir kalkınma stratejisi öngören Rio, aralarında yoksulluk, hakkaniyet, üretim ve tüketim şekilleri, bilim ve teknolojinin de yer aldığı 27 ilkeden oluşmaktadır. Zirve'nin kilit metni olarak ortaya çıkan Gündem 21 ise, “Sosyal ve ekonomik boyutlar”, “etkin grupların güçlendirilmesi”, “kalkınma için gerekli kaynakların korunması ve yönetilmesi” ve “uygulama araçları” bölümlerinden müteşekkil olan, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik amaç, hedef ve strateji belirleyen bir yol haritasıdır (Agenda 21, 1992).

3.1.5.Binyıl Deklarasyonu

Eylül 2000’de bir araya gelen 147 ülkenin hükümet ve devlet başkanları, “Binyıl Kalkınma Hedefleri” başlığı altında bir zirve gerçekleştirdiler. Birleşmiş Milletler’in ev sahipliğinde gerçekleşen Zirve’de, 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanan bir takım hedefler belirlendi (Çilesiz, 2011: 82):

- Yoksullukla mücadele,
- Herkes için evrensel ilköğretim,
- Cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi,
- Çocuk ölümlerini azaltmak,

- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele,
- Çevresel sürdürülebilirliği sağlama,
- Kalkınma için küresel ortaklık.

Binyıl Deklarasyonu, temas ettiği konular itibariyle büyük bir farklılık ortaya koymasa da, uluslararası kamuoyunun dikkatini yeniden çekmesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, zirve sonunda belirlenen hedefler, yeni yüzyılda, sorunun çözümüne yönelik iradeyi bir kez daha ortaya koymaktadır.

3.1.6.Kyoto Protokolü

Rio'da hazırlanan ve 1994 yılında yürürlüğe giren İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik ülkeleri tedbir almaya davet etmiştir. Ancak bağlayıcılığı olmayan sözleşme beklentilere cevap vermemiş ve sera gazı emisyonlarında kayda değer bir düşüş olmamıştır. Bunun üzerine harekete geçen Birleşmiş Milletler, Japonya'nın Kyoto kentinde 1997'de düzenlediği toplantı sırasında İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi dâhilinde "Kyoto Protokolü" nü imzaya açmıştır (Aksu, 2011: 16).

Müzakere aşamasında sanayileşmiş ülkeler 2012 yılı için emisyon hedefi belirlediler. Hedef olarak 1990 tarihindeki emisyon düzeylerini baz alan ülkeler, ilk aşamada önemli bir emisyon azaltımı hedefliyordu (Engelman ve diğerleri, 2009: 305). Protokol, aynı zamanda en önemli altı sera gazını açıklamaktaydı: insanoğlunun pek çok faaliyeti sırasında ortaya çıkan ve sonuçları itibariyle en çok zarar veren karbondioksit (CO₂); tarımsal aktivitelerden, çöp sahalarından ve doğalgaz borularındaki sızıntılardan kaynaklanan metan (NH₄); tarımsal üretim neticesinde salınan azot oksit (NO); elektrik üretiminde kullanılan sülfür heksaflorid (SF₆); soğutma ve dondurma işlemleri sırasında kloroflorokarbonların (CFC_x) ikamesi olarak kullanılan hidroflorokarbonlar (HFC_x) ve tıbbî sahada kullanılan perflorokarbonlar (PFK). Atmosfer ısını tutmada etkili diğer pek çok gaz bu kategorizasyonun dışında tutulmaktadır. Potansiyel itibariyle etkinliği olsa da ana gazlara nazaran ciddi bir tehdit oluşturmuyorlar. Ancak üretimlerinin artması halinde bu tablonun değişebileceğini de göz ardı etmemek gerekir (Engelman, 2009: 317). Kyoto Protokolü gibi küresel bir atmosfer istikrar programının başarıya ulaşması için, hiç

kuşkusuz, nüfus ve ekonomik potansiyelleri itibariyle sera gazı emisyonunda başat rol oynayan ABD, AB, Rusya, Japonya, Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülke ve bölgelerin desteği ve iyi niyetli çabaları büyük önem arz etmektedir. Sera gazı emisyon potansiyeli zayıf olan küçük ve orta ölçekli ülke ekonomilerinin kısa vadede bu süreçten muaf tutulması, farklı iki uygulamanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla mevcut politika, sera gazı yoğun kalkınma faaliyetlerinin birincil gruptan (gelişmiş ülkeler)ikinci gruba doğru (azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler) hareket etmesinin önünü açmaktadır. Sera gazı emisyonunda her zaman üst sıralarda yer alan ABD'nin, protokolü onaylama konusunda çekimser kalmasının altında bu gerçek yatmaktaydı. Birleşik Devletler, Protokol'ün gelişmekte olan ülkelere büyük yarar sağlayacağını ifade ederek adil bir mekanizma kurmadığını ima etmektedir (Engelman, 2009:301). Dolayısıyla Protokol, getirdiği eşitlik anlayışı nedeniyle tartışmaların odağına yerleşmektedir.

Kyoto Protokolü'nün gündeme taşıdığı eşitlik sorunu, sera gazı emisyonlarının azaltılması konusunda nasıl bir strateji uygulanacağı tartışmasını gündeme getirmektedir. Kyoto, “ortak ama farklı sorumluluklar” ilkesine dayanmaktadır. Uluslararası kamuoyunda ise dört farklı eşitlik ilkesi üzerinde durulmaktadır. Bunlarda ilk ikisi (eşitlikçi ilke ve egemenlik ilkesi) emisyonların paylaşılması gerektiğini savunmaktadır. Eşitlikçi ilke yaklaşımı, dünyadaki herkesin aynı emisyon hakkına sahip olması gerektiğini; egemenlik ilkesi ise bütün ülkelerin aynı yüzdellik oranda emisyonu azaltması gerektiğini ifade etmektedir. Farklı ülkelerin iklim değişikliğini engelleme konusundaki ekonomik sorumluluğunu tespit etmek üzere başka iki ilke daha söz konusudur. Bunların arasında “kirleten öder” ilkesi, sorumluluğun sera gazı emisyonuna göre paylaşılmasını savunurken; “ödeme gücü” ilkesi ise zenginlik unsurunu ön plana çıkararak herkesin kapasitesi oranında sorumlulukta pay sahibi olması gerektiğine işaret etmektedir (Gardner, 2009: 294-295).

Sera gazı emisyonunun kendi içinde ciddi bir piyasa oluşturduğunu kabul etmek gerekir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği Emisyon Kredi Ticaret Sistemi (AB EKTS) dünyadaki en gelişmiş karbon piyasası olması bakımından incelenmeye değerdir. Nitekim bu piyasanın, ABD'nin kuzeydoğusunda bulunan dokuz eyalet başta olmak üzere pek çok karbon piyasasına ilham verdiği görülmüştür. 2006 yılında Avustralya Başbakanı'nın küresel çapta büyük bir karbon piyasası kurulması önerisi, AB EKTS'nin popüler hale

gelmesinden kaynaklanmaktadır. G-8 ülkeleri ile ekonomisi hızla gelişmekte olan Brezilya, Çin, Güney Afrika, Hindistan gibi ülkeler de son dönemde AB EKTS'nin işleyişine ilgi duymaya başlamışlardır. Küresel düzeyde hızla gelişmekte olan emisyon piyasalarının önlenemez yükselişine karşılık, bazı çevrelerden sisteme yönelik ciddi eleştiriler gelmektedir (Bal, 2013: 196-208). Sonuç itibarıyla, uluslararası platformda sürekli tartışılan emisyon ticareti üzerinde tam manasıyla bir mutabakat sağlanabilmiş değildir. Ülkeler arasındaki gelişme düzeyi farklılık gösterdikçe tartışmanın daha uzun süre devam edeceği görülmektedir.

3.1.7.Rio+10

Birleşmiş Milletler 2002 yılında Johannesburg'ta "BM Çevre ve Kalkınma Konferansı Kararlarında 10 yıllık İlerleme ve Gelişme" konulu Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gerçekleştirmiştir. Zirvenin, 1992 Rio Konferansı'nın onuncu yıldönümüne tekabül etmesi, literatürde "Rio+10" olarak da ifade edilmesine sebep olmuştur. Yine geniş bir katılıma ev sahipliği yapan Zirve sonunda "Johannesburg Deklarasyonu" ve "Uygulama Planı" olmak üzere iki belge hazırlanmıştır (Aksu, 2011: 19).

Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde; ulusal sürdürülebilir gelişme stratejileri, kurumsal sorumluluk ve duyarlılığın geliştirilmesi, yoksulluğun önlenmesi için Dünya Dayanışma Fonu'nun kurulması, enerji kaynak çeşitliliğinin sağlanması, enerji kullanımının adil dağılımı ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik bir dizi karar alınmıştır (Bozdoğan, 2007: 1011-1028).

3.1.8.Rio+20-"İstedığımız Gelecek"

Böylesi bir iklimde, yine iklim değişikliğine kalıcı ve sürdürülebilir bir çözüm arayışı içerisinde, ilk Rio'dan tam yirmi yıl sonra yine Rio'da ve BM çatısı altında yeni bir zirve gerçekleştirildi. Rio+20 olarak da adlandırılan zirveyi muadillerinden ayıran esas noktalardan birisi "Sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması bağlamında yeşil ekonomi" vurgusu oldu. Devlet ve hükümet başkanları ve yüksek düzeyli temsilciler, sivil toplum örgütlerinin de katılımıyla 20-22 Haziran 2012 tarihleri arasında

gerçekleşen Zirve’de “İstedığımız Gelecek” (Our Future We Want) başlığı altında birtakım kararlar alındı. Rio ilkeleri ve eski eylem planlarına yönelik politik kararlar yenilendi (15.madde). 1992 Rio’dan sonraki 20 yılda, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması da dâhil olma üzere istikrarsız bir ilerleme olduğu kaydedildi. Dünyada yaşayan her beş kişiden birinin (1 milyardan fazla insan) yoksul olduğu ifade edilerek dünya nüfusunun 2050 yılına kadar 9 milyarı geçeceği öngörülmektedir. Nüfusun artmasıyla birlikte yoksulluğun ve çevre sorunlarının da artacağı ihtimaliyle ortak bir vizyon çerçevesinde hareket etmenin yararlı olacağına işaret edilmiştir. Sivil toplum örgütlerinin ve kadınların sürdürülebilir kalkınma ekseninde aktif rol alması gerektiği vurgusuna ek olarak, sürdürülebilirliğin ölçülmesi yönünde kurumsal raporların önemi hatırlatılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutunun güçlendirilmesi, çölleşme gibi konular Zirve’de adı geçen diğer konu başlıkları olarak göze çarpmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012).

1992’deki Rio Dünya Zirvesi’nden sonra dünya nüfusu neredeyse 1,5 milyar artmış bulunmaktadır. Nüfusun büyük bir çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Hızlı bir şekilde küreselleşen ekonomi ve büyük göç hareketleri, bilişim teknolojileri insanları eskisinden daha çok birbirine bağlamaktadır (Ubinas, 2012: XVII). Donella Meadows’ın Newsweek’e yazdığı o meşhur yazının üzerinden tam kırk yıl geçmiştir. Meadows yazısında, sınırsız ekonomik ve demografik büyümenin kaynakları sınırlı gezegene trajik bir bedel ödeteceğinden bahsetmekteydi. O tarihlerde iklim değişikliğine ve fosil yakıtların tükeneneğine dair somut deliller bulunmamaktadır. Kırk yıl sonra ciddi bulgular ve göstergeler mevcut olmasına rağmen dünyanın büyüme üzerine kurulu yapısı hâlâ geçerliliğini korumaya devam etmektedir (Engelman, 2012: XXI).

Rio 1992’den sonra dünya nüfusu yüzde 28, küresel ekonomi ise yüzde 75 oranında büyümüştür. Bu durum, gezegenin sınırlarını büyük ölçüde zorlamaktadır (Abrahamo ve diğerleri, 2012: 245). Dünyanın daha fazla küreselleştiği, kentleştiği ve birbirine bağlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu süreç içerisinde birtakım ülkelerin sınıf değiştirmesi küresel dengeleri de değiştirmiştir. Devam eden iklim değişikliği sorunuyla birlikte yakın tarihte yaşanan gıda ve finans krizleri, sorunların hâlâ küresel boyutta olduğunu ve dolayısıyla topyekûn küresel bir çözüm gerektirdiğini göstermektedir (Ivanova, 2012: 179).

Diğer taraftan, Rio+20'nin hemen arifesinde dünyanın farklı noktalarından muhalefet sesleri yükselmektedir. “İşgal Et Hareketi” (OccupyMovement) olarak gündeme gelen protestolar dalga dalga yayılmaktaydı. Global ekonominin kalbi olan “Wall Street”i İşgal Et” hareketi ve Madrid sokaklarının savaş alanına çeviren “Indignadolar” (Öfkeliler) tüm dünyada yankı uyandırmıştır. Ortadoğu’da yaşanan “Arap Baharı”ndan ilham aldığı iddia edilen yeni hareket ortak bir söylem geliştirerek ve ortak çıkarların dikkate alınmasını öngörmektedir. 2011 Ekim ayı içerisinde tüm dünyada 900’den fazla “İşgal Et” protestoları gerçekleştirilmiştir. Aralık sonu itibariyle bu sayı 2700’ü geçmiş bulunmaktadır (Renner ve diğerleri, 2012: 5).

Küresel ölçekli en son çevre zirvesi olan Rio+20'nin genel itibariyle global sorunlara yönelik bir durum tespiti yaptıktan sonra söz konusu problemlere yönelik bir dizi tavsiye niteliğinde karar aldığı görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın tam olarak gerçekleşmesi adına “yeşil ekonomi”ye yapılan vurgu, kayda değer bir nitelik taşımaktadır.

3.1.9. Avrupa Birliği Çevre Politikaları

Seksenli yıllardan sonra uluslararası ilişkiler literatüründe “genişletilmiş güvenlik” (Comprehensive Security) ve “ortak güvenlik” (Common Security) kavramları geniş yer bulmaya başlamıştır. Bir ülkenin güvenliği, başka bir ülkenin güvenliğinden bağımsız bir şekilde gelişme kaydetmemektedir. Zira ülkelerarası bağımlılık gittikçe artmaktadır. Doğal olarak; nükleer savaş, ekonomik buhran, yoksulluk, çevre sorunları genişletilmiş ortak güvenlik bağlamında ele alınmaya başlanmıştır (Sönmezoğlu ve diğerleri, 2000: 542).

Çevre sorunlarına yönelik küresel ölçekte atılan adımların benzer bir stratejiyle bölgesel düzeyde de karşılık bulduğu görülmektedir. Bu durumun örnekleri arasında Avrupa Birliği Çevre Politikaları gelmektedir.

1992 tarihli Maastricht Antlaşması, sürdürülebilir gelişme kavramının AB mevzuatına girmesini sağlamıştır. Kısa bir süre sonra hayata geçen Amsterdam Antlaşması ise sürdürülebilir gelişmeyi, Avrupa Birliği'nin öncelikli hedefleri arasında saymaktadır. Söz konusu Antlaşma, Avrupa Birliği'nin gelecekteki kalkınmasında sürdürülebilir gelişme ve çevrenin azamî ölçüde korunmasının önemli rol oynayacağını ifade etmektedir.

Çevreyi bağımsız olarak ele almak yerine, ticaret, endüstri, enerji, tarım, ulaşım ve turizm de dâhil olmak üzere Birliğin diğer tüm ekonomik ve sosyal politikalarıyla bütünleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu[TÜBİTAK], 2002).Haziran 2001’de Göteborg’da yapılan Zirve, Avrupa Birliği’nin kalkınma stratejisini somut bir şekilde ortaya koyan temel metinler arasında sayılmaktadır. Metin, sürdürülebilir kalkınma hedefine dayanak teşkil eden konuları ana hatlarıyla belirlemiştir (Yıkılmaz, 2011: 21):

- İklim değişikliği ile mücadele,
- Sürdürülebilir ulaşımın sağlanması,
- Kimyasal maddelerden kaynaklanan kirlenme, gıda güvenliğini tehdit eden unsurlar ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele,
- Doğal kaynakların daha sorumlu kullanılması ve biyolojik türlerin korunması,
- Yoksulluk ve sosyal ayrımcılıkla mücadele,
- Nüfusun yaşlanması.

1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği’nin çevre politikasının gelişmesi ve yerleşmesi adına önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Maastricht’ten alınan yetkiyle yürürlüğe konulan 5.Çevre Eylem Planı, 10 yıllık bir dönemi kapsayan ve sürdürülebilir kalkınma ile sorumluluğun paylaşılması esasına dayanan bir politika ortaya koymaktaydı. Daha sonra 2001-2010 dönemini kapsayan 6.Çevre Eylem Planı; iklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık ile doğal kaynaklar ve atıklar başlığıyla dört konuyu “öncelikli hedefler” olarak belirlemiştir. AB Çevre Eylem Planlarının ortaya koyduğu ilkeler bugün de geçerliliğini muhafaza etmektedir(İktisadi Kalkınma Vakfı[İKV], 2004):

- **Bütünleyicilik İlkesi:** Çevre politikaları, Birliğin diğer politikalarıyla bütünlük arz etmektedir.
- **Yüksek Seviyede Koruma İlkesi:** Çevre hassasiyetinin, AB Komisyonu ve AB Parlamentosu gibi Birliğin ana organları tarafından da korunmasına işaret etmektedir.
- **İhtiyat İlkesi:** Çevre açısından olumsuz bir sonuç doğurma ihtimali olan her şey, bilimsel olarak ispat edilinceye kadar büyük bir dikkatle takip edilecektir.

- **Önleme İlkesi:** Zarar tam olarak ortaya çıkmadan evvel gerekli tüm önlemlerin alınması gerektiğine işaret etmektedir.
- **Kaynakta Önleme İlkesi:** Çevresel zararı, öncelikli olarak kaynağında önleme yoluna gidilecektir.
- **Kirleten Öder İlkesi:** Çevreyi kirletenler, sebep oldukları kirliliğin maliyetini karşılamak suretiyle çevre konusunda daha hassas olmaya teşvik edilecektir.

Avrupa Birliği Çevre Politikaları, bölgesel düzeyde atılmış önemli bir adım olarak göze çarpmaktadır. Ele aldığı konular ve çözüm önerileri itibariyle uluslar arası çalışmalardan esinlendiği görülmektedir. Nasıl bir netice elde edeceğini ise zaman gösterecektir.

3.1.10.Akdeniz Eylem Planı

Akdeniz Eylem Planı, Akdeniz'e kıyısı olan 16 ülkenin katılımıyla 1974 yılında Barcelona'da yapılan hükümetler arası bir zirve sonunda kabul edilmiştir. Plan, yasal dayanağını BM Çevre Programı'ndan (UNEP) almaktadır. Bugün itibariyle 21 Akdeniz ülkesi ve AB tarafından desteklenmekte ve yürütülmektedir. 1992 Rio Konferansı'nın ardından revize edilerek kapsamı genişletilmiş ve Akdeniz Bölgesi'nde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yönelik nitelik kazanmıştır. Akdeniz Eylem Planı bünyesinde birtakım amaçlar öngörülmüştür (Aksu ve diğerleri, 2011: 13):

- Deniz kirliliğini araştırmak ve kontrol etmek,
- Doğal kıyı ve liman bölgelerinde sürdürülebilir yönetim sağlamak,
- Çevreyi sosyal ve ekonomik kalkınmayla bütünleştirmek,
- Denizde ve kıyı şeridinde kirliliği önlemek ve azaltmak,
- Doğal ve kültürel mirası korumak,
- Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerde işbirliğini güçlendirmek,
- Yaşam standardının arttırılmasını sağlamak.

Akdeniz Eylem Planı da, tıpkı Avrupa Birliği Çevre Politikaları'nda olduğu gibi coğrafi olarak daha dar bir bölgeyi hedef almaktadır. Buna karşılık, konunun uluslararası

platformda ele alındığı tarihlere paralel olarak yetmişli yıllarda gündeme alınmıştır. Bu yönü itibariyle dahi kayda değer bir metin olarak değerlendirmek mümkündür.

3.1.11.OECD ve Sürdürülebilir Kalkınma

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir yıkıma maruz kalan Avrupa'nın yeniden yapılandırılması maksadıyla 1948'de kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OECE)devamı niteliğindeki İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 1960 tarihli Paris Sözleşmesi ile kurulmuştur. Örgüt 34 üye ülkeden oluşmaktadır. OECD bünyesinde 1998 tarihli Çevre Bakanları toplantısında ilk defa çevre adına hareket edilerek “2000 ve sonrası için yeni bir çevre stratejisi oluşturulması” kararı alınmıştır. Mayıs 2001'de gerçekleştirilen toplantıda “OECD Çevresel Görünüm” ve “OECD 21. Yüzyılın İlk On Yılı İçin Çevre Stratejisi” kabul edilmiştir. Aynı tarihte hazırlanan “Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları Raporu”, konsey toplantısında kabul edilmiştir. Söz konusu toplantıda alınan kararlar, OECD'nin, sürdürülebilir kalkınma ve çevre duyarlılığı konularında geleceğe dönük uzun vadeli hedefler belirlediğinin bir göstergesidir. OECD'nin bu hamlesi, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin mevcut politikalarıyla bütünleştirme gayreti içerisinde olduğunu göstermektedir (Yıkılmaz, 2011: 25).

Eko-verimliliği geliştirmek, üretici sorumluluğu, sanayi ve iş dünyasıyla diyalogun genişletilmesi, ekonomik teşvik sisteminin çevre üzerindeki yansımaları, OECD sürdürülebilir kalkınma stratejisinin çerçevesini oluşturmaktadır. Planlanan hedef doğrultusunda OECD Çevre Politikası Komitesi kurularak, çevre ve ekonominin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve üye ülkeler arasında fikir alışverişi ve işbirliğinin geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Diğer taraftan, Komite bünyesinde faaliyet gösteren Çevresel Başarı Çalışma Grubu, üye ülkelerle ilgili çevre çalışmaları yaparak olumlu ve olumsuz gelişmeleri tespit etmekte ve böylece eksikliklerin giderilmesine, örnek uygulamaların ortaya çıkarılmasına yardımcı olmaktadır (Yıkılmaz, 2011: 26).

3.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülebilirliği

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili öne çıkan hususlardan bir tanesi de sürdürülebilir kalkınmanın ölçülebilirliği konusudur. Sosyal bilimlerde ölçülebilirlik; mevcut durumu

ortaya koymak, durum tespiti yapmak ve çıkan sonuç neticesinde ideal bir yol haritası çizebilmek adına büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, tüm insanlığı ilgilendiren bir konu olması münasebetiyle, ölçülebilirliğin ehemmiyeti bir kat daha artmaktadır.

İş dünyasında sıkça kullanılan bir deyiş, “*Ölçemediğin şeyi idare edemezsin*” demektedir. Bu bağlamda, sağlıklı bir çevre ve sorunsuz bir medeniyeti inşa etmenin yolu bilimsel verilerin destekleyeceği ve pek çok kişinin üzerinde ittifak edeceği bir gelişim modeli tasarlamaktan geçer. Doğal olarak bu modelin sürekli ölçülebilir olması gerekir. Sürdürülebilirlik, bazı konularda ölçüm yapmaya kolaylık sağlarken bazı noktalarda ise zorluk çıkarmaktadır. Sözcüğü, emisyonların sürdürülebilirliği küresel ölçekte takip edilebilirken, biyolojik çeşitlilik konusunda benzer bir kolaylık söz konusu olmamaktadır. Yine aynı şekilde, yenilenebilir içme suyu konusu ölçüm yapmaya elverişli iken sosyal sürdürülebilirlik ölçülmesi en zor sahalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Engelman, 2013: 23-25).

Sürdürülebilir kalkınmayı ölçmek oldukça meşakkatli bir süreçtir. Sürecin zorluğu, sürdürülebilir kalkınmanın iki önemli vasfından kaynaklanmaktadır. Birincisi, konu son derece geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir nitelik arz etmektedir. Değişkenlerin çok sayıda olması (iklim değişikliği, tüketici eğilimleri, kamu politikaları, tarım, turizm vs.) sınırlandırma sorununu da gündeme getirmektedir. Ekonomik, toplumsal ve ekolojik boyutları olan bir konuda, ölçme işleminin nereden başlayıp nereye kadar devam edeceği, en az sorunun kendisi kadar önem taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın her bir boyutunu kendi içerisinde diğerlerinden bağımsız olarak değerlendirmek de sorunu çözmemektedir. Zira ekonomik sorunların toplumsal sonuçları olabileceği gibi ekolojik göstergelerin ekonomik yansımaları da olabilmektedir. Dolayısıyla bu üç farklı boyutu bir arada değerlendirmek icap etmektedir. Bunlar arasından birini tercih etmek sağlıklı bir ölçüm yapma adına yeterli olmayacaktır. Diğer taraftan, her bir boyutun kendi içindeki farklı değişkenlerini de göz önünde bulundurmaya gerekmektedir. Bu durum yeni bir soruna yol açmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın toplumsal boyutunu analiz ederken hangi parametreler kullanılacaktır? Ekonomik boyutunu incelerken hangi verilerden yola çıkılacaktır? Ya da ekolojik boyutun öne çıkan göstergeleri nelerdir? Tüm bu sorular

sürdürülebilir kalkınmanın ölçülebilirliğine doğrudan tesir etmektedir. Zira konunun sınırlarını kestirmek oldukça güçtür (Strange ve Bayley, 2008: 101-103).

İkinci olarak, sürdürülebilir kalkınma, çok boyutlu olmasının dışında dinamik bir kavramdır. Buradaki problem, konunun hangi zaman diliminde değerlendirilmesi gerektiğidir. Ekonomi, toplum ve çevrenin akış hızı birbirinden oldukça farklıdır. Sözgelimi, ekolojik sorunları ölçme işlemi sırasında seçilecek zaman dilimi gerçekleri bire bir yansıtmayabilir. Ekolojik sorunlarda olduğu gibi, bazen problemler yavaş yavaş ilerlemekte ve bir anda büyük sarsıntılara yol açabilmektedir. Bu durumda, parametreleri ölçerken, sürdürülebilir kalkınmanın dinamik yapısından kaynaklanan zaman sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Tüm bunların ötesinde, sürdürülebilir kalkınma; atalarımızın yaptığı, bizim yapmakta olduğumuz, gelecek kuşakların ise yapacağı uzun soluklu bir süreçten ibarettir. Bununla birlikte, devletin şeffaflık ilkesi doğrultusunda hareket etmesi ve toplumsal katılım, sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesi sırasında önemli rol oynamaktadır. Sağlıklı ve doğru bir ölçüm, güvenilir ve katılımcı bilgiler ışığında gerçekleşecektir (Strange ve Bayley, 2008: 101-103).

Ölçülebilir ve anlamlı bir sürdürülebilirlik kavramının neleri kapsamı gerektiği üzerinde durmak gerekir. Esasında böylesi karmaşık ölçümlerin uygulanması bir yana, tasarlanması ve hatta üzerinde fikir birliğine varılması dahi oldukça zordur. Buna karşılık son dönemde yapılan çalışmalar, bilimsel göstere ve ölçümlerin zaman içinde sürekli iyileşme kaydettiğini göstermektedir (Engelman, 2013: 17).

Gezegen eşikleri çerçevesi, bu bağlamda değerlendirilebilecek bir sürdürülebilirlik paketi olarak ele alınabilir. Son yıllarda yapılmakta olan ölçme çalışmalarına dair farklı ve kapsamlı bir örnek olarak göze çarpmaktadır. Söz konusu çerçeveye göre, küresel sisteme dâhil biyolojik ve fiziksel süreçlerin devamlılığı adına asla aşılmaması gereken dokuz eşik tespit edilmiştir. Eşik değerler, belirsizlik ve bilgi eksikliği içeren kaba tahminler olsalar da geleceğe yönelik öngörüler ve mevcut durumu karşılaştırma açısından fikir vermektedir. İlk analizler, bu dokuz eşikin yedisi hakkında sayısal tahminde bulunmuş ve söz konusu eşiklerden üçünün (İklim değişikliği, küresel azot döngüsü ve biyolojik çeşitlilik oranları) aşılmış olabileceğini ifade etmiştir (Folke, 2013: 31-33).

Tablo 7: Dokuz Gezegen Sınırı*

Dünya Sistemi Süreçleri	Parametreler	Önerilen Sınır	Mevcut Durum	Sanayi Öncesi Değer
İklim değişikliği	(i) Atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu(hacmen milyonda bir)	350	387	280
	(ii)Radyatif zorlama değişimi (watt/metre)	1	1,5	0
Biyçeşitlilik kaybı hızı	Tükenme hızı (milyonda tür kaybı sayısı/yıl)	10	>100	0,1-1
Azot döngüsü (fosfor döngüsü ile ortak sınır)	Atmosferden insan döngüsü için çekilen N ₂ miktarı (milyon ton/yıl)	35	121	0
Fosfor döngüsü (azot döngüsü ile ortak sınır)	Okyanuslara akan P miktarı (milyon ton/yıl)	11	8,5-9,5	-1
Stratosferdeki ozon azalması	Ozon yoğunluğu (Dobson birimi)	276	283	290
Okyanus asitlenmesi	Yüzey deniz suyundaki aragonitin küresel doygunluk ortalaması	2,75	2,90	3,44
Küresel tatlı su kullanımı	İnsanlar tarafından kullanılan tatlı su (km ³ /yıl)	4.000	2.600	415
Arazi kullanımındaki değişim	Tarım arazisine dönüştürülen küresel arazi yüzdesi	15	11,7	Düşük
Atmosferik aerosol yükü	Bölgesel bazda atmosferdeki ortalama parçacık yoğunluğu	Henüz belirlenmemiş		
Kimyasal kirlilik	Örneğin küresel olarak atılan organik kirletici, plastik, ağır metal, nükleer atık miktarı ya da bunların ekosistemlere ya da Dünya Sistemine etkileri	Henüz belirlenmemiş		

*Gri renklendirilmiş sınırlar aşılmıştır.

Kaynak: Folke ve diğerleri, 2013:32

Sürdürülebilir kalkınmayı ölçmenin zorunluluğu, bu konuda atılan adımları sekteye uğratmamaktadır. Sürekli gelişmekte olan ölçme teknikleri ve endeks çalışmaları sayesinde ideal olana bir adım daha yaklaşılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın ölçülebilirliği hususunda, bilhassa uluslararası sahada pek çok çalışma yapılmaktadır.

3.2.1. Birleşmiş Milletler (BM)

1992 Rio Zirvesi'nden sonra BM'nin sürdürülebilir kalkınmanın ölçülebilirliğine yönelik hassasiyeti ve beklentileri bir kat daha arttı. Zirve, ortada bir takım somut verilerin olması gerektiğine işaret etmekteydi. Zirve'nin nihaî belgesi olan Gündem 21, iki ana eksen etrafında bir eylem planı ortaya koymaktaydı: yoksulluğun ve çevre kirliliğinin sona erdirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın bütün boyutlarıyla (çevresel, toplumsal ve ekonomik) ele alınması. Göstergeler marifetiyle sürecin daha verimli takip ve kontrol edileceğine işaret eden Gündem 21, herkese açık bir çağrıda bulunmaktaydı (Birch ve diğerleri, 2012: 135):

Farklı sektörlerin çevresel, demografik, toplumsal ve kalkınmaya ilişkin parametreleri arasındaki etkileşimleri değerlendirme yöntemleri yeterince gelişmiş ya da uygulanır durumda değil. Her düzeyde karar alma mekanizmaları için somut zemin sağlamak ve entegre çevre ve kalkınma sistemlerinin kendi kendilerine sürdürülebilir olmalarına katkıda bulunmak üzere, sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin geliştirilmesi gerekiyor (Agenda 21, BM).

Zirve'den hemen sonra, Gündem 21'in uygulanması ve gösterge oluşumuna katkı sağlamak amacıyla BM nezdinde Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu teşekkül etti. Komisyon, konuya ilgi gösteren ülkeler için 15 yıl boyunca rehberlik hizmetinde bulundu. Fen bilimleri ve sosyal bilimlerden elde edilen bulgular ışığında, 96 göstergeden oluşan büyük bir göstergeler dizisinin içindeki 50 "temel" göstergelik tavsiyelerini gözden geçirdi (Birch ve diğerleri, 2012: 136).

Sürdürülebilir kalkınmanın ölçülebilirliği hususunun, uluslararası en yetkin örgüt olan Birleşmiş Milletler nezdinde sıkça vurgulandığı görülmektedir. Son BM Zirvesi olan Rio+20'de de konunun ehemmiyeti dile getirilmektedir (UN, 2012):

47. Madde: Kurumsal sürdürülebilirlik raporlarının önemini onaylıyor ve başta halka açık ve büyük şirketler olmak üzere; şirketlerin, uygun hallerde, sürdürülebilirlik verilerini raporlama döngülerine dahil etmeyi düşünmelerini teşvik ediyoruz. Sanayiyi, ilgili hükümetleri ve paydaşları; Birleşmiş Milletler sisteminin desteğiyle ve usulünce, mevcut çerçevelerden elde edilen tecrübeleri de göz önünde bulundurarak ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin kapasite oluşturma gibi ihtiyaçlarını dikkate alarak en iyi uygulamalar için modeller geliştirmesi ve sürdürülebilir raporlamasının entegre edilmesini kolaylaştırması için teşvik ediyoruz.

3.2.2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

Uluslararası endeks çalışmaları, sürdürülebilir kalkınma bilincinin oluşmasında şüphesiz önemli bir rol oynamaktadır. Gösterge sistemlerinin nicelik itibariyle çokluğu, standart bir uygulamanın uluslararası düzeyde yaygınlaşmasına engel teşkil etse de, sürekli arayış içerisinde olmak, ideal olanı yakalamak adına büyük önem taşımaktadır. Tıpkı BM gibi, OECD de bu hedefin peşinden koşmaktadır.

OECD, üyesi olan ülkelerdeki ekolojik, ekonomik ve toplumsal değişimleri izlemek ve değerlendirmek için, seksenli yıllardan itibaren birtakım göstergeler geliştirilmiştir. Çevre adına hazırlanmış olduğu gösterge seti (Söz konusu 83 göstergenin 15 tanesi tematik konudan, 53 tanesi ise ana göstergeden oluşmaktadır), 1991'den bu yana iki yılda bir "OECD Çevre Göstergeleri" adıyla güncellenmektedir. Örgüt, çevre konularını, "Çevre Kalitesi" ve "Doğal Kaynaklar" olmak üzere iki farklı boyutta ele almak suretiyle sınıflandırmayı bu başlıklar altında yapmaktadır (OECD, 2003). Diğer taraftan OECD, sektörel gösterge yaklaşımını da benimseyerek, hem sektörü ayrı ayrı değerlendirmeye hem de çevre ve ekonomi arasındaki farklılığı daha net ortaya koymaya çalışmaktadır. Örgütün 2001 yılında küçük ölçekli anahtar çevre göstergeler setini (Key Environmental Indicators) uygulamaya koyduğu görülmektedir. Gösterge sayılarını azaltmak suretiyle ilginin daha fazla yoğunlaşmasını hedeflemektedir. Gösterge seti, yine çevre kirliliği ve doğal kaynakları kapsamaktadır (OECD, 2004). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, aynı yıl (2001), tematik bir sunum dâhilinde "Sürdürülebilir Kalkınma Gösterge Seti" geliştirmiştir. Sürdürülebilir kalkınma mantığına uygun hareket ederek "Varlıkları sürdürmek" ve "Şimdiki ihtiyaçları sağlamak" adı altında iki bölüm oluşturmuştur. 15 Farklı temayı 20 adet gösterge marifetiyle takip etmeye çalışmaktadır.

Tablo 8: OECD Sürdürülebilir Kalkınma Göstergesi Seti

Tema	Göstergeler
Kaynak göstergeleri: Varlıkları sürdürmek	
Ekonomik Değerler Üretilmiş Değerler Ar-Ge Değerleri Mali Değerler	Net sermaye stoku hacmi Çok faktörlü üretkenlik artış hızı Net yabancı varlıklar Cari işlemler dengesi
Beşeri Sermaye Beşeri Sermaye Stoku Beşeri Sermaye Yatırımı Beşeri Sermayedeki Azalma	Üst orta ve yüksek eğitim görmüş nüfusun oranı Eğitim harcamaları İşsizlik oranı
Çevresel Değerler Hava Kalitesi Su Kaynakları Enerji Kaynakları Biyolojik Çeşitlilik	Sera gazı emisyon indeksi CO2 emisyonları Nox emisyonları SOx emisyonları Su kullanım yoğunluğu (çekimler/yenilenebilir kaynaklar) Enerji tüketimi Korunan alanların toplam ülke yüzölçümüne oranı
Sonuç Göstergeleri: Şimdiki ihtiyaçları sağlamak	
Tüketim Gelir Dağılımı Sağlık İş Durumu/İstihdam Eğitim	Hane halkı nihai tüketim harcaması Belediye atığı oluşturma yoğunluğu Gini katsayısı Doğumdaki yaşama ümidi Kentsel hava kalitesi İstihdamın nüfusa oranı Eğitime katılma oranı

Kaynak: OECD, 2001

3.2.3. Avrupa Birliği (AB)

Uluslararası endeks çalışmaları, Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınma için gösterge hazırlama faaliyetlerini doğrudan etkilemiştir. Bunun yanı sıra, Birliğin kendi iç organları ve altı ayda bir düzenlemiş olduğu AB Zirveleri, sürece katkı sağlamaktadır.

AB sürdürülebilir kalkınma göstergeleri EUROSTAT (Avrupa Komisyonu İstatistik Ofisi) tarafından iki yılda bir güncellenmektedir. Göstergesi seti, üç farklı düzeyden müteşekkil hiyerarşik bir yapı arz etmektedir (EUROSTAT, 2009):

- Düzey-1 göstergeler: AB'nin üst düzey politika konularını içermekte olup 10 ana başlıktan oluşmaktadır.
- Düzey-2 göstergeler: Öncelikli politika konularını kapsamakta olup 33 adet göstergeden oluşmaktadır.
- Düzey-3 göstergeler: seçilmiş ve tamamlayıcı nitelikteki sürdürülebilir kalkınma temalarından oluşan 82 adet göstergeden oluşmaktadır.

Uluslararası gösterge çalışmalarında dikkati çeken bir husus, her göstergenin, ait olduğu uluslararası kurumdan dolayı farklılık göstermesidir. Başka bir ifadeyle, gösterge setlerinde bilhassa üst düzey uluslararası kuruluşlar (BM, OECD, AB vb.) tarafından ortak kullanılan göstergeler olsa da, içerik itibariyle hepsinin aynı olmadığı görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın ekolojik, ekonomik ve sosyal boyutları hepsi tarafından birbirinden farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Dolayısıyla ortaya çok sayıda endeks çalışması çıkmaktadır. Bu durumun karışıklığa sebebiyet verdiği düşünülebilir ancak uluslararası düzeyde ve hatta ulusal planda gerçekleştirilen bağımsız çalışmalar, sürdürülebilir kalkınma olgusunu her daim diri tutma adına büyük önem taşımaktadır.

Uluslararası alanda etkinliğini muhafaza eden endeks çalışmaları, sürdürülebilir kalkınmanın matematiksel ifade şekli olarak kabul edilebilir. Belirli bir tabloda; kullanılan göstergelerin muhteviyatı, farklı ülkeler mevcutsa sıralama ve daha evvel tespit edilmiş birtakım metotlar yoluyla puanlama mevcuttur. Belirli zaman aralıklarıyla güncellenen tablo, incelenen birimin karşılaştırılmasına; geçen süre zarfında ortaya koyduğu performansla ilgili fikir yürütülmesine imkân vermektedir. Yüzde yüz sağlıklı ve isabetli sonuçlar elde etmek zordur belki ama temel göstergeler itibariyle alınan yol takip edilebilmektedir. Çevresel Performans Endeksi (ÇSE) ve Gerçek İlerleme Göstergesi (GİG) uluslararası alanda en çok tercih edilen gösterge türleri olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 9: 2010 Yılı Çevresel Performans Endeksi Çerçevesi

Amaçlar ve Ağırlıkları (ÇPE'nin %'si)	Politika Kategorileri ve Ağırlıkları (ÇPE'nin %'si)	Göstergeler ve Ağırlıkları					
Çevre Sağlığı	50	Hastalıkların Çevresel Yükü	25	Hastalıkların çevresel yükü	25		
		Su (İnsan üzerine etkileri)	13	İçme suyuna erişim	6,25		
				Kanalizasyon hizmetlerine erişim	6,25		
		Hava Kirliliği (İnsan üzerine etkileri)	13	Bina içi hava kirliliği	6,25		
				Dış ortam hava kirliliği	6,25		
Ekosistem Canlılığı	50	Hava Kirliliği (Doğa üzerine etkileri)	4,2	Sülfür dioksit (SO ₂) emisyonları	2,1		
				Azot oksit (NO _x) emisyonları	0,7		
				Metan dışı uçucu organik bileşik emisyonları	0,7		
				Ekosistem ozon seviyesi	0,7		
				Su kalitesi endeksi	2,1		
				Su stresi endeksi	1,05		
		Su (Doğa üzerine etkileri)	4,2	Su kıtlığı endeksi	1,05		
				Biyolojik Çeşitlilik ve Habitat	4,2	Biyom koruması	2,1
						Kritik habitat koruması	1,05
		Deniz koruma alanları	1,05				
		Ormancılık	4,2	Yetişen stok değişimi	2,1		
				Orman örtüsü değişimi	2,1		
		Balıkçılık	4,2	Deniz tropik endeksi	2,1		
				Tarama yoğunluğu	2,1		
		Tarım	4,2	Tarımsal su yoğunluğu	0,8		
				Tarımsal sübvansiyonlar	1,3		
				Pestisit düzenlemesi	2,1		
		İklim Değişikliği	25	Kişi başına sera gazı emisyonları	12,5		
				Elektrik üretimi başına CO ₂ emisyonları	6,25		
				Endüstriyel karbon yoğunluğu	6,25		

Kaynak: WEF, 2010

3.3.Küreselleşmenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri

Soğuk Savaş dönemini takip eden yıllarda çok fazla kullanılmaya başlayan küreselleşme (globalisation) kavramı, ABD'nin öncülük ettiği ekonomik liberalizm akımının tüm dünyaya yayılmasını ifade etmektedir (Sönmezoğlu, 2000: 258). Buna karşılık küreselleşmeyi salt ekonomik bağlamda değerlendirmemek gerekmektedir. Zira kavram, Batı'nın kendi öz değerlerinin batılı olmayan toplumlara nüfuz etmesini de içermektedir (Aubel, 2010: 74). Dolayısıyla küreselleşme, ekonomik, sosyal ve bununla birlikte siyasi sonuçları da olan çok boyutlu bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşmenin sürdürülebilir kalkınma olgusu ile organik bağı esasında tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira 1972 tarihli ‘‘Büyümenin Sınırları’’ adlı rapordan Rio+20’ye kadar hemen hemen bütün zirve metinlerinde, sürdürülebilir kalkınmanın sadece ekonomik bir olgu olmadığı, ekolojik ve toplumsal boyutlarının da büyük önem taşıdığına vurgu yapılmaktadır. Başka bir ifadeyle, söz konusu iki kavram bütün boyutlarıyla ele alındığında, temas ettiği konular itibariyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmayı, küreselleşmenin getirdiği ekonomik, ekolojik ve toplumsal sorunlara yönelik kapsamlı ve sistematik bir çözüm arayışı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Zira uluslararası arenada daha önce ikinci derecede önem taşıyan çevre, iklim ve gıda gibi konular zamanla kimlik değiştirmiş ve birinci derece konular haline gelmiştir (Sönmezoğlu, 2000: 257).

Küresel ölçekli sorunların kaynağında esas itibariyle küreselleşme olgusunun işaretleri bulunmaktadır. Sözelimi, dünyadaki refahın belirli coğrafyalarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkması, buna karşılık pek çok yerde açlık ve yoksulluğun hüküm sürmesi, küreselleşmenin ekonomik ve siyasi boyutlarının neticesi olarak değerlendirilmektedir. İktisadi olarak sürekli büyüme uğruna üretim faaliyetlerine hız vermeden devam eden ülkeler, küresel ekonomik yapının kurallarını uygulamaktadır. Doğal kaynakların bilinçsiz ve sorunsuz tüketimi ise bu sürecin olağan akışı olarak kabul edilmektedir. Böylesi çarpık bir sistemin sonucunda; dünya genelinde adil olmayan bir gelir dağılımı, çevre felaketleri, insan sağlığını tehdit eder boyutlarda iklim değişikliği, pek çok canlı türünün yok olması gibi, yüzyıl önce gündemde olmayan pek çok sorun ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma stratejisini, dörtnala giden ve artık çatlamak üzere olan küreselleşme sürecini dizginleme ve kontrol altına alma adımı olarak görmek yanlış olamayacaktır. Zaten ‘‘sürdürülebilir’’ ifadesi, beraberinde ‘‘fedakârlık, feragat, kanaatkârlık’’ gibi anlamlar çağrıştırmaktadır. Başka bir ifadeyle, küreselleşmenin neden olduğu aşırılıkları ortadan kaldırmaya yönelik devrim niteliğinde bir çözüm önerisi olarak ifade edilmektedir.

3.4.Genel Değerlendirme

Son yarım asırlık periyotta, toplanan çevre zirveleri ve görüşülen yaklaşık 240 uluslararası çevre anlaşması, sürdürülebilir kalkınma olgusunun uluslararası bir boyut kazandığını göstermektedir. Ancak bütün iyi niyetli çabalara rağmen küresel çevre tahribatı devam etmektedir. Konuyu sürekli gündemde tutan ve belirli aralıklarla zirve toplantıları düzenleyen Birleşmiş Milletler, yaptırım zafiyetinden dolayı beklentileri karşılayamamaktadır. Hayata geçirilen düzenlemelerle yapılması gerekenler karşılaştırıldığında aradaki mesafe gün geçtikçe büyümektedir (Brown, 2003: 260). Bu endişe verici tablo kamuoyunda hayal kırıklığı yaratmış olsa da uluslararası görüşme trafiğini sekteye uğratmamalıdır.

Son kırk yıl içerisinde pek çok şey değişmesine rağmen tartışmanın genelinde pek bir şey değişmedi. Uluslararası sürdürülebilirlik tasarısının nasıl ve ne şekilde uygulanacağına dair net bir kanaat oluşmadı. Her ülke benzer stratejiyle hareket ederek sorumluluğu diğerinin üzerine yıkmaya çalıştı. Doğal olarak geçen zaman zarfında hatırı sayılır bir mesafe alınamadı. Ancak bu süreç, Birleşmiş Milletler gibi tek bir kurumsal yapının, çevre sorunlarını etkili bir şekilde çözüme kavuşturamayacağını göstermiştir. Çözüm için daha sistemli bir yaklaşım gerektiğini ortaya koymuştur (Ivanova, 2012: 180). Örneğin, çevre hareketlerine meşruluk kazandıran Stockholm'den (1972) yirmi yıl sonra toplanan 1991 Rio Dünya Zirvesi, "Gündem 21" gibi sürdürülebilir kalkınma konusunda son derece muazzam bir metni uluslararası kamuoyu ile paylaştı. Metin, içerik itibarıyla oldukça faydalı unsurlar ihtiva etmiş olsa da, sürdürülebilir geleceğe ilişkin sistemli ekonomik bir değişim öngörmüyordu (Brown, 2003: 260). Doğal olarak, uzun vadeli bir strateji ortaya koymadığı için kısa vadede geçerliliğini yitirmekteydi.

Her şeye rağmen çevre zirveleri, uluslararası bir politika belirleme açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle belirli aralıklarla organize edilmesi, en azından çevre sorunlarına dikkat çekilmesi bakımından gereklidir. Zirveler, yakın bir gelecekte, sistemli, uzun vadeli ve yaptırım gücü yüksek kararların alınmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma, ortaya koyduğu gerçekler ve çözüm önerileri itibarıyla uluslararası topluma yeni bir vizyon kazandırmıştır. Ekolojik, ekonomik ve toplumsal

sorunlara detaylı bir şekilde eğilerek kalkınmanın rotasını değiştirmiştir. Sadece bugünkü nesilleri değil gelecek kuşakları da önemseyerek daha insanî bir kalkınma modeli olduğunu göstermiştir. Öngörüleri gerçekleştikçe taraftarları artmış kendinden menkul bir sivil toplum örgütü haline gelmiştir. Ancak bütün bu müspet gelişmelere rağmen, henüz küresel düzeyde etkin bir irade tesis edememiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Dünya, üzerindeki canlılarla birlikte sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde hareket etmektedir. Yirmibirinci yüzyıl, söz konusu değişim ve dönüşümü çok daha hızlı yaşamaktadır. Son bir asır içerisinde teknoloji, çevre, nüfus gibi alanlarda ortaya çıkan gelişmeler, olumlu ve olumsuz yansımalarıyla bir bütünlük arz etmektedir. Başka bir ifadeyle yerküre üzerindeki her şey eskisinden çok daha fazla birbiriyle etkileşim halindedir. Sürdürülebilir kalkınmayı bu bağlamda değerlendirmek, konunun daha iyi anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Ülkeler arasında gelişmişlik düzeyine dayalı sınıflandırma, değişimden en az etkilenen konulardan birini teşkil etmektedir. Zengin ya da fakir, güçlü ya da zayıf, gelişmiş ya da gelişmekte olan, sıfatı her ne olursa olsun uluslararası sınıflandırma, geçmişte olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Soğuk Savaş ve İkinci Dünya Savaşı dönemine ait terminoloji (gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı) hâlâ geçerliliğini korumakta ve farklı saflarda yer alan ülkeleri ortak bir kader etrafından birleştirmektedir: Sürdürülebilir kalkınma.

Sürdürülebilir kalkınma olgusu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında ele alınmaktadır. Zira her iki grubun da çevre sorunlarını bertaraf etmek ve kalkınmayı sürdürülebilir kılmak adına birbirine karşı ciddi sorumlulukları mevcuttur. O kadar ki, son elli yıllık periyotta büyük bir ivme kazanan ekolojik trajedi, sosyal travma ve ekonomik eşitsizlik tüm insanlığı doğrudan etkilemektedir. Dünyayı daha yaşanabilir bir yer haline getirmek için sık sık bir araya gelen ülkeler sorunun çözümüne yönelik bir takım kararlar almaktadır. Rio'daki son dünya zirvesinde bir kez daha altı çizilen "yeşil ekonomi", söz konusu kararların önemine ve bu konudaki kararlılığın devamına işaret etmektedir.

4.1.Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkeler Sorunu

Sürdürülebilir kalkınma olgusu dünya gündemini meşgul etmeye başladığı tarihten bu yana gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler sorunsalı sıkça tartışılmaktadır. Özellikle ülkeler arasındaki gelir düzeyi farklılıklarının nedenleri sorgulanmakta, hayat standartlarının birbirlerine daha yakın olması yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Esasında refahın dağılımı açısından homojen bir uluslararası düzen arzu edilmektedir. Ancak yirmi birinci yüzyılda ülkeler hala gelişmiş ve azgelişmiş olarak nitelendirilmektedir. Bu bölümde, bu iki farklı kategorizasyonun nedenleri ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Sürdürülebilir kalkınmanın daha iyi anlaşılabilmesi için söz konusu iki kavramın detaylı bir şekilde açıklanması gerekmektedir.

4.1.1.Azgelişmiş Ülke Kavramı

Azgelişmişlik, bağımlılık kuramı ile birlikte anılan ve üçüncü dünya ülkelerinin karakteristik özelliği konumundaki yoksulluğu ve ekonomik durgunluğu betimlemek için kullanılan bir kavramdır. Sözcük, etimolojik yapısı itibariyle beklenen gelişme düzeyine erişememe durumunu içermektedir (Sarı ve diğerleri, 2011: 23).Kavram, son dönemde hüviyet değiştirerek daha ziyade “gelişmekte olan” şeklinde kullanılmaktadır. “Azgelişmiş” ya da “gelişmekte olan” ülke profilini daha iyi ifade edebilmek adına söz konusu ülkelerin artık kronikleşmiş yapısal sorunlarını ortaya koymak gerekmektedir. Böylece azgelişmiş ülkeleri sürdürülebilir kalkınma bağlamında değerlendirmek daha kolay olacaktır.

4.1.1.1.Teorik Olarak “Azgelişmişlik”

“Azgelişmiş ülkeler” ifadesi, olumsuz bir değer yargısını beraberinde getirmektedir. Gelişmişliğe göre konumlandırılan tanım, “normal olan” ve “normal olmayan” şeklinde bir sınıflandırmayı çağrıştırmaktadır. Bu durumda “normal” olarak betimlenenler gelişmiş olanlar ise, onlara nazaran daha azgelişmiş olanlar “normal olmayanlar”, başka bir ifadeyle “anormal” olanlar şeklinde ifade edilmektedir. Son dönemde “azgelişmişlik ya da geri kalmışlık” kavramları yerine “gelişme yolundaki ülkeler” ya da “gelişmekte olan ülkeler” ifadesi tercih edilmektedir (Sarı, 2011: 25). Böyle bir değişikliğin ortaya çıkmasında pek

çok neden etkili olmuştur. “Gelişme yolundaki ülkeler” ibaresi, daha evvel kullanılan aşığılayıcı ifadeyi ortadan kaldırmak suretiyle, bir taraftan söz konusu ülke liderlerini onore etmekte diğer taraftan ise vaktiyle gelişme sürecinin dışında kabul edilen ülkelere belirli bir istikamet tayin etmektedir. “Azgelişmişlik” teriminin emperyalizmi ve sömürgecilik dönemlerini çağrıştırması, kelimenin tercih edilmemesine yol açan bir diğer önemli faktördür. Zira bu tanımlama, azgelişmişliğin ortaya çıkmasında “gelişmişlere” atfedilen sorumluluğu da ortadan kaldırmaktadır (Sarı, 2011: 25).

Azgelişmişlik olgusu, referans olarak gelişmişliği kabul ettiği için “gelişimini yeterli düzeyde sağlayamama” manası içermektedir. Doğal olarak, gelişmiş ülkelerin nitelikleri arasında sayılan birtakım özellikler (çoğulcu demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eğitilmiş insan kaynakları, ileri teknoloji vs.) az gelişmiş ülkelerde “yetersiz”, “henüz istenilen seviyede değil” şeklinde kabul edilmektedir.

4.1.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Yapısal Sorunları

Azgelişmiş ya da diğer bir ifadeyle gelişmekte olan ülkelerin ana hedefi, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecini tamamlamak ve bu sayede uluslararası platformda, bilhassa siyasî ve ekonomik sahada itibar gören ülkeler safına katılabilmektir. Bu hedefe ulaşabilmek için ekonominin genel denge denklemi ($Y=C+I+G+(X-M)$) itibariyle, birtakım ekonomik parametreleri harekete geçirmelidir. Halkın satın alma gücü yeterli olmadığından tüketim harcamaları millî geliri arttırmayacaktır. Ülkenin son derece zayıf ekonomik potansiyeli gereği kamu harcamaları da ekonomik büyümeye katkı sağlamayacaktır. Yeterli sermaye birikimi olmadığından, yatırım ve ihracat kalemleri de beklentiye cevap veremeyecektir (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 82). Bu durumda kaçınılmaz bir şekilde dış yardım seçeneği gündeme gelecektir.

Gelişmekte olan ülkeler için, Ragnar Nurkse'nin deyiimiyle “kısır döngü” (vicious circle) den kurtulmanın ve “fakirlik zinciri”ni kırmanın yolu dış kaynaklara başvurmaktır. Zira kalkınmada karşılaşılan en büyük sorunlardan birisi tasarruf açığıdır. Söz konusu yurtiçi tasarruf açığı dış kaynak marifetiyle telâfi edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin diğer bir sorunu, kalkınma için gerekli olan yatırım ve ara malları ithalini sekteye uğratan döviz boşluğudur. Dış borçlanma, şayet gereksiz ve lüks tüketim malları ithalatında

kullanılmayıp yatırım odaklı ekonomiye dâhil edilmişse kalkınmayı olumlu etkileyecektir. Bu noktada, ülkelerin dış yardımı “massetme” kapasitesi devreye girmektedir. Yatırımlar, azalan verimler kanununa tabiidir. Yani her yatırım üretim hacmindeki marjinal faydası gittikçe azalmaktadır. Öyle bir nokta gelir ki, üretim artışının reel değeri, borcu ödemek için kullanılacak anapara ve faiz toplamının altında kalacaktır. Azgelişmiş ülkelerin, yatırımları massetme kapasitesi genel itibariyle zayıftır. Zira sahip oldukları ekonominin yapısal sorunları (diğer üretim faktörlerinin yetersizliği, altyapı tesislerinin yetersizliği, iç piyasa hacminin darlığı vs.) arzulan gelişmeyi sağlamada olumsuz rol oynamaktadır. Bu senaryo, gelişmekte olan ülkenin borcu geri ödeme kapasitesini de zaafa uğratacak ve söz konusu zincirleme reaksiyon sonucu kalkınma hamlesinden istenilen netice elde edilemeyecektir (Seyidoğlu, 2003: 754-756).

Azgelişmiş ve yoksul ülkelerin en önemli sorunlarından bir tanesi de kendi içinde yerleşik sömürücü kurumlardır. Bu kurumlar, yoksul ülkelerin yoksul kalmasını sağladığı gibi ekonomik büyüme rotasına girmelerine de engel olmaktadır. Afrika’da Zimbabwe; Güney Amerika’da Kolombiya; Asya’da Kuzey Kore gibi ülkeler bu sınıflandırmaya dâhil edilmektedir. Farklı kültürlere, tarihlere, dillere sahip söz konusu ülkelerin ortak noktası olarak sömürücü kurumlar göze çarpmaktadır. Toplumun büyük çoğunluğunun yoksullaşması pahasına sürekli zenginleşerek kendi iktidarlarını sürdürme gayesi içinde olmaları, azgelişmişliğin kısır döngüsü olarak değerlendirilmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2014: 380).

4.1.1.3. Gelişmekte Olan Ülkeler ve Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aynı şekilde tezahür etmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde mevcut yapısal sorunlar sürecin farklı bir seyir izlemesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma serüvenini değerlendirirken gelişmiş ülkelerle kıyaslama yapmak gerekmektedir.

Kalkınma her şeyden evvel sermaye demektir. Gelişmiş ülkeler doğal ve beşerî sermayelerini ekonomiye tahvil ederek kalkınma hamlesini gerçekleştirmişlerdir. Milli gelir düzeyi nispeten düşük azgelişmiş ülkeler, öncelikli olarak ekonomik büyümeyi sağlamak durumundadır. Bu noktada nüfus iki farklı rol oynamaktadır. Şayet kaynaklar

tam ve etkin kullanılabilirse, nüfus, büyümekte olan ekonomiye talep olacağından itici güç olacaktır. Aksi halde yüksek nüfus, işsizlik, açlık vb. olumsuzlukları beraberinde getirecek ve ekonomi üzerinde baskı unsuru olarak yer alacaktır. Diğer taraftan, gelişmiş ülkelere nazaran doğal kaynakların bakir olması, gelişmekte olan ülkeler adına bir avantaj olarak göze çarpmaktadır. Buna karşılık, kalkınmanın önündeki en büyük engel kaynak sorunudur. Yetersiz sermaye birikimi, ister istemez dış borç seçeneğini gündeme getirmektedir. Söz konusu tercih, borcu zamanında ödeyememe ya da gerektiği gibi kullanamama gibi başka bir dizi soruna yol açmaktadır. Doğal olarak gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreci içerisinde kaynakları israf etme, verimsiz kullanma gibi bir lüksü bulunmamaktadır. Yanlış ekonomik tercihlerden kaynaklanan başarısız kalkınma hamleleri, gelişmiş ülkelerle aradaki mesafenin daha çok büyümesine neden olacaktır (Gürlük, 2010: 92-94).

Sonuç itibariyle, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler, farklı ekonomik, toplumsal ve ekolojik yapıları itibariyle kalkınma sürecinde farklı sorunlarla karşılaşır. Doğal olarak sürdürülebilir kalkınma ve büyüme arasındaki ilişki de farklılık arz etmektedir (Karaaslan ve diğerleri, 1999: 39) :

Gelişmiş Ülkeler	—————	Gelişmekte Olan Ülkeler
A- Büyümenin Sınırları	—————	Yoksulluğun Sınırları
B- Yüksek GSMH ve Ekonomik Doygunluğun Getirdiği Çevre Duyarlılığı	—————	Hızlı Kentsel nüfus artışı, Ekonomi dengesiz, Çevre bir lüks olarak görülüyor.
C- Yüksek Kapital Birikimi Sömürge Zihniyeti	—————	Kapital birikimi sınırlı Sömürecekleri ülke yok

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gündemleri arasındaki farklılık hemen göze çarpmaktadır. Özellikle gelir düzeyi, nüfus, planlı kentleşme, çevre hassasiyeti gibi temel konularda gelişmiş ülkeler lehine açık bir üstünlük görülmektedir. Burada dikkati çeken asıl husus, her iki kategoriye de mensup ülkelerin aşırı noktalarda konuşlanmalarıdır. Başka bir ifadeyle, gelişmiş ülkeler büyümenin sınırlarını zorlamakta iken, azgelişmiş ülkeler yoksulluğun sınırlarını zorlamaktadır. Gelişmiş ülkeler aşırı endüstriyel faaliyetin yol açtığı sorunlarla boğuşurken, azgelişmiş ülkeler ise aşırı ve kontrolsüz nüfus artışının getirdiği sorunlarla uğraşmaktadır. Bu aşırılıklar tek tek ele alındığında kartopu etkisi

yaratarak daha büyük bir sorun halinde uluslararası toplumun gündemine taşınmaktadır. Kalkınmayı, her geçen gün biraz daha sürdürülebilir kılma gayesinin altında yatan gerçek, makul sınırların aşılmış olmasında yatmaktadır.

4.1.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülemez Değerleri

Günümüzde uluslararası platformlarda sıkça gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma olgusu esasında yıllardan bu yana teorik planda tartışılmaktadır. Önlem alınmadığı takdirde tehlikenin korkunç boyutlara ulaşabileceğine dair önemli işaretler veren bu teorilerden bazıları bu bölümde ele alınacaktır. Bugün itibariyle sürdürülemez olduğu açıkça görülen birtakım değerler üzerinden yapılan tartışmaların odağında, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı yer almaktadır. Başka bir ifadeyle, neredeyse bütün teoriler aynı iddiayı farklı bir şekilde dile getirmektedirler.

4.1.2.1.Klasik Büyüme Teorisi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki refah farkını asgariye indirme düşüncesi, birtakım teorik çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmalardan biri olan “Klasik Büyüme Teorisi”, ortaya koyduğu iddia ile hala tartışılmaktadır.

Teori, merkez-çevre ilişkisi ekseninde kurgulanmaktadır. Merkez’i oluşturan sanayileşmiş Kuzey ülkelerinin gelişmesi, çevresindeki az gelişmiş ülkeleri doğrudan ve olumlu bir şekilde etkileyecektir. Bu sebeple Kuzey ülkelerinin sürekli ve istikrarlı bir şekilde büyümesi gerekmektedir. Söz konusu büyüme, ücretlerin yükselmesine ve böylece Güney’de bulunan mallara talebin artmasına yol açacaktır. Bu aşamada “karşılaştırmalı üstünlükler teorisi” devreye girecek, Güney’den Kuzey’e emek-yoğun mal ihracı, Kuzey’den Güney’e ise sermaye-yoğun mal ihracı gerçekleşecektir. Karşılıklı olarak birbirini besleyeceği düşünülen döngü, teorinin aksine pratikte aynı neticeyi vermemiştir. Sanayileşmiş ülkelerle Asya, Afrika ve Latin Amerika’ya yayılmış azgelişmiş ülkeler arasındaki uçurum daha fazla büyümüştür. Dolayısıyla Klasik büyüme teorisi, kısa zamanda azgelişmiş ülkelerin eleştirilerinin hedefi haline gelmiştir (Seyidoğlu, 2003: 620).

4.1.2.2.Dengeli ve Dengesiz Kalkınma Teorisi

Dengeli Kalkınma Teorisi, Klasik Büyüme Teorisi'ne benzer bir noktadan hareket etmektedir. Teori, az gelişmiş ülkelerin, ileri düzeyde sermaye birikimine sahip kapitalist ülkeler olmadan kalkınamayacağını öngörmektedir (Sarı, 2011: 26). Kalkınmayı sağlayacak yatırımlar, hem tarım ve sanayi sektöründe hem de ülkenin farklı bölgelerinde dengeli bir şekilde yapılmalıdır. Kişi başına düşen yüksek gelir, iç pazarın büyüklüğü ve kaynakların yeterli olması; kalkınmayı besleyecek ve sanayi kollarının çeşitlenmesine katkı sağlayacak diğer faktörler olarak öne çıkmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, söz konusu eksiklikler nedeniyle gelişmiş ülkelerin yardımına ihtiyaç duymaktadır (Sarı, 2011: 26).

Hirschman ve Streeten tarafından ortaya atılan “Dengesiz Büyüme Teorisi ise “Dengeli Büyüme Teorisi” ne tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır. Dengesiz kalkınma kuramcıları, ekonomide ortaya çıkacak dengesizliğin kalkınmayı sekteye uğratmaktan ziyade hızlandıracağını, teşvik edeceğini ve sektördeki canlılık sayesinde ekonomiye dinamik bir hâl kazandıracağını öngörmektedirler. Bazı durumlarda, yüksek kalkınma hızına ulaşabilmek için dengesizliğin gerekli olduğunu ve bu sebeple zaman zaman denge halinden feragat edilebileceği vurgulamaktadırlar (Dülgeroğlu, 1991'den aktaran: Solmaz, 2008).

4.1.2.3.Kutuplaşma Teorisi

Farklı gelişme düzeyine sahip ülkeler, üretim faktörlerinin (sermaye, emek, teknoloji) serbest olduğu iktisadî bir gruba katıldığında, aralarındaki mevcut dengesizlik daha da artacaktır. İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal'ın ortaya attığı bu teori (Kutuplaşma Teorisi-Polarization Theory), gruba dâhil olan zengin ülkelerin daha zengin, yoksul ülkelerin ise daha yoksul bir hale geleceğini iddia etmektedir. Zira az gelişmiş ülkeler, serbest ticaretin sonucunda ortaya çıkacak rekabete karşı dirençli bir ekonomik yapıya sahip değildir. Diğer taraftan, böylesi bir birleşme, az gelişmiş ülkelerde zaten az olan kıt sermaye ve nitelikli nüfusun da serbest dolaşım yoluyla gelişmiş ülkelere doğru hareket etmesine yol açacaktır. Gelişmiş ülkelere artı değer sağlayacak bu durum, az gelişmiş ülkelerde negatif bir etki yaratacaktır. O halde, kutuplaşmanın olmaması için, bu tür

iktisadî birliklerin benzer nitelikteki ekonomiler arasında yapılması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2003: 216).

4.1.2.4.Kuzey-Güney Diyalogu

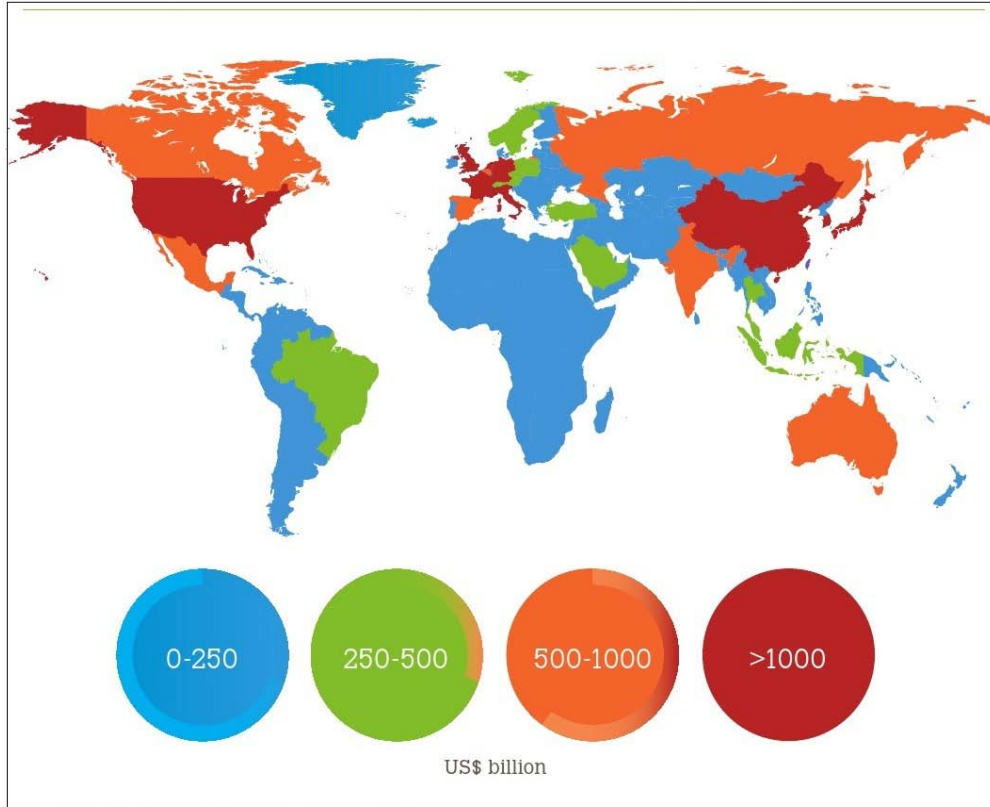
Küreselleşme sonrası Kuzey ve Güney ülkeleri arasında diyalog sürecinin başladığı görölmektedir. Özellikle doksanlı yıllardan itibaren ilişkinin mahiyetinde olumlu ve olumsuz birtakım unsurlar aktif rol almaya başlamıştır. Bu yeni dönemde, Soğuk Savaş yıllarının negatif etkisi hissedilmemektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu diyalogun doğru yolda olduğu söylenebilir. İki kutuplu dünyaya nazaran ideolojiden büyük oranda arınmış Kuzey ve Güney ülkeleri, küreselleşmenin de etkisiyle daha bütüncül bir yapıda ve daha çok etkileşim halindedir. Zira Güney’de cereyan eden olumlu ve olumsuz gelişmeler, kısa sürede Kuzey’i de etkisi altına alabilmektedir. Buna karşılık, diyalogun gelişimini sekteye uğratabilecek unsurları da göz ardı etmemek gerekmektedir. ABD, AB ve Güneydoğu Asya’nın geçmişe nazaran daha büyük bir ekonomik güç olarak ortaya çıkması, ilişkilerin geleceği açısından ihtiyatlı bir sürecin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Kozmopolit Kuzey, Güney’e yönelik tutumunda değişik bir tavır sergileyebilir. Ayrıca, Soğuk Savaş dönemindeki mücadeleden Kuzey’in galip çıktığını ve bu sonucun, beraberinde Kuzey’e ait ideolojiyle yoğrulmuş küreselleşmeyi getirdiğini unutmamak gerekir. Zira küreselleşmenin, Güney’in çıkarlarıyla pek örtüşmediği yönünde yaygın bir kanaat mevcuttur (Sönmezoğlu ve diğlerleri, 2000: 122-123).

Netice itibariyle, Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik ayrışmadan büyük oranda arınmış uluslararası toplum yeni bir küresel dayanışmanın tohumlarını atmaktadır. Dünyanın ciddi bir tehlike arz eden ortak sorunları sadece Kuzey ve Güney ülkelerini değil neredeyse bütün dünyayı aynı ortak payda etrafında buluşturmaktadır. Zira sürdürülebilirlik adına, hiç kimsenin, hiçbir topluluğun, hiçbir ülkenin dışarıda bırakılamayacağı küresel bir dayanışmanın kök salması gerekiyor. Komünizm ve liberalizm tipi geleneksel ekonomik rekabet modelinde olduğu gibi kazananlar ve kaybedenler üzerine kurulu bir dünyanın felaketi daha da büyüteceği endişesi uyanmaktadır. Doğal olarak, herkesin kazandığı yeşil bir ekonomi modeli için ortak hareket etme, diyalog kurma gibi ideal refleksler gerçekleştirilmelidir (Renner, 2012: 31).

4.1.2.5.Triadizm

Dünya ticaret hacminin yarısından fazlasını üç büyük blok oluşturmaktadır. Son dönemde her ne kadar ekonomik kriz senaryolarıyla uğraşılıyor olsa da, AB, sahip olduğu ticarî potansiyel ve sergilediği ekonomik performans itibariyle, söz konusu bloklar arasında başı çekmektedir. Yatırımlar genel itibariyle bu üç bloğun etrafında gerçekleşmektedir. Bu bloklara mensup başat ülkeler, aynı zamanda OECD, G-7, G-20 gibi önemli uluslararası kuruluşların lider kadrosunda yer almaktadır.

Şekil 2 : 2011 Yılı Dünya Ticaret Hacminin Coğrafi Dağılımı

Kaynak: WTO Secretariat, Ekim 2012

Dünya Ticaret Örgütü'nün, 2011 yılı rakamlarını kullanmak suretiyle ortaya koyduğu bu tablo, küresel ekonominin üç kutuplu yapısını ifade etmektedir. Dünya ticaret hacminin esas itibariyle kırmızı bölgede (AB, ABD ve Çin ile Japonya'nın başını çektiği Güneydoğu Asya) yoğunlaştığı görülmektedir. Farklı renkler kullanılmak suretiyle gösterilen ticari faaliyetlerin yoğunluk haritasında, kırmızı renkli "triad" bölgesi hemen dikkati çekmektedir. Kırmızıyı, bir alt yoğunluklu bölge olan turuncu takip etmektedir. Türkiye'nin de aralarında olduğu yeşil renkli bölgeler ise, dünya ticaretinin nispeten daha

az yoğunluk içerdiği geçiş bölgeleri olarak göze çarpmaktadır. Mavi renk ile gösterilen coğrafyalar (Afrika'nın tamamı, Doğu Avrupa, Güney Amerika'nın batı sahilleri, Orta Asya'nın bir kısmı) ise, dünya ticaretinden en düşük oranda istifade edebilen bölgelerdir. Haritadan da anlaşılacağı üzere, küresel ticaret büyük oranda "triad" coğrafyasında kümelenmiştir.

4.1.3.Gelişmiş Ülkelerin Sorumluluğu

Sürdürülebilir kalkınma küresel bir sorumluluk anlayışı gerektirmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılıklı olarak yükümlülükleri söz konusudur. Özellikle gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere karşı kaçınılmaz derecede önem ihtiva eden sorumlulukları vardır. Dünya Bankası Raporu da bu gerçeği olduğu gibi kabul etmekte ve bir dizi yükümlülükten söz etmektedir (Karaaslan, 1999: 42):

- Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere çevre politikası ve temiz teknoloji hususunda yardımcı olmalıdır.
- Gelişmekte olan ülkelerin çevre politikalarındaki etkinlik, zengin ülkeleri doğrudan etkilemektedir.
- Zengin ülkelerin tüketim alışkanlıkları, gelişmekte olan ülkeler için küresel ısınma gibi potansiyel tehdit mahiyetindedir.
- Nüfus ve yoksulluk konusundaki akılcı politikalar, daha yaşanabilir bir çevre adına büyük önem arz etmektedir.
- Gelişmiş ülkelerin ekonomi, ticaret ve sermaye politikaları, gelişmekte olan ülkelerin gelir artış hızını olumlu etkileyebilmektedir.

Yukarıda ana hatlarıyla çerçevesi çizilen tüm bu sorumlulukların dışında, gelişmiş ülkeler; malî, teknik, siyasî ve ahlâkî başka birtakım yükümlülükleri daha üstlenmek durumundadır. Söz konusu sorumluluklar aşağıda detaylı bir şekilde incelenecektir.

4.1.3.1.Gelişmiş Ülkelerin Malî Sorumluluğu

Az gelişmiş ülkeler, sahip oldukları kaynakların yetersizliği sebebiyle kalkınma yolunda malî desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada, gelişmiş ülkelerin malî

sorumluluğu ortaya çıkmaktadır. Zira sürdürülebilir kalkınmanın ana hedeflerinden bir tanesi de yoksullukla mücadeledir.

Dünyadaki yoksul kesimin çoğu, nüfus artış hızı ve yoksulluğun birbirine paralel bir seyir izlediği nüfusu hızla artış gösteren ülkelerde yaşamaktadır. Hindistan'ın nüfusunda her yıl Avustralya'nın nüfusu kadar (21 milyon) artış olduğu görülmektedir. Dünya Bankası verileri, dünyadaki en yoksul 1,3 milyar insanın yüzde 72'sinin kırsalda yaşadığını kaydetmektedir. Birçoğu yetersiz beslenen ve dolayısıyla kısa bir hayata mahkûm edilen bu nüfus oldukça verimsiz arazilerde yaşamaktadır (Brown ve diğerleri, 2003: 149).

Malî yardımlar (financial aid), herhangi bir proje veya program karşılığında, ithalatın finansmanı amacıyla yapılan yardımlardır. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedefi doğrultusunda ortaya çıkan ihtiyacın bir sonucu olarak görülmektedir. Ulusal ekonomilerin birbirine bağımlılığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kader birliği, yoksullukla mücadele, küresel barışın tesisi gibi etkenler gelişmiş ülkelerin malî desteğini zorunlu kılmaktadır. Ulusal piyasaların genişlemesi, dünya ticaret hacminin büyümesine katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan, malî yardımlar, bağlı krediler adı altında yardımı yapan ülkeye dolaysız destek verecek şekilde de yapılabilmektedir. Bu durumda kredi alan ülke, almış olduğu kredinin karşılığında, yardımda bulunan ülkenin ihraç mallarını satın alma taahhüdünde bulunmuş olmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 759-761).

4.1.3.2.Gelişmiş Ülkelerin Teknik Sorumluluğu

Gelişmekte olan ülkeler, içinde buldukları yoksulluk sarmalı nedeniyle, kalkınma adına ciddi bir desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Yeterli tasarrufun olmayışı yatırımları tetikleyememekte ve dolayısıyla ulusal gelir hep düşük seviyelerde kalmaktadır. Ragnar Nurkse tarafından "kısır döngü" olarak ifade edilen bu tabloda; tasarruflar yatırımın, yatırımlar da ulusal gelirin bir fonksiyonu olduğundan azgelişmiş ülkeler için bir tür "yoksulluk tuzağı" söz konusudur (Kattel, 2011'den aktaran: Üçkuş ve Kendirci: 58).

Çoğu zaman malî sorumluluk, teknik sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Yatırım, sermayeye olduğu kadar bilgi ve tecrübeye de ihtiyaç duymaktadır. Üretim ve yönetime yönelik teknik bilgi, proje ve danışmanlık hizmetleri ile insan kaynakları eğitimi

gibi destekleyici faaliyetler teknik yardımların (technical assistance) kapsamı dâhilindedir. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında iki taraflı anlaşmalar marifetiyle ortaya çıkan bu tür yardımlar, maddî yardımların daha etkin ve bilinçli kullanılması hususunda önemli bir rol oynamaktadır. Maddî yardımların teknik olarak desteklenmesi, küresel kaynakların daha verimli kullanılması anlamına gelmektedir (Seyidoğlu, 2003: 761). Hiçbir ülke, sağlamış olduğu kredinin kötü kullanılmasını istemeyecektir. Zira azgelişmiş ülkelerin kalkınması, gelişmiş ülkeleri de yakından ilgilendirmektedir.

4.1.3.3. Gelişmiş Ülkelerin Siyasî ve Ahlâkî Sorumluluğu

Gelişmiş ülkeler dış yardımları bazı zamanlarda siyasî çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Yardım ettiği ülkenin kendi siyasî güdümünde hareket etmesini istemektedir. Sağladığı malî ve teknik desteğin sonucu olarak uluslararası platformda kendisiyle ortak bir politika etrafında birleşmesini amaçlamaktadır. Soğuk Savaş yıllarının iki kutuplu dünyası bu duruma en güzel örnektir. O yıllarda Amerika Birleşik Devletleri, Marshall Yardımı ve Truman Doktrini yoluyla kapitalist ülkeleri kendi safına çekerek Batı bloğunu kontrol altında tutmuştur. Askerî bir güç olan Sovyetler Birliği ise aynı politikayı Doğu Bloğu ülkelerine uygulamıştır. Esasında yirmibirinci yüzyıldaki konjonktür de gelişmiş ülkelere benzer siyasî sorumluluk yüklemektedir. Kapitalist serbest piyasa ekonomisinin ayakta durması, küreselleşme eğiliminin devam etmesi için azgelişmiş ülkelere birtakım yardımların yapılması gerekmektedir.

Dinî öğretiler ve ahlâk kuralları, zenginlerin fakirlere yardım etmesini öğütlemektedir. Zira toplumsal dayanışma, gelecekte ortaya çıkabilecek sorunları bertaraf etme adına önem taşımaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ahlâkî sorumluluğu, söz konusu düşüncenin uluslararası boyuttaki tezahürü olarak görmek yanlış olmayacaktır. Ancak her şeye rağmen, hiçbir şeyin karşılıksız yapılmadığını ve uzun vadeli çıkarların gözetildiğini unutmamak gerekmektedir (Seyidoğlu, 2003: 759).

Gelişmiş ülkelerin atacağı her olumlu adım, siyasi ve ahlaki sorumluklarının bir gereğidir. Danimarka'nın kömür santrallerini yasaklaması, İsrail'in su verimini arttırmaya yönelik modern teknolojiler geliştirmesi, Güney Kore'nin dağları ve tepelerini ağaçlandırması, Finlandiya'nın yeniden kullanılmayan içecek kutularını yasaklaması,

Hollanda'nın bütün dünyaya bisikleti modern şehir ulaşımında bir alternatif olarak sunması ve buna benzer örnekler, teşvik unsuru olmaktan öte bir anlam taşımaktadır (Brown, 2003: 261-262).

4.1.3.4.Çözüm Önerisi Olarak Yeşil Küçülme

Son dönemde sıkça gündeme gelen küçülme politikaları, gelişmiş ülkelerin, sorumluluğu çerçevesinde değerlendirildiğinde oldukça radikal bir adım olarak kabul edilmektedir. Henüz ciddi anlamda bir karşılık görmeyen teori, sürdürülebilir kalkınma bağlamında bir çözüm önerisi olarak yaygın bir şekilde tartışılmaktadır.

Küreselleşme kültürünün egemen olduğu bir dünyada, toplumsal refahın temini ve ekonomik büyümenin devamlılığı için büyümenin kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. Böyle bir atmosferde küçülmeden bahsetmek daha en baştan ütopya olarak görülmektedir. Modern insan lügatinde küçülme, ekonomik ve sosyal çöküşün tezahürü olarak kabul edilmektedir. Oysa küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi global ölçekte tehdit unsuru mahiyetindeki pek çok gelişme, yerkürenin geleceği ve uygarlığın devamı için küçülmenin kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Çevre ile ilgili sorunların ve küresel ekonominin geldiği son nokta, yerkürenin bu yükü daha fazla taşıyamayacağını ve gelişmiş ülkelerin (ve gelişmekte olan ülkelerde var olan aşırı gelişmiş grupların) küçülmeye razı olacağını göstermektedir. Vakit kaybetmeden gerekli tedbirlerin alınması, uzun vadede daha çok aşırı gelişmiş ülkelerin ve toplulukların menfaatine olacaktır (Assadourian ve diğerleri, 2012: 38-40).

Aşırı ölçüde gelişmenin sayısız yan etkisi bulunmaktadır. Obezite, çalışma saatlerinin fazlalığı, toplumsal yaşamdan tecrit, bireysel yaşam, trafikte harcanan zaman, aşırı borç yükü, ilaç müptelâlığı vb. durumlar bunlar arasında sayılabilmektedir. Yaşam standardını artıran birtakım unsurlar (otomobil, bilgisayar, cep telefonu, televizyon vs.), aşırı tüketme eğilimini teşvik eden ve aslında onlara sahip olmak için ciddi fedakârlıklar gerektiren maddî varlıklardan başka bir anlam ifade etmeyebilir. Başka bir ifadeyle küçülme, daha az gıda, kaynak ve enerji tüketimi anlamına gelmektedir. Bu sürecin sonunda aşırı gelişmenin yan etkileri ortadan kalkacaktır. Buna karşılık, tüketim

alışkanlıklarının korkunç boyutlara ulaştığı küresel ekonomide, böylesi radikal bir dönüşüm elbette kolay olmayacaktır (Assadourian ve diğerleri, 2012: 41-42).

Aşırı gelişmenin panzehiri olarak görülen yeşil küçülme, tüketici alışkanlıklarında radikal değişiklikler öngörmektedir. Ekolojik dengeyi alt üst eden harcamaların daha ziyade gıda, konut ve ulaşımdan kaynaklandığı düşünülürse, bu sektörlerde ortaya çıkacak tüketici fedakârlıkları sorunu büyük ölçüde çözecektir. Sade bir yaşam, mütevazı bir ev, motorlu taşıtlar yerine kısa mesafelerde yürümek veya bisiklet tercihi, daha az gıda tüketimi ve benzeri hassasiyetler gezegenin geleceğine büyük bir katkı sağlayacaktır. 2000 yılında bir Amerikalı'nın ortalama 88 kg, bir Avrupalı'nın ise 43 kg kaynak (elektronik eşya, ev eşyası vs.) tükettiği kaydedilmektedir. Bu tablo da gösteriyor ki, sürdürülebilirlik açısından, aşırı tüketenlerin toplam tüketimini azaltması gerekmektedir (Assadourian ve diğerleri, 2012: 42).

Artık büyüme ve refah arasındaki ilişkiyi doğru okumak gerekmektedir. Daha fazla büyümenin daha fazla refah getirmediğini anlamak gerekmektedir. Doğal olarak “refah” sözcüğünün literatürdeki tanımını tekrar gözden geçirmek icap etmektedir. Dünyanın doğal sınırları, sürekli tüketme eğilimiyle hareket eden ve gittikçe artan yaklaşık 7 milyarlık nüfusun taleplerine cevap veremez durumdadır. Sürekli büyüme efsanesi insanlığı felakete sürüklemeyen önce küçülme politikasını devreye sokmak gerekmektedir (Assadourian ve diğerleri, 2012: 61-64).

4.2.Yeni Sürdürülebilirlik: Yeşil Ekonomi

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-moon, 2011 Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda uluslararası toplumu açık bir şekilde uarmıştır: “Bir devrime ihtiyacımız var. Devrimci düşünceye. Devrimci eyleme... “Sürdürülebilir kalkınma” sözcüklerini kullanmak kolay ama bunu gerçekleştirebilmek için büyük değişiklikler – yaşam biçimlerimizde, ekonomik modellerimizde, sosyal örgütlenmelerimizde, siyasî yaşamımızda yapmaya hazırlıklı olmamız gerekiyor.” (White ve Baraldi, 2012: 151). Ban Ki-moon'un ifade etmeye çalıştığı devrim, son Rio Konferansı'nda da geniş yer bulan yeni sürdürülebilirlik anlayışının uzantısı “yeşil ekonomi” den (Rio+20, 111. Bölüm) başka bir şey değildir. Zira *sürdürülebilirlik* kelimesi, günlük hayattaki yaygın kullanımı neticesinde,

neredeys eŖdeęer ölçüde belirsiz ve ölçülemez olan *yeŖil büyüme* ve *yeŖil iŖler* gibi tanımlanması güç çevresel değerlere iŖaret eden *yeŖil* sıfatıyla eŖanlamlı hale gelmiŖtir (Engelman, 2013: 3).

“YeŖil Ekonomi” kavramı, son dönemde epey popüler olmasına karŖın hükümetler, Ŗirketler ve sivil toplum örgütleri tarafından hâlâ ihtiyatla karŖılanmaya devam etmektedir. BM Çevre Programı (UNEP) yeŖil ekonomiyi Ŗöyle tanımlamaktadır: “İnsan refahının ve sosyal eŖitlięin artmasını sağlarken, aynı zamanda çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlıkları önemli ölçüde azaltır. En basit ifadesiyle yeŖil ekonomi düşük karbonlu, kaynak verimliliğine sahip ve toplumsal açıdan katılımcıdır.” UNEP, yeŖil ekonominin büyüme engel teŖkil etmediğinin altını çizmektedir. Bilâkis ekonominin yeŖillenmesi yeni bir büyüme motoru, yoksullukla mücadelede etkin bir strateji vazifesi görmektedir (Renner ve diğerleri, 2012: 11).

Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü’nden Mark Halle, yeŖil ekonominin “geleneksel ekonomiye yeŖil süslerle yapılan bir yeniden düzenlemeden ibaret olmadığını, onlarca yıldır zengin ülkelerde ekonomi anlayıŖına hâkim olandan son derece farklı bir ekonomik örgütlenme ve öncelik belirleme türü olduğunu” (Renner ve diğerleri, 2012: 13) ifade etmektedir. Sürdürülebilir refah idealine ulaŖmak için yeŖil ekonominin sınırlarının oldukça geniŖ olması gerekmektedir. Bu sayede insanlığın öncelikli ihtiyaçları karŖılanacak, onurları korunacak, daha müreffeh yaŖamaları konusunda kendilerine bol miktarda fırsat sunulacak ve her Ŗeyden önemlisi gelecek nesillerin yaŖama hakkına saygı gösterilmiŖ olacaktır (Renner ve diğerleri, 2012: 13).

4.2.1.Yoksullukla Mücadele

Dünya nüfusundaki sürekli artış, eski sorunların gittikçe büyümesine ve daha kronik bir hale gelmesine yol açıyor. Einstein’in dediği gibi, aynı stratejiyi uygulayarak farklı bir sonuç elde etmeyi beklemek yerine yoksulluğu ortadan kaldırmak için yeni bir yol çizmek gerekiyor. Bununla birlikte, geçmiŖte yapılan hataları tekrar etmemek adına, tek bir çözüm yolu olmadığı, arzu edilmesi halinde çeŖitli enstrümanlar yardımıyla yoksulluğun üstesinden gelinebileceği gerçeğini idrak etmek gerekiyor. Bu bölümde, yoksullukla

mücadelede kullanılan ancak maalesef küresel ölçekte itibar görmeyen birbirinden farklı ve modern stratejiler üzerinde durulacaktır.

4.2.1.1.Küresel Açlık

Aynı anda dünyanın iki farklı noktasında iki farklı mevsimin yaşandığını bilinmektedir. Kuzey yarımkürenin kara kışa teslim olduğu saatlerde güney yarımkürede yaz mevsimi yaşanmaktadır. Dünyanın bazı gerçekleri de bu şekilde cereyan etmektedir. Gelişmiş ülkeler obezite ile mücadele ederken, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda açlık, hâlâ küresel bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Küresel açlık sorunu, önemli bir tezadı da beraberinde getirmektedir. Daha önce hiç olmadığı kadar gıda üreten yerküre, yine daha evvel hiç olmadığı kadar açlık sorunuyla karşı karşıyadır. Söz konusu çelişki iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, küresel ölçekte adil bir dağıtım mekanizmasının olmamasıdır. Diğer neden ise, gıda üretiminin çevresel etkilerinin dikkate alınmamasıdır. Birleşmiş Milletler, bu iki sorunla mücadele etme adına açlık sorununu uzun yıllardır gündeminde tutmaktadır. 1996 yılındaki Dünya Gıda Zirvesi'nden sonra 2000 yılında gıda hakkı konusunda özel bir raportör ataması ve bu raportör marifetiyle açlıkla ilgili mücadeleyi yakın takibe alması soruna önemiyet verdiğini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, bilhassa Sahra'nın güneyindeki Afrika'da hem nüfus artışı hem de gıda erişimindeki güçlük, açlığın geldiği son nokta itibarıyla oldukça düşündürücüdür. Diğer taraftan küresel iklim değişikliği, sorunun gittikçe büyümesinde önemli rol oynamaktadır. BM Kalkınma Programı'na göre, 2080 yılında açlık sınırındaki insan sayısının 600 milyon daha artacağı öngörülmektedir. Bu korkunç tabloyu tersine çevirmenin yolu yeşil devrimin bir an evvel uygulanmasından geçmektedir. Gıda güvenliğine yönelik ulusal stratejilerin geliştirilmesi, kadınların daha etkin bir şekilde yeşil ekonominin parçası haline getirilmesi, gıda erişiminde eşitlikçi politikalar izlenmesi gibi faaliyetler küresel boyuttaki açlık sorununun çözümüne katkı sağlayacaktır (Schutter, 2011: XIX-XXII).

BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) Eylül 2010 raporu, dünyada 925 milyon insanın yetersiz beslendiğini açıklamaktadır. Bu rakam, 2009 verilerine nazaran yüzde 7,5 azalma göstermiş olsa da hala arzu edilen seviyede değildir. Dünya genelindeki çocuk ölümlerinin

üçte birinden fazlası yetersiz beslenmeyle ilişkili olduğundan rakam hala çok yüksek seviyelerde seyretmektedir. Yüksek gıda fiyatları ve düşük gelirler, açlık sorununu kırsal bölgelerden şehir merkezlerine de taşımış durumdadır. Dünya genelinde gecekondü nüfusunun her yıl yüzde 1 oranında artmakta ve bu oran kentte yaşayan yoksul insan sayısını doğrudan etkilemektedir (Halweil ve diğerleri, 2011:4).

Küresel açlığı ortadan kaldırmak için başta tarım sektörü olmak üzere sektörün dışındaki ilgili faaliyetlerde büyük bir çaba sarf etmek gerekmektedir. Zira aküferlerin tükenmesi, toprak erozyonu ve iklim değişikliği gıda üretiminin geleceğini tehdit etmektedir. Öncelikle zor olduğu kadar büyük önem arz eden nüfusun dengelenmesi sorunu gündeme alınmalıdır. Nüfus arttıkça tarım arazilerinin giderek parçalandığı unutulmamalıdır. Diğer taraftan, gıda üretim kapasitesini geliştirmeye yönelik etkin yöntemlerden birisi su verimliliğini arttırmak olacaktır. Bu konuda dünya çapında bir kampanya yapılmasının vakti gelmiştir. Bununla birlikte su kıtlığı, aynı zamanda gıda kıtlığı anlamına geldiğinden, ülkeler, birden fazla ürün ekimi konusundaki potansiyellerini bir kez daha gözden geçirmek durumundadır. Kentleşme uğruna tarım alanları feda edilmemelidir. Çeltik tarlaları konusundaki başarılı Japonya örneğinde olduğu gibi tarım alanlarını koruyucu önlemlerden asla taviz verilmemelidir (Brown, 2003: 165-167).

4.2.1.2. Mikrokredi ve Sosyal Girişimcilik

Daha fazla kişinin üretime dâhil olması, sürdürülebilir kalkınmanın başarıya ulaşmasında şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Yoksullukla mücadele konusu tartışılırken “mikrokredi” uygulaması gibi sembolik ama büyük anlam içeren projelerin dile getirilmesi gerekmektedir.

1970’lerin ikinci yarısından itibaren mikrokredi ve mikrofinans kuruluşlarının yoksullukla mücadelede etkin bir rol oynamaya başladığı görülmektedir. Ana hedef kitlesi olarak kadınları tercih eden sektör, kısa sürede küçük iş girişimlerine dahi önemli bir destek sağlamıştır. Her ne kadar kırsal kesimde yaşayan yoksulların kredilere ulaşımında birtakım aksaklıklar yaşanmış olsa da, mikrokredi uygulaması, önemli bir akıma öncülük etmesi bakımından kayda değer bir başarı elde etmiştir (Forte ve diğerleri, 2011: 1996). Sonraları “sosyal girişimcilik” olarak adlandırılan mikrokredi uygulamasının mucidi

Muhammed Yunus, 2006'da Nobel Barış Ödülü'ne lâyık görülmüştür. Kurmuş olduğu Grameen Bankası, Bangladeş'in kırsal kesimlerine kadar birçok yoksula teminatsız kredi sağlamıştır. 2009 yılı itibariyle mikrokredi programının geldiği nokta, aldığı övgüleri hak eder nitelikteydi. Yüzde 97'sini kadınların oluşturduğu yaklaşık 8 milyon insan kredi kullanmaktaydı (Mair ve diğerleri, 2010: 174). Gittikçe büyüyen sosyal girişimcilik hareketine Beyaz Saray da kayıtsız kalmayarak ve Başkan Obama, Mayıs 2009'da yaptığı açıklamayla, Beyaz Saray bünyesinde 50 milyar dolar tutarında bir sosyal İnovasyon Fonu'nun oluşturulduğunu duyurmuştur. Bu açıklama, sosyal girişimcilik ruhunun gelişimine büyük bir katkı sağlamıştır (Mair ve diğerleri, 2010: 173).

Yoksulluğu önleme çabası içerisinde olan sosyal girişimcilerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Altmıştan fazla ülkede iki binden fazla üyesi olan Ashoka Vakfı'nın kurucusu Bill Drayton ve 1977'de "toprağı ve insanı iyileştirme" hedefiyle kurulan Sekem'in kurucusu İbrahim Abouleish bu isimlerden sadece birkaçıdır. Sosyal girişimciler, geleneksel yöntemlerin dışına çıkmak suretiyle statükoya meydan okuyarak yoksullukla mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Farkındalık yaratmakta ve değişimlere ön ayak olmaktadır. Uzun ve meşakkatli bir yol kat eden sosyal girişimcilerin bu azimli tavrı, kamu ve özel sektörün her alanında örnek bir model teşkil etmektedir (Mair ve diğerleri, 2010: 176-183).

4.2.1.3.Çalışma Saatleri

Çalışma saatleri ile ilgili yapılacak birtakım düzenlemeler, yoksulluğu azaltmanın başka bir yolu olarak öne çıkmaktadır. Dünyanın pek çok ülkesinde mesai saatleri haftada 40 saat şeklinde uygulanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygın olarak bu yöntem kullanılmaktadır. Oysa günümüz koşulları mevcut haftalık 40 saat uygulamasının dahi fazla olduğunu, bu sürecin bir miktar daha azaltılması halinde pek çok kazanımın ortaya çıkacağını göstermektedir. Zira son elli yıl içinde meydana gelen teknolojik ilerlemeler ve verimlilik artışı, mesai saatlerinin azaltılması durumunda ortaya çıkacak ekonomik kaybı fazlasıyla telâfi edecek seviyededir. Ayrıca söz konusu değişiklik sayesinde işsizlik sorunu büyük ölçüde çözülecek olmasına rağmen 40 saat mesai uygulamasından vazgeçen ülke sayısı oldukça düşük bir orana tekabül etmektedir. Yeni

Ekonomi Vakfı'nın 2010'da ortaya koyduğu çalışma bir İngiliz'in haftada ortalama 21 saat çalıştığını göstermektedir (Assadourian ve diğerleri, 2012: 52-53).

Jhon de Graaf (2010:293-294), 2008'deki küresel malî krizin ABD'de bazı alışkanlıkları değiştirmeye başladığını söylemektedir. Krizin etkilerini asgariye indirmek isteyen pek çok Amerikalı çalışma saatlerinin azaltılması yoluna gitmiştir. Kamu ve özel sektör, iş akdinin feshi yerine, çalışanlarını izne çıkarmış ya da onlara haftalık yeni bir çalışma programı yapmıştır. Böylece fazla çalışma sürelerini daha bol vakitle ikame eden ve eskisinden daha az kazanan insanlar, sigara, içki ve yemek konusundaki aşırı tüketimi terk etmiştir. Otomobil yerine daha çok yürüme ve bisiklet kullanma alışkanlığı ortaya çıkmıştır. Netice itibariyle daha az otomobil, daha az trafik kazası ve daha az hava kirliliği manasına gelmekteydi. Meselenin hem çalışanları hem de çalışmayanları yakından ilgilendiren iki önemli yönü vardır. Çalışanlar açısından değerlendirildiğinde, mesai saatlerinin azaltılması, daha fazla satın alma gücü yerine daha çok boş zaman anlamına gelmektedir. Çalışmayanlar için ise yeni bir iş imkânı ortaya çıkmaktadır. Bir çeşit modern Robin Hood yöntemi olarak görülen sistem sayesinde zenginlerin fazla satın alma gücü ile fakirlerin fazla boş vakti arasında kısmî bir değiş tokuş öngörülmektedir. Bugün itibariyle yaygın kanaat, zenginlerin hayat standartlarından fedakârlık etmeyi düşünmedikleri yönündedir ancak buna karşılık teşvik edici unsurların varlığını da kabul etmek gerekmektedir. Arkadaşlarının işten çıkarılması yerine daha az çalışıp daha az kazanmayı tercih eden işçilere övgüler yağdıran Başkan Obama, konunun ehemmiyetine vurgu yapmaktadır (Graaf ve diğerleri, 2010: 295-301).

Daha az çalışma saatleri, psikolojik ve fizyolojik açıdan daha sağlıklı bir nesil demektir. Bu sayede insan, ailesine, hobilerine, çevreye daha çok zaman ayırabilecek, sağlıklı beslenerek egzersiz faaliyetlerine ağırlık verebilecektir. ABD ve AB ülkeleri arasındaki farkı dahi ortaya koymaktadır (Graaf ve diğerleri, 2010: 296). Yaşam tatmini konusunda son dönemde yapılan ve ABD'nin on birinci sırada yer aldığı bir araştırmaya göre, ilk dört sırayı Batı Avrupa (Danimarka, Hollanda, Finlandiya ve İsveç) ülkeleri almaktadır. Dünyanın en mutlu ilk dört ülkesinin ortak noktalarından birisi "iş-yaşam dengesine" özen gösterme eğilimi olarak göze çarpmaktadır (Graaf ve diğerleri, 2010: 297). Uzun vadede çalışma saatlerinin yeniden düzenlenmesine yönelik tüm dünyayı kapsayan radikal adımların atılacağı beklenmektedir. Sürdürülebilirlik hedefi

doğrultusunda bu çalışmaya öncelik verilmesi gerekmektedir. Ancak bunun için ilk olarak zihinlerde bazı devrimlerin yapılması icap etmektedir. Meşguliyet ve fazla çalışmanın bir statü göstergesi olmadığı idrak edilmeli ve tüketime endeksli rekabet mantığı terk edilmelidir. Bu büyük devrimin gerçekleşmesi halinde, gezegeni ve insanlığı daha dingin, sağlıklı ve makul bir gelecek beklemektedir (Schor, 2010: 160).

4.2.1.4. Eko-tarım

FAO'nun 2011 tarihli raporu, geleceğe dair iyimser beklentiler içermemektedir. Rapora göre, artan nüfusu beslemek için 2050 yılında gıda üretiminin yüzde 70 arttırılması gerekmektedir. Bu tablo aynı zamanda tarım arazilerinin yüzde 25'inin bozulmasına, yer altı ve yer üstü su kaynaklarının büyük oranda kirlenmesine yol açmaktadır (Mac Donald ve diğerleri, 2012: 285). Rapor, tarım arazilerinin etkin bir şekilde nasıl kullanılması gerektiğini bir kez daha gündeme getirmektedir. Tarım; güneş ışığı, toprak, tohum, besin ve su karışımının sonucundan ortaya çıkan bir sektördür. Son yıllarda ağırlık kazanan yeşil devrim, son üç unsuru milyonlarca çiftçi ve geniş ekim arazileriyle buluşturmuştur. Bu alanda gelişen yenilikler sayesinde son elli yıl zarfında küresel tahıl hasadı yaklaşık üç kat artmıştır. Nüfus artışıyla paralellik seyreden verimlilik, kayda değer miktarda ormanı ve otlığı da korumuş oldu (Postel, 2011: 59). Bu başarıya rağmen, açlık ve yoksulluğun önünü almak adına yeni tohumlar geliştirmenin de ötesine geçmek gerekmektedir. Yıllarca tohum odaklı tarımsal faaliyet gerçekleştirilmenin sebebi, hasadı ve geliri arttırmada nispeten ucuz ve hızlı bir seçenek olarak görülmesidir (Haldweil ve Nierenberg, 2011: 9). Farklı yöntemlerin öne çıktığı son dönemde, tarımsal üretimin verimliliği adına altı temel ilkenin de altı çizilmektedir (Benbrook ve diğerleri, 2011: 263):

- Biyo çeşitliliği sağlamak,
- Doğal sınırlar içinde çalışmak,
- Sorunları derinlemesine araştırıp çözüm önerisi getirmek,
- Toprak verimliliği ve kalitesini aşama aşama arttırmak,
- İnovasyon kapasitesini korumak,
- Kendi kendine yetebilen çözümler üzerinde durmak.

Tarımsal faaliyetler, çevreden bağımsız düşünülmemelidir. Ekosistemler, ormanlar, doğal kaynaklar, yer altı ve yer üstü suları, tarımsal faaliyetlerle doğrudan ilişki içerisinde. Sözgelimi, ormanların yok olması ülkenin hidrolojik dengesini alt üst etmekle kalmayacak, canlı türleri için hayati önemi haiz ekosistemlere de zarar verecektir (Milano, 2011: 10-11). Doğal olarak tarım, çevre ve bilhassa iklim değişikliğiyle ilgili kaygılar yönünden son derece büyük önem taşımaktadır. Karasal karbon tutma ve depolamanın iklim değişikliğine olumlu katkısı anlaşılacak ve salt bu başarılarından dolayı çiftçiler ödüllendirilecektir (Buck ve diğerleri, 2011: 37). Bazı insanlar, ondokuzuncu yüzyılın ünlü düşünürlerinden Thomas Robert Malthus'a referans yaparak, nüfusun gıda arzından daha hızlı büyüdüğüne işaret etmektedir. Bu fikre katılmayanlar ise karşı tez olarak özellikle tarımsal inovasyonlar sayesinde verimliliğin artırılabilirliğini öne sürmektedir. Aynı düşüncüyü FAO, Afrika'yı "uyuyan tarım devi" olarak tanımlayarak ifade etmektedir. Benzer ifadeler yer veren Dünya Bankası da, tarım sektörünün, yaygın kanaatin aksine ekonomik büyümeye liderlik etme potansiyeline sahip olduğunu vurgulamaktadır. Banka'nın iddiasına göre, tarım kaynaklı gayrisafi yurtiçi hâsıla, yoksullukla mücadele bakımından diğer sektörlerdeki gelişmelere nazaran en az iki kat daha etkili bir alternatif ortaya koymaktadır (Rice ve diğerleri, 2011: 213).

Tarımda sürdürülebilir bir gelecek oluşturmak için çok "farklı dünyalar" olduğunu kabul etmek gerekir. İşletmelerin büyüklüğü ya da küçüklüğünden ziyade fiziksel, toplumsal ve ekonomik koşulların ön planda tutmak yararlı olacaktır. Başka bir ifadeyle, "büyük ölçekli tarım küçük ölçekli tarıma karşı" ya da "organik tarım dünyayı besleyebilir mi?" gibi geleneksel tartışmaların ötesinde bir strateji belirlemenin zamanı gelmiştir. Küçük ölçekli gıda üretiminde yatırım sayısını ve kalitesini arttırmaya, yatırımlarda toplumsal cinsiyeti dikkate almaya, daha agro-ekolojik (tarımsal ekolojik) bir yaklaşım benimsemeye, gıda güvencesini sağlamaya yönelik tedbirleri çeşitlendirmeye gayret sarf edilmelidir (Mikhail ve diğerleri, 2012: 259-273).

4.2.1.5.Nüfus Kontrolü

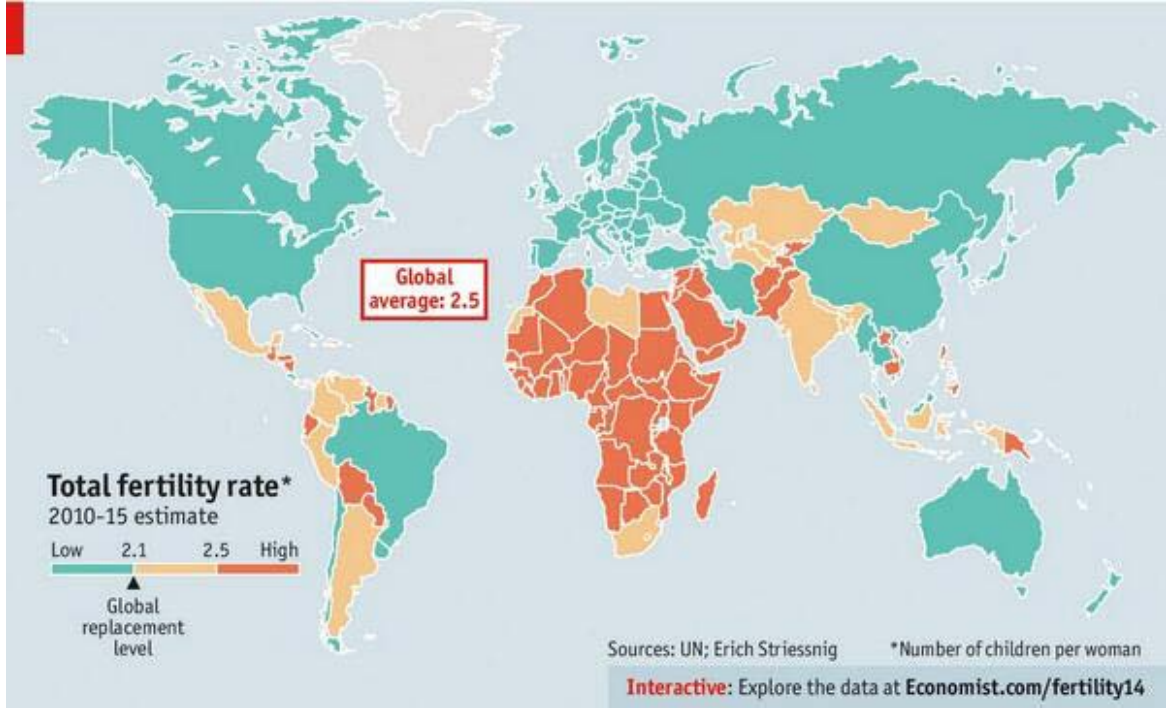
Bugün 7 milyar civarında olan dünya nüfusu hızla artmaya devam etmektedir. Öngörüler, yüzyılın ortasında 9 milyarı bulacağını söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında bugün olduğu gibi uzun vadede de nüfusun birtakım sorunlara yol açacağı kesindir. Nüfusu

kontrol altında tutmanın yoksullukla mücadelede sürdürülebilir refaha katkısı önem arz etmektedir. Küresel servetin geleceği ve dağılımı; iklim, çevre ve doğal kaynakları kullanma kapasitesiyle doğrudan ilişkili bir konudur. Dolayısıyla, gelecekte olması muhtemel aşırı nüfus baskısını bertaraf etmek için bir dizi stratejinin yürürlüğe koyulup uygulanması gerekmektedir (Engelman ve diğerleri, 2012: 203-214):

- Cinsiyet eşitliğini gözetmek suretiyle etkin ve güvenilir doğum kontrol yöntemlerine ulaşılabilirliği sağlamak,
- Herkes için, bilhassa kız çocukları için belirli bir düzeye kadar eğitim hakkını teminat altına almak,
- Fırsat eşitliğini sağlayarak cinsel ayrımcılığı ortadan kaldırmak,
- Çocukların, belirli bir yaş itibariyle eğitim kurumlarında cinsellik eğitimi almalarını sağlamak,
- Çocuk sayısını arttırmayı teşvik edici politikalardan vazgeçmek,
- Nüfus, çevre ve kalkınma arasındaki ilişkiyi ortaya koyan eğitim programlarını okul müfredatına dâhil etmek,
- Çevreye zarar verici faaliyetleri maliyetlendirmek, fiyatlandırmak,
- Nüfusun yaşlanmasını gerekçe göstererek çocuk sayısını arttırmaya yönelik politika üretmek yerine söz konusu doğal sürece uyum sağlamak,
- İnsan Hakları ve İnsani Kalkınma gibi birtakım programlar marifetiyle nüfus artışını önleme bağlamında dünya liderlerini ikna etmek.

Nüfusu planlı bir şekilde kontrol altına alma çalışmalarına karşılık siyasi ve sosyo-kültürel nedenlerden dolayı nüfus artışını destekleyen politikalara da rastlanmaktadır. Sözelimi, 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra Ayetullah Humeyni, Şah'ın başlatmış olduğu aile planlaması programlarını iptal ederek, kadınları, "İslam askerleri" yetiştirmeye teşvik etmiştir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin bazılarında çok çocuğa sahip olmak bir çeşit statü göstergesi, yaşama nedeni olarak algılanmaktadır. Çocuklar, aile ekonomisinin önemli bir parçası ve yaşlılıkta güvence kaynağı olarak görülmektedir (Brown, 2003: 224-225). Ayrıca gelişmiş ülkelerde daha bilinçli hareket eden nüfusun çocuk sahibi olmaktan kaçınmaya çalışması, Avrupa örneğinde olduğu gibi, "gittikçe yaşlanmakta olan kıta" tezinin güçlenmesine neden olmaktadır.

Şekil 3 : 2010-2015 Dünya Ülkeleri Toplam Doğurganlık Hızı

Kaynak: The Economist, Mayıs 2014

Çevre ve sürdürülebilir kalkınma açısından “optimal” bir nüfus tahmini yapmak tartışmalara neden olmaktadır. Doğal olarak, dünya nüfusunun ne kadar olması gerektiğine dair herhangi bir söylemde bulunmak birtakım sakıncalara yol açabilmektedir. Buna karşılık, bugün itibariyle ortalama insan doğurganlığı (ortalama 2,5 çocuğa tekabül etmektedir) dünya nüfusunu sabitleyen doğurganlık oranının (2,3 çocuktan biraz fazla) biraz üzerinde seyretmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, dünya nüfusunun bilhassa çevre ve iklim üzerinde yarattığı baskıdır. Nüfusun, aşırı tüketim ya da tüketim çılgınlığı gibi birtakım olgular üzerinde doğrudan etki yarattığı hususu tartışmalı olsa da nüfus artışı en azından aritmetik olarak tüketimi etkileyecektir. Doğal kaynakların sınırlı olması itibariyle dünya nüfusunun artması yoksulluğu, tüketimi, enerji sarfiyatını da arttıracaktır. Doğal olarak çevre ve iklim söz konusu nüfus artışından olumsuz bir şekilde etkilenecektir. Son dönemde azalma eğiliminde olan doğurganlık hızında kültürel normlar da büyük önem taşımaktadır. Sözelimi gelişmiş ülkelerde iki çocuk kültürel bir ideal olarak göze çarpmaktadır. Ancak yakın gelecekte iklim değişikliği, gıda ve enerji fiyatlarına bağlı olarak bu kültürel normların hangi yönde seyredeceğini şimdiden kestirmek mümkün değildir. Nüfusun kontrol altına alınmasını isteyenlerin bu konuda insanlardan geniş çaplı bir destek görmesi zor gibi gözükmektedir. Ancak yine de bu amaç

uğrunda ısrarcı olmak, gezegenin geleceği ve sürdürülebilirlik açısından büyük bir anlam içermektedir (Engelman ve diğerleri, 2010: 61-69).

4.2.2.Çevre Kirliliği ve İklim Değişikliği

Çevre kirliliği ve iklim değişikliği konusunda uluslar arası toplum acil eylem planlarını gündeme taşımaktadır. Ortaya atılan çözüm önerileri arasında “ağaç dikmek” gibi geleneksel yöntemlerin yanı sıra “yeşil meslekler” başlığı altında son derece modern teknikler de yer almaktadır. Sağlam bir irade neticesinde olumlu sonuç almaya uygun söz konusu yöntemlerin bazıları bu başlık altında detaylı olarak ele alınacaktır.

4.2.2.1. Yenilenebilir Kaynaklar

İklim değişikliği ve enerji politikaları söz konusu olduğunda, yenilenebilir enerji ile ısıtma ve soğutma politikası genellikle ikinci plana itilmektedir. Isıtma ve soğutma faaliyetlerinde kullanılan enerjinin büyük bir kısmı fosil yakıtlardan gelmektedir. (Sawin ve diğerleri, 2009: 243). Henüz arzu edilen seviyeye ulaşmamış olsa da yenilenebilir enerjinin hızla yayıldığı görülmektedir. 1995’te 7 milyar ABD doları tutarında olan yatırımlar on beş sene içerisinde büyük bir ivme kaydederek 2010’da 243 milyar dolara ulaşmıştır. Yatırımların muhteviyatı incelendiğinde en fazla yatırım rüzgâr enerjisine (96 milyar dolar) yapılmıştır. Rüzgâr enerjisini ise 89 milyar dolarlık yatırımla güneş enerjisi takip etmektedir (Renner ve diğerleri, 2012: 17-18).

Dünya, iklim değişikliği ve çevre kirliliğinden kaynaklanan küresel tehdidi asgariye indirmek için yenilenebilir kaynakların büyütülmesi gerektiğine inanmaktadır. Buna karşılık bazı analistler, sadece nükleer enerji, büyük ölçekli su gücü veya karbon tutma ve depolama imkânı olan dev kömür tesislerinin dahi, küresel enerji ihtiyacının karşılanmasında yeterli olacağını iddia etmektedir (Sawin ve Moomaw, 2009:251). Ancak tamamen büyüme üzerine kurgulanmış mevcut küresel ekonomik sistem, sınırlı ve kirlitici fosil yakıtlara daha çok gereksinim duymaktadır. Başka bir ifadeyle mevcut sistem, sınırlı sayıdaki fosil yakıtlara sınırsız miktardaki işgücünden daha fazla önem vermektedir. Dolayısıyla bu sarmal, yeşil ekonomiye geçişin önünü tıkamaktadır. Başka bir sorun ise, yenilenebilir enerji odaklı sürdürülebilir bir ekonominin, geniş bir coğrafyayı hedef

almaktan imtina etmesidir. Oysa böylesi bir proje, “azınlık için yeşil” politikalara değil, bilâkis “herkes için yeşil” stratejisine ihtiyaç duymaktadır (Renner, 2012: 16-17).

4.2.2.2.Elektrikli Araçlar

Princeton Üniversitesi’nden çevre bilimci Stephen Pacala’nın yaptığı bir araştırmaya göre (Assadourian ve diğerleri, 2010:8), nüfusun yüzde 7’sini oluşturan dünyanın en zengin 500 milyon insanı, küresel CO₂ salınımının yarısından sorumludur. Karbondioksit salınımının yüzde 6’sı ise dünyadaki en yoksul üç milyar insandan kaynaklanmaktadır. Bu çarpıcı istatistik, ekoloji dostu elektrikli araç kullanımını bir kez daha gündeme getirmektedir.

Enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, çevre iklim değişikliği konusundaki kaygılar fosil yakıtlar yerine alternatif ulaşım sistemlerine olan ilgiyi arttırmaktadır. Son dönemde oldukça rağbet gören elektrikli otomobiller, bilhassa egzoz borusundan çıkan sıfır emisyon avantajıyla büyük dikkat çekmektedir (Harti ve diğerleri, 2009: 195). Elektrikli otomobillerin yaygınlaşması, yerkürenin soğuması açısından büyük önem taşımaktadır. Zira bu dönüşüm, küresel ısınmanın en önemli iki nedeni olan CO₂ ve siyah karbon (fosil yakıtların tam olarak yakılmaması sonucu oluşmakta ve özellikle dizel motorlardan kaynaklanmaktadır) emisyonlarını büyük oranda azaltacaktır (Clare ve diğerleri, 2009: 93). Uluslararası şirketler elektrikli araç üretimine ağırlık vermeye başlamış olsa da, siyasî irade eksikliği ve mevcut batarya teknolojisi, sektörün yaygınlaşmasını geciktirmektedir. Oysaki elektrikli araçlar, sağladığı sayısız avantajlar sayesinde, gelecekteki ulaşım sisteminin en önemli parçasını oluşturmaktadır (Harti ve diğerleri, 2009: 199-200).

4.2.2.3.Ağaç Dikmek

Gezegeni soğutma ve küresel ısınmayla mücadele konusunda ağaçlar çok büyük bir potansiyele sahiptir. Dünya genelindeki 4 milyar hektarlık ormanlar ve 5 milyar hektar büyüklüğündeki otlaklar, sahip oldukları bitki örtüsü ve kök sistemleri sayesinde büyük çaplı karbon rezervleri oluşturmaktadır. Ormanların ve otlakların büyümeye devam etmesi, atmosferdeki karbon miktarı ve iklim değişikliğinin azaltılması hususunda büyük rol oynamaktadır (Scherr ve diğerleri, 2009: 67).

Ağaçlandırma konusunda global ölçekte büyük bir seferberlik başlatılmış durumdadır. Siyasî iradeden sivil toplum örgütlerine kadar hemen herkes ağaç dikme kampanyalarına öncülük etmektedir. Afrika için hâlâ gündemde olan “Yeşil Çin Seddi” (Afrika Birliği ve Avrupa Birliği’nin uhdesinde, Sahra Çölü boyunca, Senegal’den Cibuti’ye kadar 7 km uzunluğunda ve 15 km genişliğinde) ve BM Çevre Programı’nın başlattığı “Gezegen İçin Ağaç Dikin: Milyar Ağaç Kampanyası” (yaklaşık 12 milyar ağaç dikilmesi planlanmaktadır) projeleri, söz konusu yeşil seferberliğin örnekleri olarak öne çıkmaktadır. Gezegeni yeniden yeşillendirme faaliyeti, birçok sosyal ve çevresel fayda sağlamaktadır. Ağaçların, sıcaklığı ve dolayısıyla buharlaşmayı azalttığı bilinen bir gerçektir. Bunun yanında karbon tutmakta ve biyo çeşitliliği arttırmaktadır. İnsanlar ve hayvanlar için besin üretmektedir. Sosyal fayda itibariyle evlerdeki gıda güvenliğine olan katkısı yadsınamaz. Açlık, yoksulluk ve çocuk ölümlerinin asgariye indirilmesinde önemli bir misyon üstlenmektedir (Reij ve diğerleri, 2011: 132-134). Doğal olarak ağaç dikme konusundaki küresel istek ve arzu her geçen gün bir miktar daha artmaktadır.

Ağaç dikmek kadar orman sahalarını korumaya yönelik teşviklerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Sözgelimi, gelişmekte olan ülkelere ormanları koruma konusunda daha hassas olmaları halinde ödeme yapılması olasılığı uluslar arası toplumun gündemine yerleşmiştir. Diğer bir teşvik unsuru ise, orman sahasına zarar vermeden tarım ve orman ürünlerini yetiştirmeye yönelik “ürün sertifikasyonu” projesidir. Bununla birlikte, ormanların ve otlakların yerel kullanım hakkını güvence altına alarak, yerli halkın kullanım konusundaki bilinç düzeyini arttırmak da büyük önem taşımaktadır. Zira tüm insanlığın ortak değerleri olan ormanlar, saymakla tükenmeyen faydaları itibariyle korunmayı hak etmektedir (Scherr ve diğerleri, 2009: 69).

4.2.2.4.Kamu Müdahalesi

Çevre ve toplum, eski tedbirlerin yetersiz kaldığını, iklimle mücadelede yeni stratejiler geliştirmek gerektiğini göstermektedir. Öncelikli konuların başında ise kamu ve özel sektör faaliyetlerinin yeniden konumlandırılması gelmektedir. 1992’deki ilk Rio Konferansı’ndan bu yana serbest pazar ekonomisi, piyasanın yeşillenmesi adına hatırı sayılır miktarda zaman ve enerji harcamıştır. Tam bu noktada çok önemli bir ayrıntı gözden kaçırılmış veya hiç dikkate alınmamıştır. Liberal ekonomide pazar güçleri, ancak

ve ancak doğru bir şekilde düzenlendiğinde işlemektedir. Aksi takdirde haddini aşan her şey gibi tam zıddına dönerek, birtakım “dışsallıklar” meydana getirmek suretiyle sosyal adaletsizliğe yol açabilmektedir. Bu yirmi yıl içerisinde dünya, kamusal insiyatifin sorumluluktan tamamen kaçmaya çalıştığına şahit olmuştur. Ancak zaman, kamu politikalarının artık işlevsel olması gerektiğine hükmetmektedir. Pazarı yeniden şekillendirmek, küresel ekonomik güçleri “dizginlemek” adına eskiye nazaran daha fazla kamu politikasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi ideali, kusursuz olmasa da aşağıdaki gibi bazı kamu politikalarını zorunlu kılmaktadır (Renner ve diğerleri, 2012: 32-35):

- **Yeşil İnovasyon:** Bu ağı genişleterek işbirliği yapmak,
- **“Top Runner Programı” – Küresel Birinci:** Farklı üyelerden müteşekkil bir danışma kurulu marifetiyle çeşitli ürünler için verimlilik standartları getirmek ve o ürünlerin pazarlanmasını teşvik etmek,
- **Yeşil Finans:** Verimli yeşil ürünler, maliyetleri nedeniyle verimsiz ürünlere göre daha az tercih sebebidir. Bu durumu ortadan kaldıran kamusal yeşil finans programlarına ağırlık vermek,
- **Dayanıklılık, Tamir Edilebilirlik, Geliştirilebilirlik:** “Kullan ve at” ürünler yerine daha uzun ömürlü ürünlerin Pazar imkânını arttırmak,
- **Enerji ve Malzeme Verimliliği:** Enerji ve malzeme verimliliğine ağırlık veren şirketleri sübvans etmek,
- **Sürdürülebilir Refah Adına Fiyatlandırma:** Zorunlu tüketimi teşvik edici, aşırı ve lüks tüketimi engelleyici fiyatlandırma sistemi getirmek,
- **Çalışma Saatlerinin Azaltılması,**
- **Ekonomik Demokrasi:** Üretim sektöründe katılımcı demokrasiyi teşvik etmek.

Bazen süreç çok hızlı ilerler ve zorlayıcı tedbirler almak kaçınılmaz hale gelebilir. İklim değişikliği hususunda kritik eşik aşılmış gibi görülmektedir. Bilhassa son yirmi yıl içerisinde artan sera gazı emisyonu, artık zamanın insanlık aleyhine işlemekte olduğunu göstermektedir. Konunun uzmanları tarafında yapılan bitmez tükenmez uyarıların üzerinden yirmi yılı aşkın bir süre geçmiş bulunmaktadır. İnsan kaynaklı ısınmanın izleri eskisinden çok daha net bir şekilde gezegeni tehdit etmektedir (Engelman, 2009: 301). Bu süre zarfında gelinen nokta insanlığı tatmin etmemiş olacak ki, kaybedilen zaman ve

uygulanan politikalara yönelik eleştiriler ve huzursuzluk emareleri gittikçe artmaktadır. Kamu politikalarının çok daha etkin ve zorlayıcı tedbirler alması gerektiği yönünde ortak ve güçlü bir ses yükselmektedir. Nitekim sürdürülebilir kalkınma, “görünmez el”in yol açtığı sorunları ortadan kaldırma ve piyasadaki aksaklıkları giderme konusunda kamu erkinin etkin bir rol oynaması gerektiği düşüncesine dayanır. Aksi takdirde, “bedavacılık” ve “mahkûmlar açmazı” gibi tartışmalarda olduğu gibi, sağlıklı çevre şeklindeki küresel ölçekli kamusal malın üretimi sekteye uğrayacaktır. Küresel iklimin korunması konusunu da bu bağlamda değerlendirmek gerekir (Bal, 2013: 208).

4.2.2.5. Biyolojik Çeşitlilik

İklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik üzerinde akıl almaz bir baskı kurmaktadır. Son 10 bin yıl içerisinde iklim, uygarlığın gelişimiyle paralel bir seyir izlemiştir. Ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik bu istikrarlı sürece uyum sağlamıştır. Ancak artık iyimser bir tablo çizilmemektedir. Zira dünya, sanayileşme öncesi döneme nazara 0,75 santigrat derece daha sıcak ve buzullar küçülme eğilimindedir. Özellikle Kuzey Kutbu’nda hızla eriyen buzullar, iklim değişikliği ve ekosistemler hakkında ciddi işaretler vermektedir. Birçok bitki türünün yaşam döngülerindeki zamanlamalar değişmekte, bitki ve hayvan türlerinin yayılma alanları farklılaşmaktadır (Lovejoy ve diğerleri, 2009: 113-114).

1992 tarihli Rio Zirvesi’nde Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’ni (BÇS) imzalayan liderler, taahhüt ettikleri birtakım şeyleri gerçekleştirememiştir. Yerküre, çok az başarılı uygulama dışında biyolojik çeşitlilik itibariyle iyi bir sınav vermemiştir. Hazar Kaplanı, Pirene dağ keçisi, siyah gergedan gibi yakın tarihin aşına olduğu türler birer birer yok olmaktadır. Bununla birlikte tehlike çanları çalmaya devam etmektedir. Uluslar arası Doğa Koruma Birliği’nin hazırladığı “Tehlike Altındaki Türler Kırmızı Listesi” nesli tükenme riskiyle karşı karşıya olan yedi kategoride ölçüm yaparak biyolojik çeşitlilikle ilgili tehlikeli senaryoyu tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Sınıflandırmaya dâhil edilen 35 bin omurgalının yaklaşık beşte biri ölüm kalım mücadelesi vermektedir. Son otuz yıl zarfında, yılda ortalama 52 canlı türü daha adım adım tükenişe doğru yaklaşmaktadır. Söz konusu trajedinin nedenleri arasında yaşam alanı (habitat) değişikliği, aşırı avlanma ve tüketim, çevre kirliliği, istilâcı unsurlar ve iklim değişikliği gelmektedir (Normander ve diğerleri, 2012: 289-290). Biyolojik çeşitliliğin gittikçe azalması, bir gün sıranın

insanoğluna da geleceğini göstermektedir. Doğal olarak, daha fazla değişiklik yaşanmaması adına acil eylem planını devreye sokmak gerekmektedir (Lovejoy, 2009: 119).

Alınması gereken öncelikli tedbirlerin başında, özellikle gelişmiş ülkelerde mevcut kişi başına düşen tüketimi azaltmak gelmektedir. Bu sebeple, başarıyı ekonomik büyümeyle, ekonomik büyümeyi de tüketimdeki artışla lme alışkanlığından vazgeçmek gerekmektedir (Normander, 2012: 301).

4.2.2.6.Yeşil Meslekler

Gezegeni iklimden koruma ve düşük karbonlu bir dünyada yeni bir ekonomi oluşturma çabası, farklı endüstrilerin ve iş kollarının gelişmesine imkân sağlayacaktır. “Yeşil Meslekler” olarak adlandırılan söz konusu iş kollarının sayısı bugün bile artmaktadır. Özellikle yenilenebilir enerji sektörü, yeşil ekonominin yeni mesleklerine öncülük etmektedir. Dünya genelinde bu sektörde faaliyet gösteren kişi sayısının yaklaşık 2,3 milyon dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. 300 bin kişiye iş olanağı sağlayan rüzgâr enerjisine karşılık, güneş enerjisi sektöründe bu rakam 600 bin kişiye ulaşmaktadır (Renner ve diğerleri, 2009: 201-202). Yeşil ekonominin enerji endüstrisi bu anlamda büyük bir fırsat sunmaktadır. şüphesiz fosil yakıtlar yok oldukça, yeni ekonomi modelinin altyapı gereksinimleri de büyük olacaktır. Ancak mevcut ekonominin altyapı imknlarından gelecekte de istifade etmek mümkün olabilecektir. Sözgelimi doğalgaz boru dağıtım ağı, yeşil ekonomide hidrojen sevkiyatı için kullanılabilir. Yeşil ekonominin, özellikle gelişmekte olan ülkeler adına önemli bir kazanım olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. İthal petrol kullanımı yerine yeni enerji kaynakları ve dolayısıyla yeni istihdam alanları ortaya çıkacaktır. Her ülkenin rüzgâr ve güneş enerjisine sahip olması, fosil yakıtların ekonomi üzerindeki baskısına son verecektir (Brown, 2003: 96-97).

Henüz kayıtlara geçmeyen bazı işkollarının yarattığı istihdamı da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sözgelimi, geri dönüşüm ve yeniden üretim sektörünün dünya genelindeki kapasitesi tam olarak bilinmemektedir. ABD’de yaklaşık 1 milyon kişinin bu alanda faaliyet gösterdiği, geri dönüşüm endüstrisini daha yoğun kullanan Batı Avrupa ve Japonya’da ise bu sayının çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bununla

birlikte orman endüstrisinin yeşil ekonomiye büyük bir katkı sağlayacağı ve sadece bu alanda 1 milyardan fazla kişinin geçimini temin edebileceği düşünülmektedir. Sonuç itibarıyla yeşil meslekler büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak kamu ve özel sektörün yeterli Ar-Ge faaliyeti ve yatırım heyecanı, yeni ekonomi modelinin geleceğini belirleyecektir. Maaşların iyileştirilmesi, sosyal güvence, saygınlık, bazı iş kolları için teknik beceri programları gibi kamu ve özel sektör kaynaklı çabalar, büyük bir potansiyelin harekete geçirilmesi adına önem taşımaktadır (Renner ve diğerleri, 2009: 204-207).

Tablo 10: Eko-Ekonomide Gelişecek Meslekler

Meslek	Tanım
Rüzgâr Meteoroloji Uzmanları	Rüzgâr Meteoroloji Uzmanları, yeni enerji ekonomisinde şimdi petrol jeologlarının oynadığı rolü oynayacaktır.
Aile Planlaması Ebeleri	Dünya nüfusunun kısa sürede stabilize edilmesi için, aile plânlaması ebelerine ihtiyaç duyulacaktır.
Ormancılar	Dünyayı ağaçlandırmak için hangi türlerden, nereye, ne kadar dikileceği konusunda profesyonel yönlendirmeleri gerektirecektir.
Hidrologlar	Su kıtlığı arttıkça, havza yönetimi, su kaynakları ve su verimliliği konusunda danışmanlık verecek hidrologa talep artacaktır
Geri Kazanım Mühendisleri	Ayıtıları kolayca dağıtılabılır ve tamamen geri kazanılabilir şekilde tasarlayacak mühendislik uzmanlık alanı ortaya çıkacaktır.
Kültür Balıkçılığı Veterinerleri	Bugüne kadar veterinerler, ya büyük ya da küçük hayvanlar konusunda uzmanlaşmıştır, ancak önümüzdeki on yılda balık çiftliğinin sığır üretimini yakalayacağı düşünülürse, su veterinerleri talebi oluşacaktır.
Ekoloji Ekonomistleri	Ekonominin temel prensiplerinin ekonomik plânlamaya ve politika oluşturmaya dâhil edileceği netleştikçe, ekologlar gibi düşünebilen ekonomistlere olan talep artacaktır.
Jeotermal Jeologları	Dünyada geniş alanların hem ısınma hem elektrik için jeotermal enerjiye geçmeleri durumunda, jeotermal jeologları talebi tirmanacaktır.
Çevre Mimarları	Mimarlar ekolojinin ilkelerini öğrenerek, bunları çalıştığımız ve yaşadığımız binalar için uygulayacaklardır.
Bisiklet Makine Ustaları	Dünya taşımacılık ve egzersiz için bisiklete geçişyaptıkça, bisiklet makine ustaları ihtiyacı artacaktır.
Rüzgâr Türbini Mühendisleri	Önümüzdeki yıllarda milyonlarca rüzgâr türbini kurulacağından, rüzgâr türbini mühendisleri talebinde önemli bir artış görülecektir.

Kaynak: Brown, 2003:93

4.2.3. Tüketici Eğilimleri

Sürdürülebilir kalkınmayı doğrudan etkileyen faktörlerden birisi de tüketici eğilimleridir. İnsanoğlu, aynı zamanda tüketici sıfatıyla; doğanın, teknolojinin,

sanayileşmenin, üretimin ve tüketimin odağında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu bölümde; eğitimden sağlığa, dinsel yaklaşımlardan sürdürülemez birtakım davranışlara kadar bazı tüketici eğilimleri mercek altına alınacaktır. Yeşil ekonomi hareketine katkı sağlayan ya da engel teşkil eden tüketici davranışları üzerinde durularak dünya genelinde ortaya çıkan örneklerden bahsedilecektir.

4.2.3.1.Obezite

Sürekli büyüme güdüsüyle hareket eden küresel ekonomik modelin insan hayatındaki tezahürlerinden birini obezite oluşturmaktadır. Sürekli artış gösteren vaka sayısı, bir taraftan modern tüketici eğilimlerini yansıtırken bir taraftan da sağlıksız bir toplumun varlığına işaret etmektedir.

Dünya genelinde aşırı ölçüde tükenen ve bunun doğal bir sonucu olarak aşırı miktarda kilolu insanların sayısı milyardan fazladır. Yetersiz beslenen ve açlıkla mücadele eden insan sayısı da milyar civarında seyretmektedir (Brown ve diğerleri, 2003: 28). Peter Kopelman, şişmanlığa kozmetik bir problem nazarıyla bakılmaması gerektiğine, sözkonusu olgunun küresel refahı tehdit eden bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir (Brown ve diğerleri, 2003: 28). Modern şehir hayatının bir gerçeği olarak karşımıza çıkan obezite, birçok sağlık sorununu da tetiklemektedir. Artan kilolar, yaşam süresini ciddi oranda düşürmektedir. Bu konuda yapılan bir araştırma, her 0,45 kilogram fazlalığın 26 yıllık periyotta ölüm riskin yüzde 1 arttırdığını göstermektedir (Kopelman, 1997'den aktaran: Brown, 2003: 28). Bununla birlikte, şişmanlığın hareket kabiliyetini kısıtladığını ve hayat standardını büyük ölçüde düşürdüğünü de kabul etmek gerekmektedir. Şehirde yaşayan modern tüketici profilini bire bir yansıtan bu olgu, çevreyi ve iklimi önemseyen yeşil ekonominin çözmekle yükümlü olduğu sorunlar arasındadır.

4.2.3.2.Yeşil Din ve Ritüeller

Tüketici eğilimlerini şekillendiren unsurlardan biri de din faktörüdür. Yeni sürdürülebilirlik kültürünün olgunlaşmasında dinî hassasiyetleri ön planda olan insanlardan –ki istatistiklere göre her beş kişiden dördü öyle olduğunu iddia etmektedir – istifade edilebilir. Geçmişte, birtakım hadiselerde (ABD'deki ırkçılık karşıtlığı, Nikaragua'daki

Sandinista hareketi vb.) din faktörünün çok önemli rol oynadığı görülmektedir. Son dönemde dinlerin ve ruhanî liderlerin çevre konusundaki hassasiyeti dikkat çekmektedir. Yapılan anketler de, dinsel aktivizmin dünya ölçeğinde geniş kabul gördüğüne işaret etmektedir (Gardner ve diğerleri, 2010: 38-39).

Tablo 11: Tüketim Konusunda Seçme Dinsel Yaklaşımlar

Din	Yaklaşım
Bahailik	"Her konuda ılımlılık iyidir. Bir şey abartılırsa, kötülük kaynağı olur." Bahauallah, Bahauallah Tabletleri."
Budizm	"Bu dünyada her kim bencilce arzularını yenerse kederi onu tıpkı bir lotus çiçeğinden damlayan sular gibi terk eder." (Dhammapada, 336)
Hıristiyanlık	"Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez... Siz hem Tanrı'ya hem de paraya kulluk edemezsiniz." (Matta, 6: 24)
Konfüçyusçuluk	"Aşırılık ve eksiklik eşit ölçüde kusurludur." (Konfüçyus, XI, 15)
Hinduizm	"Arzulardan tamamen sıyrılan, özlemsiz yaşayan kişi huzura ulaşır." (Bhagavad Gita, II.71)
İslam	"Yiyin, için, ama aşırıya kaçıp israf etmeyin. O, israfı sevmez." (Kuran, 7-31)
Musevilik	"Bana ne fakirlik verin, ne de zenginlik." (Meseller, 30: 8)
Taoculuk	"İhtiyacı kadarına sahip olduğunu bilen kişi zengindir." (Tao Te Ching)

Kaynak: Gardner ve diğerleri, 2010: 42

Ritüeller, tüketici kültürlerinin yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır. Gezegen, ritüellerin şekillendirdiği tüketim alışkanlıklarına dair sayısız örneklerle doludur. Araştırma firması The Wedding Report, ABD'deki düğünlerin yaklaşık 60 milyarlık bir seremoni olduğuna dikkat çekmektedir. Cenaze merasimleri de tıpkı düğünler gibi hatırı sayılır miktarda maliyet gerektirmektedir. "Kara Cuma- Black Friday", ABD'de alışveriş çılgınlığının sembolü haline gelmiştir. İnsanların kitleler halinde mağazalara hücum ettiği bu günde popüler bir alışveriş ritüeli yaşatılmaktadır. Özetle, ritüellerin ve tabuların, insan doğasının vazgeçilmez bir parçası olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Buna karşılık, insan davranışlarına önemli ölçüde yön veren pratiklerden mümkün mertebe yararlanmak icap etmektedir. Bilhassa inançsızların manipülasyonlarına kapalı olan dinî eğilimler, sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının yerleşmesi ve çevre hassasiyeti itibariyle gelecekte mühim bir rol oynayacaktır (Gardner ve diğerleri, 2010: 52-59).

4.2.3.3. Kanaatkâr Toplum- Post Tüketicilik

İngiliz iktisatçı Paul Ekins, (Assadourian ve diğerleri, 2010: 12), tüketiciliği, "sayıca giderek artan ve çeşitlenen mal ve hizmetlere sahip olup, onlardan faydalanmanın

temel kültürel hedef olduğu ve bireysel mutluluğa, sosyal statüye ve ulusal başarıya ulaşmanın en emin yolu kabul edildiği” bir yönelim olarak tanımlamaktadır. Ekins, yapmış olduğu tanımlamada herhangi bir ölçü belirtmemektedir. Oysa günümüz tüketici profili, her yönüyle aşırılığı bünyesinde barındırmaktadır. Yirmibirinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük ivme kaydeden “kullan-at ekonomi modeli” (çabuk yıpranıyorsa çabuk at ki, ekonomi daha hızlı büyüsün), modern tüketici kimliğinin oluşmasında önemli rol oynamıştır (Brown, 2003:126). Mutlu olmak için sürekli tüketme eğilimi adeta insanların genlerine işlenmiş, küresel ekonominin büyümesi kadar bugünkü sorunların çoğalmasına da hizmet etmiştir. Ancak küresel iklim değişikliği ve çevre sorunları, artık bu anlayışın değişmesi gerektiğini göstermektedir.

Bugünkü sorunların kaynağını teşkil eden aşırı tüketim hırsı, kanaatkâr bir toplum idealiyle aşılabilecektir. İnsanlara daha az olanın, daha çok olduğunu göstermek gerekmektedir. Kadim bir felsefe, açgözlülük ve servet avcılığının insanoğlunun içinde var olan sadelik ve huzur duygusunu yok ettiğini söylemektedir. Sadelik her zaman için geçer bir akçe olmuş ve iyi yaşamın ön koşulu olarak benimsenmiştir. Dün olduğu gibi bugün de sadelik duygusunun izinden gitmek suretiyle post-tüketici kültürler yaratılabilir. Dünyanın muhtelif coğrafyalarında bu kültürün izlerine rastlamak hâlâ mümkündür. Hindistan’da fakir yerliler sürdürülebilir yaşam tarzlarını muhafaza etmeye teşvik edilirken Kolombiya’da köylüler son derece iptidai yöntemlerle çorak savanlarda orman oluşturmaya çalışmaktadır. Danimarkalı Jan Gehl, bisiklet ve yaya kültürünü genişletmek için çaba sarf ederken, Oregon’daki mahalle sakinleri birtakım aktivitelerle eski şehir yaşantılarına yeniden sahip olmanın peşinde koşmaktadır. Bütün bu faaliyetlerin ortak bir hedefi vardır: Aşırı tüketimin sebep olduğu bireysel yaşamı terk ederek daha huzurlu, daha samimi bir toplumun temellerini atmaktır (Andrews ve diğerleri, 2010: 303-313).

Toplum ve insanı yeniden inşa etmek için birtakım şifreleri doğru okumak gerekmektedir. İnsanı kanaat sahibi yapmak, aşırılıkları bertaraf edeceği gibi kendiliğinden bir bolluk ekonomisi oluşturacaktır. 2010 yılında “Plenitude” adlı kitabını yayımlayan sosyolog Juliet Schor (Assadourian ve diğerleri, 2012: 55), söz konusu ekonominin varlığına işaret etmektedir. İnsanların ürünlerini kendilerinin temin etmesi, eşyayı daha uzun süre koruması ve kullanması, “kullan-at” ekonomi mantığı yerine tamir ederek kullanıma devam etmesi bolluk ekonomisinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu aynı

zamanda ekonominin kontrollü olarak küçülmesi anlamına gelir ki, bu adım, güncel küresel sorunların çözümünde önemli bir rol oynayacaktır.

Tüketici davranışlarını değiştirmek oldukça zor bir süreç gerektirecektir. 2. Dünya Savaşı yıllarında, Amerika'da, hanelerde tüketilen sebze ve meyvenin yaklaşık yüzde 40'ı yine aynı hanelerde üretilmekteydi (Assadourian ve diğerleri, 2012: 57). Küçük ama son derece vurucu bu ayrıntı, üretim ve tüketim alışkanlıklarımızın son elli yıl içerisinde geçirdiği değişimi çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir. Ancak bu eğilimi tersine çevirmek ve hiç vakit kaybetmeden yeni bir tüketici profili oluşturmak gerekmektedir. Zira sürekli ve aşırı ölçüde tüketme güdüsüyle hareket eden insanoğlu, sadece eşyayı değil, doğayı ve dünyayı da tüketmektedir.

4.2.3.4.Sürdürülebilir Gelecek: Çocuk Eğitimi

Küresel ısınma, çevre kirliliği, yoksulluk gibi küresel boyuttaki sorunlara karşın hemen her düzeyde eğitim sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda eğitimin niteliği kadar verildiği yaş da büyük önem taşımaktadır. Bilhassa erken yaşta çocuk eğitimi, daha sürdürülebilir bir gelecek adına tercih sebebi olabilmektedir. Yapılan araştırmalar, insan beyni ve biyolojik süreçlerin hızla geliştiğini ve insanların ilkökul öncesi aldıkları teorik ve pratik bilgilerin ömür boyu benimsendiğini göstermektedir. Kişilik gelişiminde, bu dönemin büyük rol oynadığına dikkat çeken bilim adamları, sağlıklı bir geleceğin doğru bir eğitimle mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla insan hayatının ilk yılları, doğa sevgisi ve sürdürülebilirliğe yönelik alışkanlıklar edinme konusunda bulunmaz bir fırsattır. Okul müfredatı ve pedagojik ilkelerin sürdürülebilirlik eğitimine yönelik olması gerekmektedir. Bu alandaki personel eğitimi ve ebeveynlerin sürece katılımı da erken yaşta çocuk eğitimine önemli katkı sağlayacaktır. Ancak her şeyden önce, uygulanacak programın sistemli ve içerik itibarıyla de sorumluluk alma esasına dayalı olmasına dikkat edilmelidir. Özellikle son dönemde oldukça popüler hale gelen 7R yaklaşımı (reduce, reuse, recycle, respect, reflect, repair, responsibility), bu bağlamda değerlendirilebilecek eğitim metotları arasında sayılabilir (Samuelsson ve diğerleri, 2010: 95-98):

- **Azalt (reduce)**, çocukların aşırı tüketim eğiliminde vazgeçmelerini hedeflemektir.
- **Tekrar kullan (reuse)**, çocukları, eşyayı uzun süre kullanmaya teşvik etmektir.
- **Geri dönüşümlü kullan (recycle)**, çocukları, kullandıkları eşyanın yeniden üretime dönebileceği konusunda bilinçlendirmektedir.
- **Saygı duy (respect)**, çocuklara, doğaya saygı duyanın ona kötü davranmama adına önemli olduğu anlatılmaktadır.
- **Üzerinde düşün (reflect)**, çocukları, olacaklar konusunda düşünmeye ve tedbir almaya sevk etmektedir.
- **Onar (repair)**, çocuklara, eşyayı özenli kullanmanın önemi vurgulanmaktadır.
- **Sorumluluk sahibi ol (responsibility)**, çocukların sorumluluk duygularının geliştirilmesi halinde pek çok şeyin daha kolay olacağına işaret etmektedir.

4.2.3.5.Sürdürülemez Davranışlar

Sürdürülebilir ekonominin önündeki engellerden bir tanesi mevcut tüketim kültürüdür. İnsanları, ait oldukları kültür biçimlendirmektedir. Zamanla “doğal” hale gelen kültürel normlar, onlardan vazgeçmek gerektiğinde neredeyse imkânsız hale gelebilmektedir. Öyle ki, tüketim çılgınlığının ciddi boyutlara ulaştığı günümüzde insanlardan tüketim faaliyetlerine ara vermelerini istemek, nefes almaların engel olmak manasına gelebilmektedir. Dolayısıyla kültürleri dönüştürmek oldukça meşakkatli bir çaba gerektirmektedir. Artık sürdürülemez düzeye erişmiş olan bugünkü tüketici eğilimleri için de aynı şey söz konusudur (Assadourian ve diğerleri, 2010: 3-4).

Buna karşılık, kamu marifetiyle de olsa, sürdürülemez davranışlara yönelik birtakım olumlu adımların atıldığı görülmektedir. Yenilenebilir enerji yatırımları gün geçtikçe artmaktadır. Avustralya, ampulü yasaklayarak daha az enerji sarfiyatı gerektiren alternatif ürünlere yönelmektedir. Londra Belediyesi, “sıkışıklık ücretlendirme” programıyla şehrin merkezî bölgesindeki trafiğe ve salınan CO₂ miktarına engel olmaya çalışmaktadır. Amerikan marketler zinciri Wal-Mart, vahşi doğadan tedarik edilmiş deniz ürünlerinin Deniz Koruma Konseyi (MSC- Marine Stewardship Council) sertifikalı olmasına dikkat etmektedir (Maniates ve diğerleri, 2010: 199-208). Benzer örneklerin

sayısı arttıkça tüketici kültürlerini dönüştürme ve daha sürdürülebilir hale getirme politikası işlerlik kazanacaktır.

İstatistikler, sürdürülemez boyutlara ulaşan tüketim alışkanlığının artık terk edilmesi gerektiğini göstermektedir. Dünya genelinde 2006 yılında mal ve hizmetlere harcanan toplam bedel 30,5 trilyon dolardır. 2008 rakamları itibariyle dünyada 68 milyon taşıt, 297 milyon bilgisayar, 85 milyon buzdolabı ve yaklaşık 1,2 milyon cep telefonu satın alınmıştır. Artan tüketim talebine karşılık verebilmek için daha fazla fosil yakıt, mineral ve maden çıkarılmıştır. Daha fazla ağaç kesilmiş ve daha fazla toprakta tarımsal faaliyet gerçekleştirilmiştir. Dünya nüfusunun 2050 yılında 2,3 milyar kişi daha artacağı varsayımı düşünülürse, sınırsız tüketim eğiliminin sınırlı kaynaklarla karşılanmayacağı anlaşılacaktır. Dolayısıyla hiç vakit kaybetmeden, insanlara rahat ve “doğal” gelen kemikleşmiş alışkanlıkların basitleştirilmesi ve asgarî seviyeye indirilmesi gerekmektedir. Sürekli ve metodik çabalarla sürdürülebilirlik kültürlerinin gelişmesi icap etmektedir. Tüketicilikle birlikte gelen sosyal ve ekolojik maliyetleri bertaraf etmek ve gezegenin dengesini eski hale getirmek için uluslararası yeni bir kültürel paradigmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Assadourian ve diğerleri, 2010: 5-25).

4.3.Genel Değerlendirme

Yirminci yüzyılın ortalarında itibaren dünyanın çok hızlı bir değişim ve dönüşüm içerisinde olduğu görülmektedir. Onyedinci ve Onsekizinci yüzyıllarda Locke ve Rousseau siyasetle ilgili etkin fikirlerini ortaya koyduklarında dünya nüfusu 800 milyondur. Oysa bugün itibariyle 7 milyar sınırını aşmış durumdadır (Orr, 2010: 126). Gayrisafi dünya hâsılası son 50 yıl zarfında yaklaşık 7 trilyon ABD dolarından 50 trilyon dolara ulaşmıştır (Herren, 2011: 256). Ekonomik göstergeler sürekli büyümenin dünya refahına büyük katkılar sağladığını göstermekteydi.

Buna karşılık, ekolojik göstergeler aynı şeyi söylememekteydi. Neredeyse her gösterge yanlış istikametteydi. Küresel ekonomide olağanüstü bir performans sergileyen ekonomi politikaları aynı zamanda destek sistemlerine zarar vermekteydi. Ekolojik ölçütlere göre başarısız kabul edilen söz konusu politikalar, ormanları, meraları, balık havzalarını ve tarım alanlarını hızla yok etmekteydi (Brown, 2003: 7). Yenilenebilir ve

yenilenemez doğal kaynaklar üzerindeki baskı gittikçe artmaktaydı. Daha fazla büyüme pahasına, 2003 yılı itibariyle denizlerdeki balık tarlalarının yüzde 27'si tükenmişti. Kısa bir süre içerisinde petrol üretimin oldukça azalacağı ve su kaynaklarının tükenme noktasına geleceği tahmin edilmektedir. Önümüzdeki 20 yıl içinde ise tüm kaynakların küresel talebin ancak yüzde 60'ını karşılayabileceği öngörülmektedir (Herren ve diğerleri, 2011: 256).

Bütün bu senaryoların odağında insan yer almaktadır. Ekonomini sürekli büyümesini sağlayarak çevreye ve doğaya ciddi zararlar veren insanoğlu, uluslararası bir diyalog geliştirerek ekonomiyi yeniden yapılandırmak durumundadır. Zira çevre dostu bir ekonomi, günümüzün kendi kendini yok eden ekonomisiyle – fosil yakıtı dayalı, kullan-at ekonomisi - tam bir tezat oluşturmaktadır. Bugünkü ekonomik model, her beş kişiden birinin hayat standardını, atalarının hayal bile edemeyeceği seviyeye taşımıştır. Ancak birtakım küresel sinyaller, uzun vadede söz konusu azınlığın refahını dahi garanti etmemektedir (Brown, 2003: 85).

Sürekli büyümenin dayanılmaz sonuçlarına daha fazla katlanamayan dünya; yeşil, kapsayıcı ve sorumluluk sahibi bir ekonomiye doğru evirilmektedir. Uluslararası toplum, ortak bir consensus etrafında adım adım ilerlemektedir. Ancak sorunun teşhis aşamasındaki zaman kaybını tedavi sürecinde de devam etmekte olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bir taraftan fedakârlık çağrısı yaparken diğer taraftan bu çağrıya uygun hareket etmemek yeni yapılanmayı zaman zaman sekteye uğratmaktadır. Oysa bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri, yükü paylaşmak ve kader birliği etmek durumundadır (Meyer, 2012: 44).

Konu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında değerlendirildiğinde, karşılıklı sorumluluk ilkesinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ancak bütün çabalar rağmen bu sınıflandırma, iklim görüşmeleri ve çevre zirvelerinin etkinliğine zarar vermektedir. Belki de artık soğuk savaş döneminin o kasvetli havasını yansıtan “gelişmiş ülkeler” ve “gelişmekte olan ülkeler” sınıflandırmasının ötesine geçmenin zamanı gelmiştir. Bu yaklaşım, 200'den fazla ülkenin muhtelif sorumluluklarını tespit etme konusunda yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte görüşmelerin tıkanmasına ve ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerini suçlamasına yol açmaktadır (Engelman, 2009: 318).

Sürdürülebilir bir ekonomi, ekonomi politikalarını şekillendirirken ekolojik ilkelere yararlanmak gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, ekonomistlerin ve ekologların birlikte çalışmasına ihtiyaç vardır (Brown, 2003: 4). Dünyayı eski haline getirmek zor olsa da, başka bir şansımızın olmadığını da itiraf etmek gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son elli yıl içinde, dünyanın hemen her köşesinde çok mühim gelişmeler yaşanmaktadır. Ekonomiden ekolojiye, toplum biliminden uluslararası ilişkilere kadar önemli bilim dalları ve disiplinler, bu değişimden nasibini almaktadır. Milyarlarca insanı yakından ilgilendiren ve her geçen gün etkisini biraz daha hissettiğimiz birtakım olaylar, gezegenin ve insanoğlunun geleceğine dair felâket senaryolarını beraberinde getirmektedir. Doğal olarak üzerinde daha çok konuşulmakta, daha çok tartışılmaktadır. Benzer bir amaca hizmet etmek gayesiyle yola çıkan bu eser, dünyanın son elli yılına damgasını vuran hadiseyi, çeşitli boyutlarıyla ele almaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Soğuk Savaş yılları, bir anlamda rekabet yıllarıdır. Söz konusu dönemde, Doğu ve Batı Blokları arasında kıyasıya bir mücadele yaşanmıştır. Özellikle askerî ve ekonomik sahada yaşanan rekabet, teknolojinin daha önce hiç olmadığı kadar gelişmesine zemin hazırlamıştır. Kısa sürede büyüyen ekonomiler uluslararası ticaretin artmasına ve yeni bir ideolojinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ulusal ekonomilerin birbirine eklenmesini ve sınırların ortadan kalkmasını sağlayan bu yeni ideoloji, doksanlı yıllardan sonra “küreselleşme” adıyla uluslararası literatürde yer alacaktır.

Batılı değerler sisteminin bir ürünü olan küreselleşme, dünyadaki üretim ve tüketim alışkanlıklarında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Üretimin küreselleşmesi neticesinde dünya piyasaları ilk kez “ucuz işgücü”, “sermaye hareketleri” gibi kavramlarla tanışmıştır. Ülkeler arasındaki rekabeti olumlu yönde etkileyen yoğun ekonomik faaliyetler, tüketici kültürlerini de doğrudan etkilemiştir. Nicelik ve nitelik itibariyle oldukça geniş bir yelpazede piyasaya sunulan ürünler, vitrinleri ve rafları süslediği gibi tüketicilerin hayallerini de süslemeye başlamıştır. Daha çok tüketme eğilimi, ülkeleri daha çok üretmeye teşvik etmiştir. Kısır bir döngü etrafında karşılıklı olarak, birbirini besleyen bu iki unsur, dünya genelinde refahın dağılımı konusunda yabancı olmadığı bir tabloyu yeniden gündeme taşımıştır. Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Güneydoğu Asya, küresel sermayenin yoğunlaştığı ve dolayısıyla küresel refahın aslan payını alan bölgeler olarak ön plana çıkmıştır. Küresel

ekonominin lokomotif ülkeleri vites büyüttükçe, ekonomik göstergeler hiç olmadığı kadar dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır. Treni kaçırmama güdüsüyle hareket eden gelişmekte olan ülkeler, benzer bir büyüme politikasıyla ekonomik sisteme dâhil olmuşlardır. Bu anlayış çerçevesinde sürekli büyüme yönünde bir istikamet tayin eden dünya, yavaş yavaş trenin raydan çıkmakta olduğunu ve birtakım kontrol dışı gelişmelerin gezegeni rahatsız ettiğini hissetmeye başlamaktadır. Birçok soru işaretini beraberinde getiren bu kritik eşik, dünyayı derinden sarsacak büyük bir stratejinin doğum arifesindeki kırılma noktasıdır.

Sürekli büyüme felsefesiyle hareket eden kalkınma modeli, ilk defa yetmişli yıllarında başında sorgulanmıştır. Ekonominin büyüdüğü bu dönem aynı zamanda nüfusun, açlığın ve çevre sorunlarının büyüdüğü bir dönemdir. 1972 yılında yayınlanan “Büyümenin Sınırları” adlı rapor, kralın çıplak olduğu iddiasıyla uluslararası kamuoyunu uyarmıştır. Kalkınmanın salt ekonomik göstergelerden ibaret olmadığını altını çizerek, böyle devam etmesi halinde dünyayı çok büyük bir felaketin beklediğini ifade etmiştir. Bu düşünce, aynı yıl toplanan Birleşmiş Milletler tarafından da kabul görmüş ve ekonomi tarihinde yeni bir stratejinin fitilini ateşlemiştir. Bu gelişmeler ışığında bütün dünya, mevcut kalkınmanın “sürdürülemezliğine” ya da başka bir ifadeyle kalkınmanın “sürdürülebilirliğine” odaklanmıştır.

Aslında yeni felsefe, tarihsel kökenleri olan bir düşünce sisteminin ürünüdür. Bilindiği üzere iktisat bilimi, kaynakların sınırlı insanların ihtiyaçlarının ise sınırsız olduğunu ortaya koymaktadır. “Sürdürülebilirlik” ilkesi bu mantık çerçevesinde hareket etmektedir. İnsanoğlunun, sınırsız nitelikteki arzularını dizginlemeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken gezegenin maruz kaldığı küresel ölçekli sorunlara işaret etmiştir. Kalkınma kavramına, ekonominin yanı sıra ekolojik ve toplumsal boyutları ilâve etmiştir. Sadece ekonomik amaca hizmet eden bir kalkınma anlayışının er ya da geç iflas edeceğini ifade etmiştir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı ise, doğal kaynakları dikkate almakta, sosyo-ekonomik eşitsizliği bertaraf etmeyi hedeflemektedir. Böylece, sınırlı kaynakların fütursuzca kullanımından kaynaklanan küresel sorunlar kendiliğinden çözülecektir. Ancak bunun için kapsamlı ve sistemli bir seferberlik hali gerekmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeleri kapsamaktadır. Nitekim son dönemde sıkça söz edilen küresel ısınma ve iklim değişikliği, bütün dünyanın

sorunudur. Söz konusu sorunlar, fosil yakıtların gelişi güzel kullanımından kaynaklanmaktadır. Özellikle enerji konusunda aşırı ölçüde yenilenemez kaynak tüketimi, olumsuz ekolojik sinyallere neden olmaktadır. Çevreyi ihmal etmek, yenilenebilir çevre dostu enerji kaynaklarını göz ardı etmek, dünyayı adım adım felâketin eşiğine götürmektedir. İnsanlığın ortak mirası olarak kabul edilen ormanlar yok olmakta, denizler ve okyanuslar sürekli kirletilmektedir. Ekolojik döngünün temelini teşkil eden biyo çeşitlilik kaybolmaktadır. Her yıl nesli tükenen ve tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan birçok canlı, uzun vadede insanlığın geleceğini tehdit etmektedir.

Sürdürülebilirlik felsefesinin diğer bir özelliği, gelecek nesilleri ön plana çıkarmasıdır. Bu özellik, stratejinin hemen her safhasında kendini göstermektedir. Hatta resmî ve gayri resmî bütün sürdürülebilir kalkınma tanımları, bu noktayı özellikle ve kesinlikle vurgulamaktadır. Esasında bu strateji, insanlığın geleceğini kurtarma projesidir. Zira mevcut kalkınma politikaları, gelecek nesillerin yaşam hakkını ipotek altına almaktadır. Ekonomiyi sürdürülemez bir noktaya doğru götürmektedir. Oysa dedelerimizden bize miras kalan bu dünya, aynı zamanda bizim de torunlarımıza miras olarak bırakacağımız bir emanettir. Bu düşünceden hareketle, sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı çerçevesinde, gelecek nesillerin hakkına riayet etmek, daha sağlıklı bir çevrede yaşama taleplerine saygı göstermek gerekmektedir.

Çağımızın yeni paradigması, yaklaşık kırk yıllık bir serüvenin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. 1972 tarihli “Büyümenin Sınırları” raporuyla başlayan öykü, 1987 tarihli Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun raporuyla (Our Common Future) bütün dikkatleri üzerine çekmiş, Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı ile devam etmiş ve yine geçen yıl BM nezdinde tertip edilen Rio+20 ile nihaî şeklini almıştır. 1992 Rio Deklarasyonu ve akabinde ortaya çıkan zirve metni Gündem 21, sürdürülebilir kalkınma olgusunun geniş kitleler tarafından benimsenmesini sağlamış önemli bir yol haritasıdır. Kısa bir süre sonra imzaya açılarak sera gazı salınımı konusunda ciddi tedbirler almayı amaçlayan Kyoto Protokolü ise, söz konusu sürecin önemli kilometre taşlarından birisidir. Küresel sorunların dünya gündemine taşınması bağlamında kayda değer bir misyon üstlenen uluslararası çevre zirveleri, sürdürülebilir kalkınmanın ölçülebilirliği de dahil olmak üzere pek çok önemli kararın alınmasında önemli rol oynamış, kısa süreliğine de olsa dikkatleri aynı noktaya çekmeyi başarmıştır.

Buna karşılık, söz konusu yarım asırlık sürecin, arzu edilen neticeye ulaşma konusunda yetersiz kaldığını kabul etmek gerekmektedir. Sözgelimi, sürekli ısınmakta olan dünyayı soğutma çalışmaları umut verici nitelikte gözükmemektedir. İyi niyetli birkaç mütevazı adım dışında, iklim değişikliğine köklü bir çözüm üretme gayreti yoktur. Normal seyrinden gittikçe uzaklaşan üretim, tüketim ve ulaşım faaliyetleri, sera gazı salınımını tehlikeli boyutlara taşımış durumdadır. Gıda güvencesinden yoksun yüz milyonlarca insan açlık sınırın altında yaşamaktadır. Dünya hâlâ soğuk savaş dönemine özgü “gelişmiş” ve “gelişmekte olan ülke” sınıflandırmasını yapmaya mahkûmdur. Zira “triadizm” olarak adlandırılan ekonomik ve siyasî gücün belli noktalara yoğunlaşması sorunu henüz çözüme kavuşmuş değildir. Bilhassa gelişmiş ülkeler, üzerine düşen maddi ve manevî sorumluluktan uzak bir tavır sergilemektedir. Dolayısıyla bu tablo, yoksullukla mücadele sorununu daha çetrefilli bir hale getirmektedir.

Anahtar meseleler konusunda küresel bir irade oluşmuş değildir. Dünya, yaklaşık kırk yıl evvel masaya yatırdığı sorunlara aşağı yukarı aynı bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Çevre konferansları, küresel sorunlara dair durum tespiti yapmaktan öteye gidememektedir. Zirve metinler, birkaç temenni ve çözüm önerilerinden ibaret kalmaktadır. Oysa gezegen, yerel ölçekte atılan bazı olumlu adımların çok daha ötesinde bir değişime ihtiyaç duymaktadır.

Peki, o halde ne yapmalıdır? Aslında yapılması gerekenler konusunda uluslararası kamuoyu hemfikirdir. Sorunun en önemli kaynağı hiç şüphesiz irade eksikliğidir. Kalkınmayı sürdürülebilir hale getirmenin kırılma noktasını bu adım teşkil etmektedir. Dünya, daha önce eşi benzeri görülmemiş ve ezberleri bozacak yeni bir politikaya şahitlik etmek zorundadır. Artık ekonomik olarak sürekli büyüme stratejisi yerine tedrici olarak küçülme politikasını uygulamanın zamanı gelmiştir. Az zamanda büyük mesafe kat edilmesini sağlayacak bu adım, bir taraftan enerji tasarrufu diğer taraftan zaman tasarrufunu beraberinde getirecektir. Ancak bunun için, dünyayı kasıp kavuran iklim değişikliği sendromunu siyasî arenada uygulamak gerekecektir. Nitekim böylesi radikal bir devrim, her şeyden evvel siyasî bir iklim değişikliğini mecbur kılmaktadır.

Bir sonraki aşama ise, zihinlerde terennüm edecek olan algı değişikliğidir. Tüketici ve üretici kültürlerini şekillendiren mutluluk ve refah algısı yeniden formüle edilmelidir. Zira

küresel felaketlerin en önemli sebebi aşırı üretim ve tüketim eğilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hadisenin kökenlerine inildiğinde ise, sürekli tüketme alışkanlığının tüketiciyi mutlu ettiği; sürekli üretim faaliyetlerinin ise küresel refaha katkı sağladığı yanlısaması ortaya çıkmaktadır. Oysa mutluluk ve refahın formülü, aşırı üretmek ve tüketmekten ziyade daha sağlıklı bir çevre, daha sağlıklı bir atmosfer olarak algılanmalıdır. Mevcut ekonomik sistemin, bilinçli ya da değil, daha önce sistemli olarak yerleştirmeye çalıştığı bu algıyı tersine çevirmesi gerekmektedir. Aksi halde ortaya konulan çözüm önerileri uzun vadeli olmayacağı gibi, bir anlam ifade etmeyecektir.

Mevcut durum mutluluk ve huzur getirmiyorsa, küresel sorunların çözümünde reçete hükmünde değilse, “B” planını devreye sokmak gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, alternatif ürünlere yönelmek gerekmektedir. Dünyadaki birçok nesne, duygu ya da düşünce, muhatabına daha az sorun yaşatacak alternatiflere sahiptir. Sözelimi, küresel ısınma ve iklim değişikliği ekseriyetle fosil yakıtlardan kaynaklanıyorsa, bu sorunu asgariye indirecek yenilenebilir enerji kaynakları tercih edilebilir. Benzin ve mazotla çalışan arabalar yerine elektrikli otomobiller yaygınlaştırılabilir. Aşırı nüfus artışı dünyadaki sorunları katmerli hale getiriyorsa, eğitimin ve teknolojinin gücünden istifade ederek bu sorun bertaraf edilebilir. Ormanların yok olmasına karşılık sürekli ağaç dikmek, yoksullukla mücadeleye ilişkin birtakım istihdam programları uygulamak, tarım arazilerini bilinçsizce kullanmak yerine ekotarım faaliyetlerini yaygınlaştırmak, sivil iradenin etkisiz kaldığı durumlarda kamu gücünden istifade etmek, obezite yerine insanları spor yapmaya teşvik etmek, “kullan-at” nevînden ürünlerden ziyade daha uzun ömürlü ve kaliteli ürünleri tercih etmek, çalışma saatlerini azaltmak suretiyle insanların ailelerine ve kendilerine daha çok zaman ayırabileceği bir huzur ortamı oluşturmak, şükür mekanizmasını devreye sokarak kanaatsiz bir toplumu kanaatkâr hale getirmek, küresel sorunlarla başa çıkma ve toplumsal refahı tesis etme adına çok büyük yarar sağlayacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma adına ciddi bir paradigma değişikliğine ihtiyaç vardır. Onyedinci yüzyılın iktisat mantığıyla yirmibirinci yüzyılı inşa etmeye çalışmak büyük sorunlara yol açmaktadır. Adam Smith ve John Nash arasında akl-ı selim bir tercih yapmak durumundayız. Adam Smith, “Ulusların Zenginliği” adlı başyapıtında, kişilerin çıkarlarını maksimize etmeleri halinde toplumlarında çıkarlarının maksimum olacağını savunmaktaydı. Bu felsefe, John Nash’ın “Oyun Teorisi”ne kadar büyük itibar gördü. Nash: “Herkes aynı

sarışının peşinden giderse birbirimizin önünü kesmiş oluruz ve hiç kimse o sarışını elde edemez. Akabinde sarışının arkadaşlarına olan talep de sonuçsuz kalır. Zira hiç kimse ikinci bir tercih olmayı istemez. O halde herkes doğrudan sarışın kızın arkadaşlarına yönelmeli. Böylece herkesin bir sevgilisi olacak ve herkes mutlu olacaktır.” Oysa bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler aynı sarışının peşindedir. Sürekli ekonomik büyüme marifetiyle dünya kaynaklarını sorumsuzca tüketme eğilimindedir. Daha rasyonel ve elde edilmesi kolay ikinci tercih göz ardı edilmektedir. Çevreyle son derece uyumlu kalkınma modeli olan sürdürülebilirlik konusunda samimi bir irade beyanı söz konusu değildir. Doğal olarak Adam Smith’in sözünü ettiği toplumsal çıkarların maksimizasyonu, hayalden öte bir anlam taşımamaktadır.

Dünya, yeni bir sürdürülebilirlik anlayışını tartışmaktadır: Yeşil ekonomi. Akademik çevreler, sivil toplum kuruluşları, karar alıcılar söz konusu anlayış çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma olgusuna farklı bir perspektiften bakmaya çalışmaktadır. Sorunun parçası olan her kesimi, aynı anda çözümün de bir parçası olarak kabul eden yeşil ekonomi, toplumun bütün katmanlarına hitap etmektedir. Çocukları, kadınları, gençleri, yaşlıları, siyasetçileri, bürokratları, işçileri, işverenleri küresel sorunların çözüm mekanizmasına dâhil etmektedir. Bunu yaparken ortaya koyduğu yöntem, sistematik ve uzun vadeli. Başka bir ifadeyle bugünü kurtarmayı değil, geleceği kurtarmayı hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında, yeşil ekonomi veya ekolojik ekonomi olarak da adlandırılan bu yeni sürdürülebilirlik anlayışı, mevcut potansiyeli ve vaat ettiği gelecek itibarıyla akademik bir çalışmaya konu olmayı fazlasıyla hak etmektedir.

Son tahlilde, sürdürülebilir kalkınma olgusu daha uzun yıllar uluslararası toplumu meşgul edecek gibi görünmektedir. Zira günlük yaşantımız içindeki olağan aktiviteler dahi konuyla doğrudan ilişkilidir. Son elli yıllık süre, daha ziyade hastalığın teşhisiyle geçirilmiştir. Bundan sonra yapılması gereken, kangren olma yolunda emin adımlarla ilerleyen yaraya neşter vurmaktır. Vakit kaybetmeden tedavi sürecini başlatmaktır. Aksi halde, kanserli hücreler bütün vücuda nüfuz ederek insanlığın ve gezegenin sonunu hazırlayabilir. Fukuyama, “Tarihin Sonu” teziyle bunu imâ etmedi belki ama insanoğlu benzer bir senaryo ile karşı karşıyadır. Dünyanın, pek çok felaketle imtihanı söz konusudur. Bu açmazdan kurtulma adına yapılması gerekenler son derece açıktır. İnsanoğlu, dirayetli bir

duruş sergilemek suretiyle, kendi hatalarıyla içine düştüğü bu bataktan yine kendi azim ve kararlığıyla kurtulacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abrahao, Jorge ve diğlerleri (2012), “Brezilya’da İş Dünyasını Harekete Geçirmek ve Sonrası”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı içinde (245-259), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Acemoğlu, Daron ve diğlerleri (2014), “Eğitimden Demokrasiye?”, Yavuz Aloga (Ed.), **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, 1.Baskı içinde (85-93), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Acemoğlu, Daron ve Robinson, James A. (2014), **Ulusların Düşüşü-Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri**, 3.Baskı, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Akçomak, İ.Semih (2014), “Teknoloji, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme”, Yavuz Alogan (Ed.), **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, 1.Baskı içinde (473-495), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Aksu, Ceren (2011), **Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre**, Güney Ege Kalkınma Ajansı, <http://www.geka.org.tr/yukleme/dosya/f6574f6e6b0a8d70a27bfbde52c53a47.pdf> (20.05.2014).
- Aktan, Can Coşkun ve Vural, Y. İstiklal, “Globalleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketler”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf> (12.05.2014).
- Andersen, Ray ve diğlerleri (2010), “İş Kültürlerini İçeriden Değıştirmek”,Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010- Kültürleri Dönüştürmek/Tüketicilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı içinde (161-173), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Andrews, Cecile ve Urbanska, Wanda (2010), “İnsanların Daha Azın Daha Çok Olduğunu Anlamalarını Sağlamak”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010-Kültürleri Dönüştürmek/Tüketicilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı içinde (303-315), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aruoba, Çelik (1992), **Türkiye Ekonomisi: Sektörel Gelişmeler**, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları.
- (1996), “Teori ve Gelişme”, **İktisatça**, 1(2), 87-93.

- Assadourian, Erik (2010), “Tüketici Kültürlerinin Yükselişi ve Düşüşü”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010- Kültürleri Dönüştürmek/Tüketicilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı *çinde* (3-37), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- (2012), “Fazla Gelişmiş Ülkelerde Küçülmenin Yolu”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı *çinde* (37-65), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aubel, Judi (2010), “Yaşlılar: Sürdürülebilir Gelişimi Destekleyecek Kültürel BirKaynak”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010- Kültürleri Dönüştürmek/Tüketicilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı *çinde* (71-81), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bal, Hasan Çebi (2012), “Çevre Sorunları ve Bu Sorunların Çözümü Çerçevesinde Küresel Kamusal Mallar, Dışsallıklar ve Küresel Kamusal Malların Arzına İlişkin Sorunlar”, **Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**, 1(2), 1-11.
- (2013), “Dünyada ve Türkiye’de Kirlilik İzinleri Piyasaları ve Çevre Sorunlarının Çözümünde Bu Piyasaların Etkinliği”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Sayı:7, 195-218.
- Balcı, Yusuf (1995), “Bilgi Teknolojisi ve İstihdam”, **Çerçeve Dergisi**, 4(15), 78-81.
- Banarlı, N. Sami (1996), **Bir Dil Konferansı**, Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Baykara, Sema Z. (2006), “İklim Değişikliği, Alternatif Enerji Seçenekleri ve Nükleer Enerji”, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/3935/iklim_degisikligi_alternatif_enerji_secenekleri_ve_nukleer_enerji (11.05.2014).
- BBC Türkçe, “Kyoto Protokolü 2020’ ye Dek Uzatıldı.” http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/12/121208_climate_talks.shtml?MOB. (22/05/2014)
- Benbrook, Charles (2011), “Tarımsal Kalkınma Projelerini Değerlendirmede İnovasyonlar”, LindaStarke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011- Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1. Baskı *çinde* (261-267), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Birch, Eugenie L. ve Lynch, Amy (2012), “ABD’deki Sürdürülebilir Kentsel Kalkınmayı Ölçmek”, LindaStarke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı *çinde* (133-151), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bozdoğan R. (2007), “Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı”, (1011-1028), (çevrimiçi) <http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/39.pdf>, (09.05.2014)

- Brown, Lester R. (2003), **Eko-Ekonomi**, (Çev. A.Yeşim Erkan), İstanbul: TEMA Vakfı Yayınları.
- Buck, Loise E. ve Scherr, Sara J. (2011), “Eko-tarımı Ana Akım Haline Getirmek”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011- Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1.Baskı içinde (23-29), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Champelle, David (1994), **Foreign Investment Labour Immobility and the Quality of Employment**, 2th Ed, Geneva: Institute of Labour Studies.
- Clare, Dennis (2009), “Siyah Karbonu Azaltmak”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1. Baskı içinde (93-97), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çelik, Yusuf (2006), “Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık”, **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, 9(1), 20-37.
- Çilesiz, Cumhuriyet (2011), “İnsan Versus Doğa”, TİD İdarecinin Sesi Dergisi, 82-85, http://www.tid.web.tr/ortak_icerik/tid.web/146/21-cumhur%20cilesiz.pdf (14.05.2014).
- Dawson, Jonathan (2010), “Ekoköyler ve Değerlerin Dönüştürülmesi”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010- Kùltürleri Dönüştürmek/Tüketiciçilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı içinde (315-325), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000), “İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3193/oik548.pdf> (09.05.2014).
- (2006), “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13744/plan9.pdf> (21.05.2014).
- Dumludağ, Devrim (2014), “Fayda, Mutluluk ve Refah”, Yavuz Alogan (Ed.), **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, 1.Baskı içinde (365-387), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Dünya Gıda, “GDO’larda Avrupa Birliği’nin Derdi Korumacılık”, <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=1861> (20.05.2014)
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2002), **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 2. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi.
- Ekinci, Mehmet Behzat (2002), Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu ve İşletmelerin Bu Süreçteki Yeri, **Ekonomi ve Kültür Bülteni**, 10-15, http://www.akademiktisat.net/calisma/kuresellesme/kuresellesme_isletmeler.htm (23.05.2014).

- Engelman, Robert (2009), “İklimi Kurtarmak İçin Anlaşmayı Kesinleştirmek”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1.Baskı içinde (293-327), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2010), “Çocuk Yapmanın Çevresel Açından Sürdürülebilirliği”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010- Kùltürleri Dönüştürmek/Tüketicilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı içinde (61-71), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- (2012), “9 Milyardan Önce Durmaya Yönelik Dokuz Nüfus Stratejisi”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı içinde (203-217), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2013), “Sürdürülebilirlik Sakızının Ötesi”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2013-Sürdürülebilirlik Hâlâ Mümkün mü?**, 1.Baskı içinde (3-23), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2013), “Sürdürülebilirlik Ölçütü”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2013-Sürdürülebilirlik Hâlâ Mümkün mü?**, 1.Baskı içinde (23-26), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdoğan, Emre (2003), “Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Rolü: Kırılgan Demokrasiyi Korumak”,<http://www.urbanhobbit.net/PDF/kuresellesme.pdf> (23.05.2014).
- Eurostat (2009), “AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinin 2009 Yılı İzleme Raporu (Sustainable Development in the European Union - 2009 Monitoring Report on the EU Sustainable Development Strategy)”, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-78-09-865/EN/KS-78-09-865-EN.PDF (07.06.2014)
- (2011), “Greenhouse Gas Emissions by Economic Activity, 2011 (1,000 Tonnes CO₂ Equivalent)”, [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/File:Greenhouse_gas_emissions_by_economic_activity,_2011_\(1_000_tonnes_of_CO2_eq_uivalents\)_YB14.png](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/File:Greenhouse_gas_emissions_by_economic_activity,_2011_(1_000_tonnes_of_CO2_eq_uivalents)_YB14.png) (15.06.2014)
- Fatih Üniversitesi (2009), “Uluslararası Ticaret Hakkında”, <http://intrade.fatih.edu.tr/?ultiha> (09.06.2014).
- Flavin, Christopher ve Engelman, Robert (2009), “Kusursuz Fırtına”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1. Baskı içinde (5-18), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Folke, Carl (2013), “Gezegen Eşiklerine Saygı Göstermek ve Biyosferle Bağlantıya Geçmek”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2013-Sürdürülebilirlik Hâlâ Mümkün mü?**, 1.Baskı içinde (27-39), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- (2013), “Gezegen Eşiklerine Saygı Göstermek ve Biyosferle Bağlantıya Geçmek”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2013-Sürdürülebilirlik Hâlâ Mümkün mü?**, 1.Baskı içinde (32), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Forte, Dianne ve diğerleri (2011), “Kadın Çiftçilerin Bilgi ve Becerilerini Yönlendirmek”, LindaStarke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011- Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1. Baskı içinde (187-205), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gardner, Gary (2009), “Eşitlik ve Değişen İklim Verilen Yanıt”,Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1. Baskı içinde (294-295), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2010), “Dünya Görüşlerini Değiştirmek İçin Dinlerden Faydalanmak”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010-Kültürleri Dönüştürmek/Tüketiciilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı içinde (37-49), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Giddens, Anthony (1990), **The Consequences of Modernity**, 6. Baskı, Stanford Universty Press.
- Graff, de John (2010), “Sürdürülebilirliğe Götüren Bir Yol Olarak Çalışma Saatlerini Azaltmak”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010- Kültürleri Dönüştürmek/Tüketiciilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı içinde (293-303), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökdemir, Özge ve Veenhoven, Ruut (2014), “Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş”, Yavuz Alogan (Ed.), **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, 1.Baskı içinde (337-365), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Guillaumont, Patrick (1985), **Economie de Developpement**, 3. Vol., Paris: Presse Universite de France.
- Güneydoğu Anadolu Projesi (2012), **GAP ve Sürdürülebilir Kalkınma**, <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-ve-surdurulebilir-kalkinma/surdurulebilir-kalkinma-nedir> (13.05.2014).
- Gürlük, Serkan (2010), “Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir Mi?” **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 5 (2), 85-99.
- Güzelcik, Ebru (1999), **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Yayın No:222, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Haldweil, Biran ve Nierenberg, Danielle (2011), “Açlığı Ortadan Kaldırmak İçin Yeni Bir Yol Çizmek”, LindaStarke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011- Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1. Baskı içinde (3-20), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Harti, Jeffrey (2009), “Elektrikli Otomobiller ve Yenilenebilir Enerji Potansiyeli”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1.Baskı içinde (195-201), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2009), “Kalıcı Bir Enerji Geleceği”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1. Baskı içinde (195-201), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Herren, Hans R. (2011), “Gezegeni Beslemek İçin Bir Yol Haritası-Karmaşık Sistemleri Anlamada İnovasyonlar”, LindaStarke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011-Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1.Baskı içinde (255-261), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Huntington, Samuel P. ve diğerleri (2006), **Medeniyetler Çatışması**, 10.Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.
- Ivanova, Maria (2012), “Sürdürülebilirlik Yönetişimi İçin Yeni Bir Küresel Yapı”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı içinde (179-203), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- International Institute for Environment and Development (2010), “Green Economy Coalition Urges Visionary Action From World Leaders Ahead of Rio Earth Summit 2012, <http://www.iied.org/green-economy-coalition-urges-visionary-action-world-leaders-ahead-rio-earth-summit-2012> (27.05.2014).
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2004), “Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası”, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf> (27.05.2014).
- Kalaycı, Cemalettin ve Artan, Seyfettin (2012), “Demokrasi ve Dış Ticaret: OECD ve MENA Ülkeleri Örneği”, **TİSK Akademi Dergisi**, 7(13), 198-219.
- Kalaycı, Cemalettin (2008), “Elektronik Ticaret ve KOBİ'lere Etkisi”, **Uluslar arası İktisadi ve İdarî İncelemeler Dergisi**, 1(1), 139-150.
- (2013), “Dijital Bölünme, Dijital Yoksulluk ve Uluslar arası Ticaret”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, 27(3), 145-161.
- Karaaslan, Gülçin (1999), **Sürdürülebilir Tarım, Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kazgan, Gülten (1974), **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

- Lovejoy, Thomas (2009), “İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik Üzerindeki Baskısı”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1.Baskı *çinde* (113-121), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mac Donald, Mia (2012), “İklim Sıkıntısı Yaşayan Bir Dünyada Gıda Güvencesi ve Eşitliği”, LindaStarke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012-Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı *çinde* (275-289), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mair, Johanna ve Ganly, Kate (2010), “Sosyal Girişimciler: Sürdürülebilirlik Doğrultusunda İnovasyon”,Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010-Kültürleri Dönüştürmek/Tüketiciilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı *çinde* (173-185), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Makhijani, Shakuntala ve Ochs, Alexander (2013), “Yenilenebilir Enerjinin Doğal Kaynaklara Etkisi”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2013-Sürdürülebilirlik Hâlâ Mümkün mü?**, 1.Baskı *çinde* (121-143), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Maniates, Michael (2010), “Sürdürülemez Davranışlara Son Vermek”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010-Kültürleri Dönüştürmek / Tüketiciilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı *çinde* (199-213), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Martinussen, J. (1997), **Society, Stateand Market: A Guide to Competing Theories of Development**, 1st Ed., London and New York: ZedBooks.
- McKeown, Alice ve Gardner, Gary (2009), “İklimi Devrilme Noktasına Getiren Unsurlar”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1. Baskı *çinde* (327-339), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Meadows, Donella H. ve diğerleri (1972), **“The Limits to Growth”**, Newyork: Universe Book.
- Meyer, John M. (2012), “Fedakârlık ve Yeni Sürdürülebilirlik Politikası”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1. Baskı *çinde* (43-45), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mikhail, Monique (2012), “Sürdürülebilir Bir Gelecek Oluşturmak”, Linda Starke (Ed.) **Dünyanın Durumu 2012-Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı *çinde* (259-273), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Milano, Serena (2011), “Yerel Besin Biyoçeşitliliğini Korumak”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011- Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1. Baskı *çinde*(109-124), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Moomaw, William R. ve Sawin, Janet L. (2009), “Kalıcı Bir Enerji Geleceği”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1.Baskı içinde (227-263), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Normander, Bo (2012), “Biyolojik Çeşitlilik: Altıncı Toplu Tükenişle Mücadele”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı içinde (289-303), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- OECD (2001), “OECD, Sürdürülebilir Kalkınma: Kritik Konular (Sustainable Development: Critical Issues)”, Paris: 2001.
- (2004), “OECD Key Environmental Indicators”, <http://www.oecd.org/environment/indicators-modelling-outlooks/31558547.pdf> (07.06.2014)
- Orr, Dawid W. (2010), “Günümüzde Yükseköğretim Niçindir?”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010-Kültürleri Dönüştürmek/Tüketicilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı içinde (125-139), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özsoy, Tufan (2011), **Tüketimin Sürdürülebilirliği: Ürün Ömrüne Yönelik Tüketici Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Çukurova Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı
- Öztürk, Nazım (2005), “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü”, **Sosyo-Ekonomi**, 2005-1, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050102.pdf> (17.05.2014).
- Özyurt, Cevat (2002), **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pachauri, R.K. (2009), “Önsöz”,Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1. Baskı içinde (XIX-XXIII), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Palabıyık, H. (2005), Sürdürülebilirlik ve Yerel Yönetimler: Uygulanabilirliği ve Ölçümü Üzerine, <http://members.comu.edu.tr/hpalabiyik/makale/f13.pdf> (19.05.2014).
- Petrella, Ricardo (1997), **Borders of the Competition**, Bonn: Group of Lisbon.
- Postel, Sandra L. (2011), “Damla Başına Daha Fazla Ürün Almak”,LindaStarke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011- Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1. Baskı içinde(59-74), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reij, Chris (2011), “İklim Değişikliğini Hafifletmek İçin Ağaçlara Yatırım Yapmak”, LindaStarke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011- Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1. Baskı içinde (132-145), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Renner, Michael (2012), “ Yeşil Ekonominin Herkesin İşine Yaramasını Sağlamak”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı içinde(3-37), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Replogle, Michael ve Hughes Colin (2012), “Sürdürülebilir Ulaşım Doğru”,Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı içinde (91-113), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rice, Andrew (2011), Afrika Topraklarına Yatırım Yapmak: Kriz ve Fırsat, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011- Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1. Baskı içinde (205-218), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Samuelsson, Ingrid Prampling ve Kaga, Yoshie (2010), “Kültürleri Sürdürülebilir Hale Getirmek İçin Erken Yaşta Çocuk Eğitimi”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010-Kültürleri Dönüştürmek/Tüketiciilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı içinde (95-103), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sapançalı, Faruk (2001), “**Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk**”, **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi**, 3(2), 115-140.
- Sarı, Çetin (2011), “Doç. Dr. Fikret Başkaya ve Azgelişmişlik”, **İlim Dünya Dergisi**, Sayı: 2, 23-28, http://ilimler.org/ilimdunyasi/images/stories/5_Fikret_Bakaya_ve_Azgelimilik.pdf (10.05.2014).
- Sarıbay, Ali Yaşar (2000), **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, İstanbul: Alfa Basın Yayın Dağıtım.
- Sawin, Janet L. (2009), “Kalıcı Bir Enerji Geleceği”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1. Baskı içinde (227-263), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Scherr, Sara J. Ve Sthapit, Sajal (2009), “Gezegeni Soğutmada Tarımın ve Arazi Kullanımının Rolü”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1. Baskı içinde (47-83), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schor, Juliet (2010), “Herkes İçin Sürdürülebilir Çalışma Programları”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2010- Kültürleri Dönüştürmek/Tüketiciilikten Sürdürülebilirliğe**, 2.Baskı içinde (153-161), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schuller, Guy (2000), “Des Origines et Des Consequences de la Globalisation” Forum 2000, 14-19, http://www.forum.lu/pdf/artikel/4432_200_Schuller.pdf (26.05.2014).

- Schutter, Oliver De (2011), “Önsöz”, LindaStarke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2011-Gezegeni Besleyen İnovasyonlar**, 1.Baskı içinde (XIX-XIII), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seyidoğlu, Halil (2003), **Uluslararası İktisat**, 15.Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları.
- Solmaz, Erol (2008), “İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusuna Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı:132, <http://www.mevzuatdergisi.com/2008/12a/01.htm> (19.05.2014).
- Sönmezoğlu, Faruk (2000), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Strange, Tracey ve Bayley, Anne (2008), **Sustainable Development-Linking Economy, Society, Environment, OECD Insights**, <http://www.oecdilibrary.org/docserver/download/0108121e.pdf?expires=1359847539&id=id&accname=guest&checksum=6CBAA7FB751FB6A490FFE116E6C8E44E> (10.05.2014)
- Şahin, Hüseyin (1992), **İktisada Giriş**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını.
- Şenses, Fikret (2014), “Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Temel Eğilimler, Nedenler ve Politikalar”, Yavuz Alogan (Ed.), **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, 1.Baskı içinde (243-277), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Şişman, Mehmet (2007), “Kuzey Güney İlişkileri ve Güneydeki Kalkınma Dinamiği Sınırları: Merdiven İtilmiş Mi?”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 22(1), 57-58, http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2007_1/57-87-KUZEY-GUNEY-ULKELERI-VE-GUNEYDEKI-KALKINMA.pdf (17.05.2014)
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “Kyoto Protokolü”, <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/Kyoto.aspx?sflang=tr>. (17.05.2014)
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013), “Sürdürülebilir Kalkınma: Geleceği Sahiplenmek”, http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/13900/Gelecegi_Sahiplenmek_Kavramsal_Cevre_Notu_16022012.pdf (25.05.2014).
- Taner, Levent (2009), **Sivas İlinde Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Projesinin Genel Olarak Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- TASAM (2006), “Küreselleşmenin Boyutları ve Etkileri”, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri (01.12.2013).

- The Economist (2014), “Demography: Quality Time”, <http://www.economist.com/news/international/21603024-why-shrinking-populations-may-be-no-bad-thing-quality-time> (31.05.2014)
- The World Bank (2014), “Country and Lending Groups”, <http://data.worldbank.org/about/country-and-lending-groups> (27.05.2014)
- Toksöz, Gülay (2014), “Kalkınmada Görünmeyen: Kadınların Bakım Emeği”, Yavuz Alogan (Ed.), **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, 1.Baskı içinde (449-473), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Topal, A.Kadir (2003), “Global Kapitalizmde Sermaye Birikimi İçin Yeni Mekânsal Ölçekler: Dünya Kentler/Global Kentler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 12(2), 41-61. Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı-Arı Hareketi (2004), **Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri**, 1.Basım, İstanbul: Mikado Matbaacılık.
- Tunç, Mehtap (1998), “Kalkınmada İnsan Sermayesi: İç Getiri Oranı Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması”, **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, 13(1), 83-106, http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi/1139574908_1.pdf (21.05.2014).
- TÜBİTAK (2002), “Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor”, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-8.pdf (21.05.2014).
- Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (2000), **Sürdürülebilir Kalkınma ve Nükleer Enerji**, Ankara: İz Yapım.
- Türkiye Ekonomi Kurumu Vakfı (2002), **Yerel Ekonomilerin Sürdürülebilir Kalkınması ve Çanakkale Örneği**, 1.Basım, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ubinas, Luis A. (2012), “Önsöz”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012-Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı içinde (XVII-XXI), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- United Nations (1987), “Brundtland Report” http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf (25.05.2014)
- (1992), “Rio Declaration On Environmentand Development”, <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (21.05.2014).
- (1992), “Sustainable Development”, <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (03.05.2014)
- (2003), “OECD, Çevresel Göstergeler, Geliştirme, Ölçüm ve Kullanımı (Environmental Indicators, Development, Measurement and Use, Reference Paper)”,

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan015281.pdf>,
(06.06.2014)

Üçkuş, Özgür ve Kendirci, Bilal (2012), “**Teoriden Uygulamaya Dış Yardım**”, **Sayıştay Dergisi**, 86(7), 57-77.

Ünay, Cafer (1996), **Genel İktisat**, Bursa: Ekin Yayınları.

Wang, Tao ve Watson, Jim (2009), “Ticaret, İklim Değişikliği ve Sürdürülebilirlik”, Levent Cinemre (Ed.), **Dünyanın Durumu 2009-Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış**, 1. Baskı içinde (155-159), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

White, Allen L. ve Baraldi, Monica (2012), “Şirketi Yeniden Keşfetmek”, Linda Starke (Ed.), **Dünyanın Durumu 2012- Sürdürülebilir Refaha Doğru**, 1.Baskı içinde (151-179), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

World Economic Forum (2010), “2010 Yılı Çevresel Performans Endeksi”, (World Economic Forum, European Commission Joint Research Centre (JRC), Yale Center for Environmental Law and Policy, and Center for International Earth Science Information Network (CIESIN)- Environmental Performance Index), 2010, http://epi.yale.edu/file_columns/0000/0149/epi2010_report.pdf (29.05.2014)

World Trade Organization (2012), “Economies By Size Of Merchandise Trade 2011”, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2012_e/its12_world_maps_merchandise_e.pdf (10.06.2014).

—————(2012), “Total Merchandise Trade”, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/world_commodity_profiles11_e.pdf (10.06.2014).

Yaşar, Ercan (2011), “Finansal Liberalizasyon ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Global Trendi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (29), 65-85, <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/dergi/29/7.pdf>(13.12.2013).

Yaşgöl, Yaşar Serhat (2014), “Yeni Kalkınmacı Devlet ve Sosyal Politika: Etkin Bir Sağlık Politikası”, Yavuz Alogan (Ed.), **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, 1.Baskı içinde (123-147), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Yeldan, Erinç (2011), **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, 2.Baskı, Ankara: Efil Yayınevi.

Yıkılmaz, Rıza Fikret (2011), **Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirilmesi**, Yayınlanmış Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

Yumuş, Akın (2011), **Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları**, Uzmanlık Tezi, T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Zafir, Ceran Zeynep (2014), “Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı”, Yavuz Alogan (Ed.), **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, 1.Baskı *çinde* (243-277), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Şenol TURAN, 30 Kasım 1981 tarihinde Giresun'un Tirebolu İlçesi'nde doğdu. 2005 yılında Galatasaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olduktan sonra Kaymakam Adayı olarak Çardak/DENİZLİ ve Kabataş/ORDU İlçelerinde Kaymakam Vekilliği, Tonya/TRABZON Kaymakamlığı görevinde bulundu. "Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası", "Avrupa Anayasası", "Kriz Yönetimi" üzerine tezler hazırladı. 2009 yılında Amerika Birleşik Devletleri Orlando/FL University Of Central Florida'da dil eğitimi aldı. Ekim 2011'de T.C. İçişleri Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu Avrupa Birliği Leonardo da Vinci- Hayat Boyu Öğrenme projesi kapsamında Paris ve Strasburg'da incelemelerde bulunan resmi heyete başkanlık etmiştir. Mayıs 2013'te, AB Grundtwig Programı kapsamında Belçika'nın Bruxelles şehrinde "L'expérimentation de l'approche orientate" çalışma programına katıldı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde yüksek lisans yapmaktadır. 29.08.2012 itibariyle Koyulhisar/SİVAS'ta Kaymakamlık görevine başlamıştır. Halen bu görevi yürütmektedir.

TURAN, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni Nazlı Hanım ile evli olup, İngilizce ve Fransızca bilmektedir.